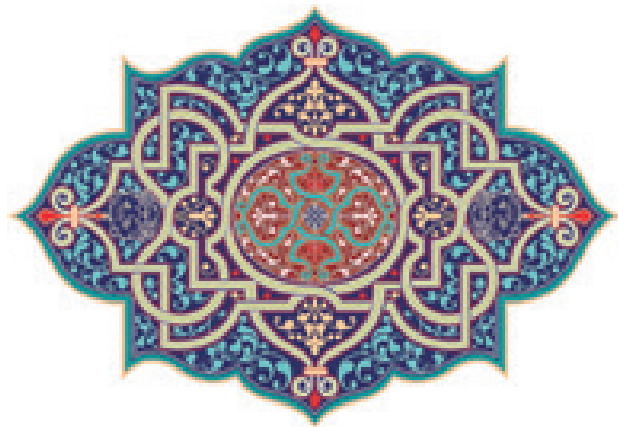

ТАЪРИХИ ЎЗБЕКИСТОН

(Аз нимаи дуюми асри XIX то охири асри XX)

КИТОБИ ДАРСӢ БАРОИ ДОНИШОМУӢЗОНИ СИНФИ
10-УМИ МАКТАБҲОИ ТАЪЛИМИ МИЁНАИ УМУМӢ

Нашри нав

ВАЗОРАТИ ТАЪЛИМИ ХАЛҚИ РЕСПУБЛИКАИ ЎЗБЕКИСТОН
БА НАШР ТАВСИЯ ҚАРДААСТ

ТОШКАНД
2022

УДК: 94(575.1)(075.3)

ББК: 63.3(5Ў)я72

Т 27

С.Тилабоев, Д.Кенчаев

Таърихи Ўзбекистон: китоби дарсӣ барои донишомӯзони мактабҳои миёнаи таълими умумӣ
/С.Тилабоев, ва дигарон.—Нашри якум.—Тошканд: Yangiyul Poligraph Service, 2022.-192с.

УДК: 94(575.1)(075.3)

ББК: 63.3(5Ў)я72

ISBN 978-9943-8460-5-0

МУАЛЛИФОН:

**С.Тилабоев, Д.Кенчаев, Н. Мустафоева, А.Замонов, Д. Раҳимҷонов,
Н.Исматова, С.Пўлатова, Ҷ. Абдуллаев, Б.Ирзаев, К.Сагдуллаев,
Н. Кудратова**

Муҳаррири масъул

Дилшод Муталибович Кенчаев

ТАҚРИЗЧИЁН:

А. А. Йерметов

— доктори илмҳои таърих, профессор.

Н. А. Муҳамедов

— доктори илмҳои таърих, дотсент

И. М.Шаисиева

— доктори илмҳои таърих, дотсент

Н. З. Ҳакимов

— методисти Маркази таълими республика

С. Н. Кушбеков

— омӯзгори литсеи академии ДДПТ ба номи Низомӣ

**Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки
китоби республика чоп шудааст.**

ISBN 978-9943-8460-5-0

© С.Тилабоев, Д.Кенчаев ва дигарон, 2022.

© Маркази таълими республика, 2022.

МУҚАДДИМА

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Барои ба низом даровардани донишҳои оид ба таърих, ки дар синфҳои поёни аз бар карда будед, ҳаракат кунед.
2. Кадом воқеаҳо, ҷараёнҳо, шахсони таърихӣ бо кадом ҷиҳатҳояшон дар ёдатон мондаанд? Фикратонро бо мисолҳо асоснок кунед.
3. Кадоме аз воқеаҳоро бо ифтихор, кадомашонро баръакс ба хотир меоред?

ДАР ДАРСИ ИМРӯЗА

Мураккабӣ ва хусусиятҳои ба худ хоси таърихи замони мустамлика ва шӯро. Ватан – диёри маҳбуб ва замини пурқадр, сарвати аз ҳама муқаддас ва бебаҳост.

Китоби дарсии «Таърихи Ўзбекистон», ки ҳоло дар даст доред, воқеаҳои дар нимаи дуҷуми асри XIX ва солҳои 90-уми асри XX рӯй додaro дар бар гирифтааст. Ин давр солҳои мураккабтарин ва пурзиддияттарини таърихи Ватанамон ба ҳисоб меравад.

Ин китоби дарсӣ аз таърихи маҳрумиятҳо ва талафотҳои таърихи Ватанамон, инчунин, аз муборизаҳои қаҳрамононаи аҷдодонамон барои озодӣ ва истиқлоли диёр ва фаъолияти созандагӣ ва меҳнати фидокоронаи халқи ўзбек ҳикоя мекунад.

Сабақҳои таърих ҳоло низ моро ба ҳушёрӣ даъват мекунад. Оқибатҳои соҳибилм набудан, ба навигарӣ нақўшидан, аз ҷомеаи ҷаҳонӣ канда шуда мондан ба воситаи мисолҳои таърихӣ инъикос шудаанд. Аз ин нигоҳ, ҳоло дар мамлакати мо яке аз самтҳои устувори давлат инкишоф додани соҳаи таълим аст.

Дар аснои хондани китоби дарсӣ албатта дафтар нигоҳ доред. Истилоҳҳо ва санаҳои нави таърихиро қайд кунед.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Ба мафҳумҳои оид ба фанни таърих баёнкардаи Абдурауф Фитрат, хусусан, «Тараққиёт ва таназзул» мисол оред.
2. Вақте «Аҳамияти таърихи фанни таърих» мегӯянд, чиро мефаҳмед?

«Таърих илмест, ки гузаштаи миллатҳо, сабабҳои тараққиёт ва таназзули онҳоро меомӯзонад».
Абдурауф Фитрат

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДИЙ

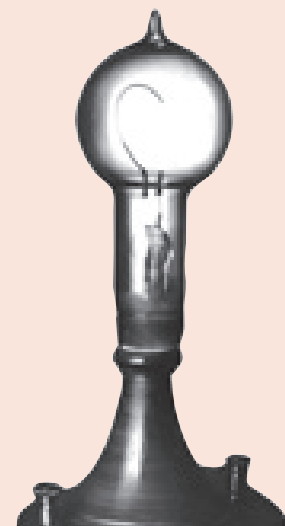

Соли 1712
Томас
Нюкомен
мошини
буғиро
ихтироъ
намуд.

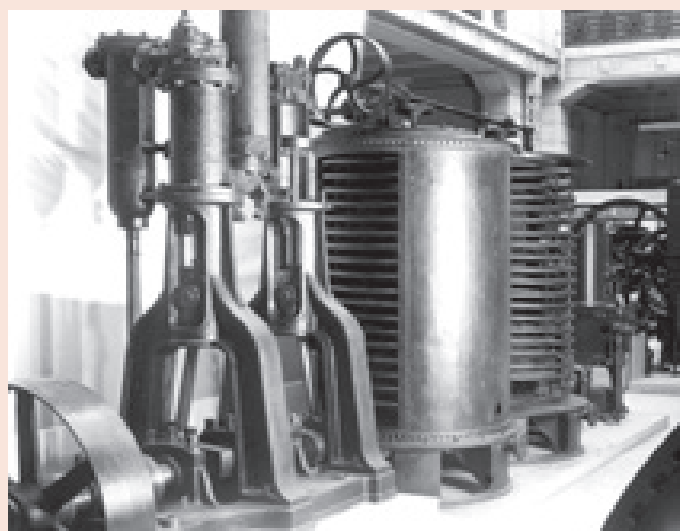

Солҳои 1860 олими Фаронса
Луи Пастер усули
пастеризатсияро кашф намуд.

Соли 1869 кимёгари рус Дмитрий
Менделеев ҷадвали даврии
элементҳои кимёвиро
тартиб дод.

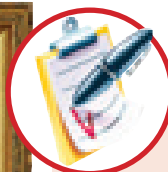

Соли 1879 ихтироъгар Томас Эдисон (1847-
1931) лампочкаи хоҷагиеро, ки мо ҳоло ис-
тифода мебарем, ихтироъ карда буд. Барои
ин ихтироъ таҷрибаҳои Сван сабаб шуда,
Томас онро боз ҳам такмил додааст.

Яҳдони Линде, ки Карл фон Линде
соли 1900 ихтироъ карда буд.

1. Дар асрҳои XVIII-XIX дар дунё кашфи-
ётҳои бузург ба амал омаданд. Ин кашфи-
ётҳоро башарият чӣ қадар вақт интизор
буд? Кадам соҳаҳои илму техника инки-
шоф карданд?
2. Муаллифони ихтироъҳое, ки ба тараққи-
ёти илму техникаи дунё таъсир расонда-
анд, кӣҳо буданд? Онҳо мансуб ба кадом
давлатанд? Тараққиёти ин давлатҳо дар
он замон дар кадом сатҳ буд?

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Расмҳоро қиёс кунед. Дар расми 1 Парижи асри XIX тасвир шудааст. Он дар асри X тасвир ёфтааст. Дар расми 2 даҳаи Шайхонтоҳури шаҳри Тошканд (асри XIX) инъикос шудааст. Ба ташкилѐбии Тошканд беш аз 2000 сол гузаштааст. Ҳар ду расм ҳам дар асри XIX гирифта шудаанд. Дар асоси расмҳо дар бораи инкишофи ин ду шаҳр фикр ронед. Зимни он дар асоси кадом донишҳо фикр баён кардед, қайд намоед.
2. Сарчашмаи зеринро бодикқат хонед ва бо ҷавобхоятон ба саволҳои болоӣ во-баста кунед.

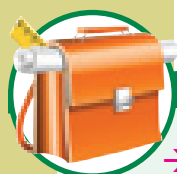

«...Зарурати аз ҷавонӣ бо қатъият омӯхтани илмро гуфта, «Дониши дар ҷавонӣ азбаршуда мисли нақши ба санг ҳаққоқишуда», «Ҷое, ки шуур нест, ҷасорат ҳам намешавад», «Дар ин дунё ба тансиҳхатӣ ҳеҷ чиз баробар намешавад» барин зарбулмасалҳоро бисёр мешунидем. Дар яке аз дарсҳои таърихи миллӣ чунин гуфта буданд: «Барои он, ки инсонҳо ҳаёти худро бошуурона дарк намоянд, дар бобати дохили илмҳои дунё будан зарурат ба илми таърих хусусан бештар аст. Аз ин сабаб олимони доноӣ ҳар давр оид ба он бештар китоб навиштаанд. Таърих мисли оинаи пеши ҷашми хонандагон гузошта буда, онҳое, ки ба ин оина назар мекунанд, дар ҷашму рӯйи худ чизҳои бадро бинанд, албатта худро аз онҳо пок месозанд.

Мисли он, ки агар насли минбаъда ҳамин оинаи падарону бобоёнро ба даст гирифта, кӣ будани худро, акнун кӣ шуданашонро дар ин оина равшан мебинанд. Модар-Ватани меҳрубонашон зери пойи истилогарон монда, ғиғон бардоштанаширо дида, барои санҷидани сабабҳои он мепардозанд. Барои бедор кардани як миллати дар ҳоби марғи бешуурӣ буда аз донишдони таърихи пуршарафи мозии аҷдодон дида чизи беҳтар нест. Ин мақсадҳои асосии аз илм дархостшуда баъди барпо кардани як давлат бо кадом корҳо тараққӣ ёфтани он аст, ё ба инқироз дучор омада, сабаби заволи ёфтани он аст. Чунки корҳои неку бади дар дунё гузашта ё гузаранда, албатта сабабҳо доранд. Дар олами зиндагӣ ягон чиз бе сабаб рӯй доданиш мумкин нест...».

Алихонтӯра Соғунӣ, «Алами Туркистон»

АҲВОЛИ ИҶТИМОИЮ СИЁСӢ ВА ИҚТИСОДИИ АМОРАТИ БУХОРО, ХОНИГАРИҲОИ ҚўҚАНД ВА ХИВА ДАР АРАФАИ ИСТИЛОИ ИМПЕРИЯИ РОССИЯ

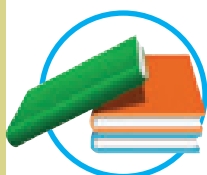
ДАР ДАРСИ ИМРӯЗА

- Ҳолати сиёсӣ, иқтисодии хонигариҳои Осиёи Миёна дар миёнаҳои асри XIX.
- Идоракунии давлат дар нигариҳо.
- Рақобати Россияю Англия дар Осиёи Миёна.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Дар асри XIX ҳудудҳои Осиёи Миёна барои империяи Россия чӣ гуна аҳамият доштанд?
2. Дар миёнаҳои асри XIX ҳолати иқтисодию иҷтимоӣ, ҳарбию сиёсии давлатҳои пешрафтаи дунё дар кадом дараҷа буд?
3. Дар рақобати Россияю Англия дар масъалаи Осиёи Миёна афзалияти имкониятҳои империяи Россия дар чӣҳо намоён мешуд?
4. Дар асри XIX дар мадрасаҳои Осиёи Миёна кадом ҷанҳон омӯзонида мешуданд?
5. Дар пешрасти давлат илму ҷанҳон чӣ гуна аҳамият дорад? Фикратонро асоснок кунед.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Сарҳадоти **аморати Бухоро** дар ҷануб аз соҳилҳои ҷазираи Амударё сар шуда, дар шимол то Сирдарё, дар шарқ аз кӯҳҳои Помир, дар ғарб хониҳои Хива тӯл кашида буд. Ҳудуди давлат дар миёнаҳои асри XIX бо заминҳои Эрон, Афғонистон, хонигариҳои Қўқанд ва Хива, заминҳои ҷузъҳои қазоқ ҳамсарҳад буд.

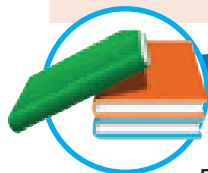
Қисми марказии аморатро водии Зарафшон, яъне шаҳрҳои Бухорою Самарқанд ташкил медод. Дар айни вақт аз нигоҳи ҳудудӣ ба вилояту туманҳо (ноҳияҳо) ҷудо шуда, онҳоро бекҳои амир таъинкарда идора мекарданд. Дар таркиби аморат 40 то вилоят буд.

Нуфуси аҳолии аморати Бухоро тақрибан 2 миллион нафар буд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Ҳудуди аморати Бухоро аз харитаи замонавӣ аниқ кунед.
2. 5 то далели (факти) таърихи вобаста бо номи Бухоро номбар кунед.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Хонигарии Хива дар нимаи дуюми асри XIX дар ҷануб бо Эрон, дар шарқ бо аморати Бухоро, дар ғарб баҳри Каспий, дар шимол заминҳои ҷузҳои қазоқ ҳамсарҳад буд.

Маркази маъмурии хонӣ шаҳри Хива буд. Дар хонии Хива Кат, Урганчи нава, Ҳазорасп, Қўнғирот, Хўҷайли барин марказҳои бекиҳо буданд. Хонии Хива ба 18 то беки, ба 2 ноибӣ тақсим шуда буд ва онҳоро беко ва тўраҳои аз тарафи хон таъиншуда идора менамуданд.

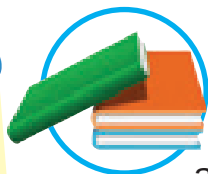

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Аз маълумоти додашуда истифода бурда, харитаи таҳминии хониҳои Хива ва Қўқандро кашед.
2. Ҳудуди хонии Хива ва Қўқандро аз харитаи замонавӣ аниқ кунед.

Дар нимаи дуюми асри XIX нуфуси (шумораи) аҳолии хонии Хива беш аз 800 ҳазор нафар ташкил дода, асосан аз ўзбекон иборат буд.

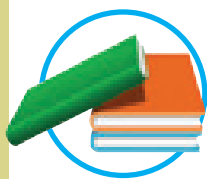
Хонии Қўқанд аз 15 то беки иборат буда, онҳоро асосан шахсони аз байни хешу табор ва наздикони хон таъиншуда идора менамуданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Хонигарии Қўқанд. Дар ибтидои асри XVIII ҳудудҳои водии Фарғона ва қисми қаламрави поёноби Сирдарё аз аморати Бухоро ҷудо шуда, давлати мустақил-хонии Қўқанд ташкил ёфт. Хонӣ дар шарқ бо Туркистони Шарқӣ, дар ғарб бо аморати Бухоро ва Хива, дар шимол бо ҳудуди ҷузҳои қазоқ ҳамсарҳад буд. Сарҳадоти ҷанубии хонӣ заминҳои кўҳии Қаротегин, Кўлоб, Дарвоз, Шуғнон ва амсоли онҳоро дар бар гирифта, барои ин қаламравҳо бо аморати Бухоро зуд-зуд задухўрдҳо ба амал меомаданд. Ҳудуди хонигарӣ дар тафовут аз аморати Бухоро ва хонии Хива дарёҳои обашон зиёд, водӣҳои сабз, заминҳои серҳосил доштанд.

Нуфуси аҳолии хонии Қўқанд қариб 3 миллион нафар буд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар миёнаҳои асри XIX таркиби этникии аҳолии аморати Бухоро, хонигариҳои Хива ва Қўқанд ба ҳамдигар наздик шуда, дар онҳо асосан ўзбекон зиндагӣ мекарданд. Дар айнаи вақт дар ҳудуди ин се хонигарӣ баробари тоҷикон, қазоқҳо, туркманҳо, қирғизҳо, инчунин уйғурҳо, яҳудиҳо, ҳиндиҳо ва намояндагони дигар қавмҳо ҳаёт ба сар мебуданд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭЪОДИ

Чойи нуқтаҳоро пур кунед

1. Ҳудуди се хонӣ ғайр аз Ўзбекистони имрӯза, як қисми қаламрави..... ва..... ро ҳам дар бар мегирифт.

Аморати Бухоро: ... то бекӣ - ...млн нафар аҳоли .

Хонии Хива: ... т о бекӣ ,... то ноибӣ -... ҳазор нафар аҳоли .

Хонии Қўқанд: ... то бекӣ -...млн нафар аҳоли.

Аз харита сарҳади қаламрави аморати Бухоро, хониҳои Хива ва Қўқандро нишон диҳед.

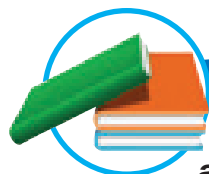
2. Ҷавоби дурустро ёбед.

а	Аморати Бухоро	а	дар шарқ бо Туркистони Шарқӣ, дар ғарб бо аморати Бухоро ва Хива, дар шимол бо ҳудуди хониҳои қазоқ, сарҳадоти ҷанубии хонӣ заминҳои кӯҳии Қаротегин, Кўлоб, Дарвоз, Шуғнон ва амсоли онҳоро дар бар гирифта буд.
б	Хонии Хива	б	сарҳадоташ дар ҷануб аз соҳили ҷапи Амударё сар шуда, дар шимол то Сирдарё, дар шарқ аз кӯҳҳои Помир дар ғарб то мулкҳои хонии Хива тўл қашида буд.
с	Хонии Қўқанд	в	бо Эрон, дар шарқ аморати Бухоро, дар ғарб баҳри Каспий, дар шимол заминҳои ҷузъҳои қазоқ ҳамсарҳад буд.

Тахти амири
Бухоро

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар **аморати Бухоро** ҳукмдори олий **амир** ба шумор мерафт, ҳокимияти ӯ аз авлод ба авлод мерос мегузашт. Аморатро ҳукмдорони дорои ҳокимияти номахдуди мансуб ба сулолаи манғитҳо идора менамуданд.

Шаҳри Бухоро маркази маъмурии аморат буд. Дар аморат ҳокимияти иҷроия дар дасти сарвазир-**қўшбеги** буд. **Ҳокимони** вилоят ва ноҳия бо тавсияи қўшбеги таъин мешуданд. Корҳои молия ва хазина, ҷамъовариҳои андоз ва монанди инҳоро **девонбеги** идора мекард.

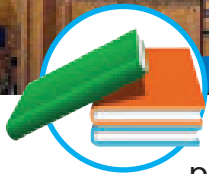
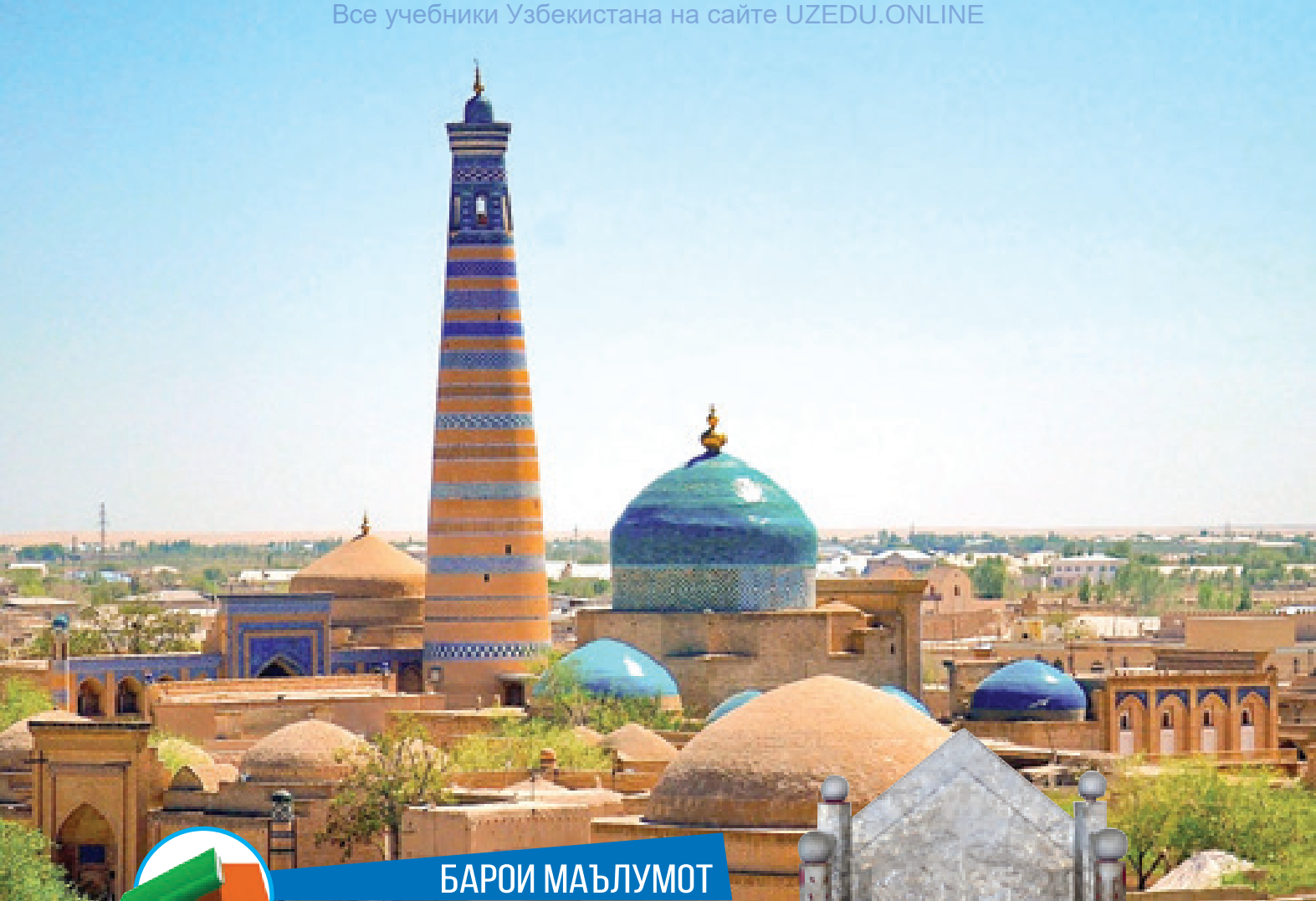
Бар зиммаи девонбегӣ ба роҳ мондани алоқаҳои хориҷӣ низ гузошта шуда буд. Ба ӯ **мирзобошӣ** — масъули бурдани ҳуҷҷатҳои аморат итоат мекард. Дар аморат шахси ҷавобгари дар вақташ ғункунии андоз ва ҳисоботи он **мушриф** ба ҳисоб мерафт.

Додхоҳ шахсе, ки бо шикоятҳои мардум машғул мегардид. Фармонҳои ҳукмдори олиро **парвонаҷӣ** эълон мекард. Назорати қоида ва қонунҳои шариат, иҷрои корҳои судро **шайхулислом** иҷро менамуд. Дар арке, ки қароргоҳи амир ба ҳисоб мерафт, бо тарбияи вориси тахт-валиаҳд **оталиқ** машғул буд. **Тўпчибошӣ** сарқумондони лашкари амир буд. Барои таъмини осудагӣ тартибот дар шаҳрҳои аморат сарвари посбонони амир-**миршаббошӣ** масъул буд. **Кўкалдош** бо амнияти кишвар, ҷамъовариҳои маълумот оид ба наздикони амир, дўстон ва душманони ӯ машғул мешуд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Ҳокимияти иҷроияи аморати Бухоро бо кадом корҳо машғул буд? Дар аморат ҳокимияти иҷроия дар дасти кӣ буд?
2. Он шахсе, ки дар лавозими додхоҳ менишаст, бо кадом кор машғул мегардид?
3. Лавозими он шахсе, ки бо масъалаҳои динию ҳуқуқӣ машғул буд, чӣ ном дошт?

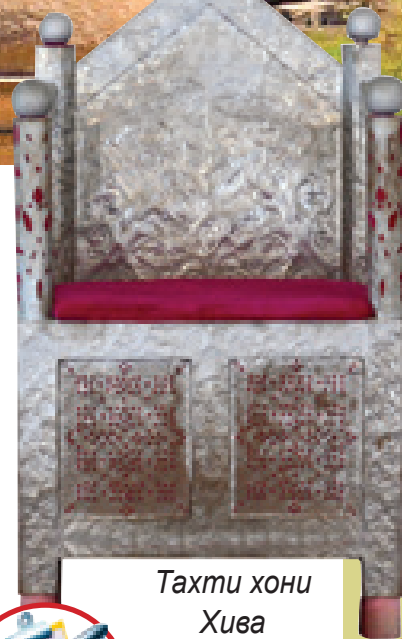

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Хонии Хиваро сулолаи қўнғиротҳо идора мекарданд, ҳукмдори олии он хон ба ҳисоб мерафт. Қароргоҳи хон дар шаҳри Хива ҷой гирифта буд. Дар ин шаҳр қалъаи дохилӣ — Ичанқалъа ва қалъаи беруна, ки бо девори мудофиавӣ ихота шуда буд - Дишанқалъа мавҷуд буд.

Дар хонӣ амалдори олий **девонбеги** ба ҳисоб мерафт, дар ихтиёри ӯ шӯрое иборат аз **қўшбеги**, **меҳтар**, **оталиқ** фаъолият мебуд.

Барои осудаҳолӣ ва осоиштагии аҳолӣ **миршаббоши**, барои тартибу интизом дар хонӣ сарқумондони лашкарҳои хон-**ясовулбоши**, оид ба масъалаҳои корҳои динӣ ва риояи қоидаҳои шариат, амал намудан ба онҳо **шайхулислом**, барои иншоотҳои обёрӣ ва таъминот ва тақсими об **мироббоши** масъул ба ҳисоб мерафт. Ба ҷузъитомҳои ҳарбӣ **сарлашкарҳо** қумондонӣ мекарданд. Аскарон ҳангоми хизмат аз андозҳо озод буданд.

Тахти хони
Хива

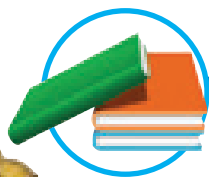

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Хонии Хива аз ҷониби кадом сулола идора мешуд?
2. Шаҳрхоеро, ки дар хонӣ марказҳои маъмурӣ, савдо ва маданият ба ҳисоб мерафтанд, номбар кунед.

Тахти хони
Қўқанд

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Хонии Қўқандро намоёндагони сулолаи мингҳо идора менамуданд ва маркази маъмурии он шаҳри Қўқанд буд. Ҳокимияти хони Қўқанд меросӣ ба ҳисоб мерафт.

Лавозими аз ҳама баланди ҳарбӣ **амирлашкар** буд, ӯ **вазири** ҳарбӣ ба шумор мерафт. Дар хонӣ ба ҷузъитомҳои алоҳида ҳарбӣ **мингбошиҳо** раҳбарӣ мекарданд. Онҳо минбаъд вазифаи сарвазирро иҷро кардаанд.

Корҳои ҳазина ва хароҷотро **меҳтар** назорат менамуд. **Қозикалон**, қозиҳо дар асоси қоидаҳои дини ислом корҳои судро мебарданд. **Мӯҳтасиб** кори раисон, корҳои динӣ, риояи қоидаҳои шариат, дуруст ба роҳ мондани савдори назорат мекард. Дар хонӣ бо корҳои тартиботи дохилӣ **миршабҳо** машғул буданд.

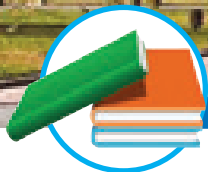
ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Дар аморати Бухоро раҳбари суд қозикалон, раискалон ном дошт, ин лавозим дар хониҳои Қўқанд ва Хива чӣ гуна ном дошт?
2. Мансабҳои давлатии аморати Бухоро, хониҳои Хива ва Қўқандро гӯед.
3. Дар хониҳо корҳои суд дар дасти кӣҳо буд?
4. Ҷадвали зеринро пур кунед:

№	Номи давлат	Ҳудудаш	Аҳолиаш	Идоракуниаш	Лавозимҳо

Маҷбурияти меҳнат кор карда додани аҳоли буд, онро бегар меномиданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

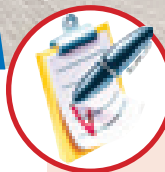
Шаклҳои заминдорӣ дар аморати Бухоро, хониҳои Хива ва Қўқанд қариб як хел буд. Дар асри XIX аксар аҳоли дар киштзори заминдорони калон меҳнат мекарданд. Онҳо бар ивази иҷораи замин як қисми ҳосилро ба сифати хироч медоданд.

Андоz ва пардохтҳо дар шакли маҳсулот (мол) ва пул супурда мешуд. Ғайр аз ин сохтани иншоотҳои обёрӣ, роҳҳо, кўпрукҳо ва таъмир кардани онҳо низ буданд.

Дар ин давр аз аҳоли андоzi хироч, закот, об, осиеб, намак, мулк, ҳавлӣ, боғ ва монанди инҳо ҷамъ оварда мешуд. Дар хонии Хива андоzi асосӣ **солғум** ном дошт. Ҳангоми иҷрои маҷбурияти ҳарбӣ ҳар як мард бо ҳўроквориаш, яроқу аслиҳааш дар ҷойи хизмат бояд мешуд. Дар ҳар як ҳудуд намояндагони аҳоли ва маъмурият барои обёрӣ масъул ва ҷавобгар буданд. Бо корҳои обёрӣ **миробҳо** машғул буданд.

Дар хонии Қўқанд аҳоли асосан бо деҳқонии обёришаванда машғул буд. Дар ҳудуди водӣ иншоотҳои бузурги обёрӣ — Шаҳрихонсой, Андиҷонсой, Марғелонсой, Янгиариқ, Улуғнор, Қародарё ва монанди инҳо буданд. Дар он ҷойҳое, ки баровардани об душвор буд, аз воситаи махсус-чиғирҳо истифода мебарданд.

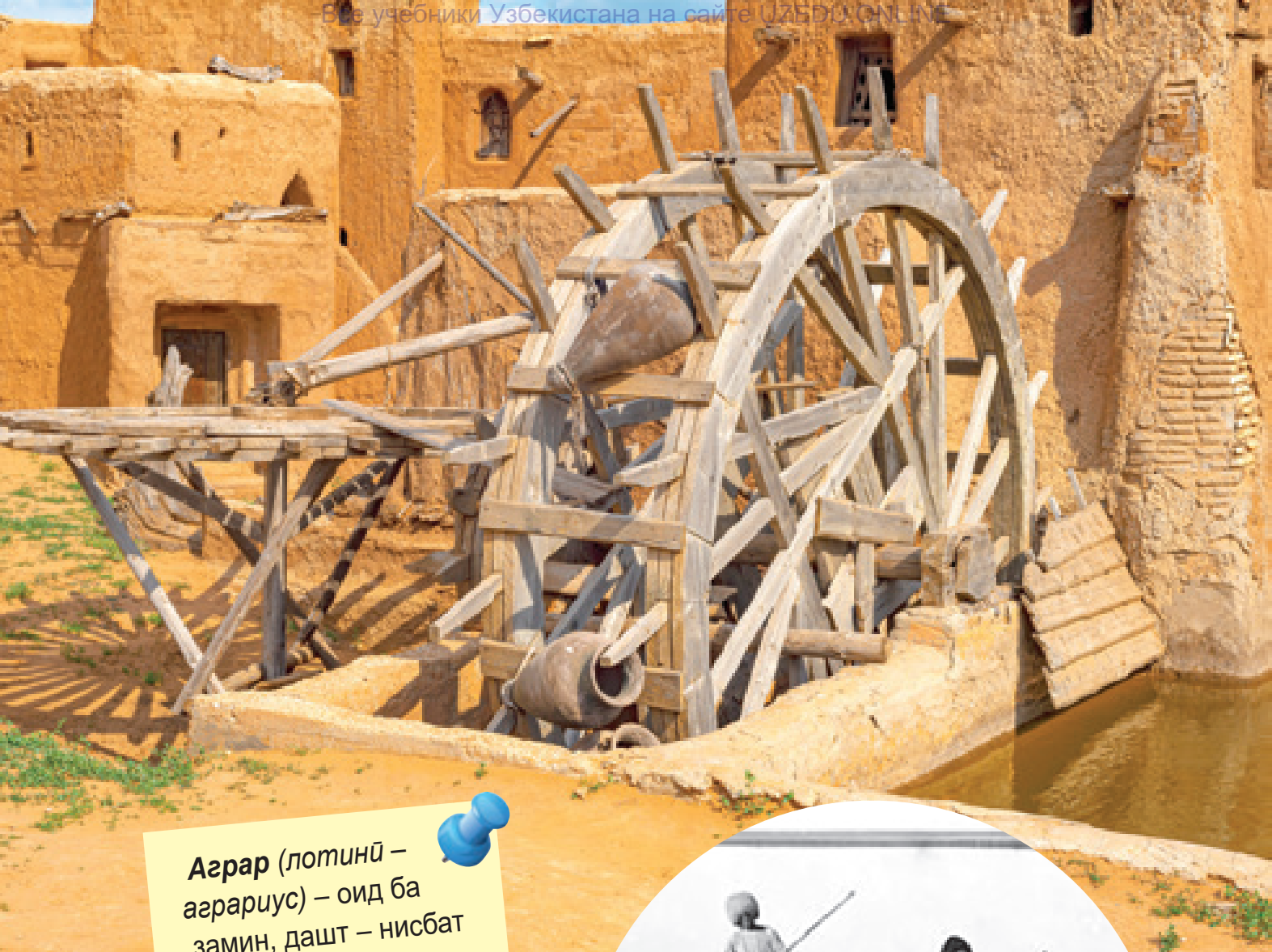
Оби Амударё, Сирдарё бо ёрии сохтори обёрии сунъӣ-каналҳо ва сарбандҳои дар соҳилҳои онҳо сохташуда ба киштзорон расонида мешуд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Аҳоли чӣ гуна маҷбурияти меҳнатӣ дошт?
2. Андоz ва пардохтҳо дар кадом шакл супурда мешуданд?
3. Матнро хонед. Хониҳои Осиеи Миёнаро давлати аграрӣ гуфтан мумкин аст? Чаро?

Аграр (лотинӣ – аграриус) – оид ба замин, дашт – нисбат ба ҳудуди машғул бо кишоварзӣ (хоҷагии қишлоқ), чое, ки парвариши маҳсулоти кишоварзии аҳоли бештар аст, истифода мешавад.

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Чаро дар ҳар як ҳудуд намояндагони маъмурият масъул ва ҷавобгари соҳаи обёрӣ таъин мешуданд?
2. Аҳоли кадом маҷбуриятҳои меҳнати-ро адо мекард?

ОЁ МЕДОНЕД?

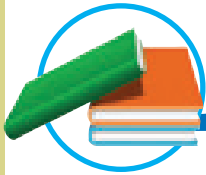
Дар давлатҳои Осиёи Миёна марказҳои зиёди ҳунармандӣ мавҷуд буд, онҳо бо назардошти хусусиятҳои маҳаллӣ ба соҳаҳои гуногун махсус гардонида шуда буданд. Масалан, дар Марғелон атласбофӣ, тоқидӯзӣ, дар Риштон кулолӣ, дар Шаҳрихон кордсозӣ, тоқидӯзӣ, дуредгарӣ, дар Чуст ҳам тоқидӯзӣ, кордсозӣ, дар Қўқанд оҳангарӣ, дуредгарӣ ва заргарӣ, дар Бухорою Самарқанд заргарӣ, дар Хива меъмори, гачкорӣ инкишоф ёфта буд.

Дар аморати Бухоро дар он замон соҳаҳои кулолӣ, оҳангарӣ, мисгарӣ, зардӯзӣ, шишасозӣ, кандакорӣ, кашададӯзии бадеӣ васеъ паҳн шуда буданд.

Бинобар он, ки дар хониҳо эҳтиёҷ ба маҳсулоти оҳанӣ калон буд, соҳаи истеҳсол ва коркарди оҳангарони маҳаллӣ инкишоф ёфта буд. Савдогарони Осиёи Миёна бо давлатҳои Эрон, Хитой, Ҳиндустон, Афғонистон, Россия ва қузҳои қазоқ робитаҳои савдой доштанд. Маҳсули дасти ҳунармандони заргар, шохӣ ва матоъҳои атлас дар хориҷа баҳои баланд гирифта буданд.

Дар ин давр ба тифақли ҷанги дохилии байни Шимолу Ҷануби ИМА (1861-1865) норасоии пахта дар саноати бофандагии Россия ба вуҷуд омад. Нарасидани пахта, ки ашӯи хоми саноати бофандагӣ аст, эҳтиёҷро ба заминҳои захираҳои замини Осиёи Миёна боз ҳам зиёд кард.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар ҳар се хонӣ системаи таълим қариб як хел ташкил шуда буд. Муддати таҳсил дар мадрасаҳо асосан аз нимаи дуюми сентябр сар шуда, то охири моҳи март давом мекард. Ҳамин тариқ, мавсими таҳсил 6 моҳ давом мекард. Муддати таҳсил аксар вақт маҳдуд набуд. Мадрасаҳо мударрис, имом, қозӣ, мирзо, барандаи кори молия, тақсимкунандаи обу замин барин мутахассисонро тайёр мекарданд. Дар ин замон ба ду забон, яъне ба ўзбекию тоҷикӣ эҷод мекарданд. Таърихи муштаракӣ халқҳои Осиёи Миёна дар таҳкурсии дӯстии мустаҳкам офарида шуда буд.

Ҳар кадом даври таърихро нагиред, мебинед, ки аҳолии маҳаллӣ ҳамеша ба сӯйи маърифат ҳаракат намудааст. Дар сохтори таълими анъанавӣ мактабҳо масканҳои таҳсили ибтидоӣ буда, онҳо дар шаҳру деҳот ва дар авулҳои кўчманчиён ҳам мавҷуд буданд. Онҳо одатан дар назди масҷидҳо, мадрасаҳо ё ҳавлиҳои хусусӣ ташкил мешуданд. Дар мактабҳо баробари донишҳои динӣ дарсҳои география, шумора, қироат ва монанди инҳо дода мешуданд.

Ҳар як хонавода ҳавлии дохилӣ ва берунӣ дошт, дар мактабҳои дар ҳавлиҳо ташкилшуда асосан хату саводи ибтидоӣ дода мешуданд. Агар зани домоллоӣ ба писарбачаҳо дарс меода, дар ҳавлии дохил ба духтарон дарс диҳад, айнаи муддао буд, домолло ба воситаи занаш навигариҳоро ба занону духтарон ҳам расонда метавонист.

Ҳар як падару модар фарзандони худро аз бачагиаш барои аз худ кардани таълим ба мактаб мефиристоданд. Донишомӯзон аввал «Ҳафтяк», пас аз хатми он «Чор китоб»-ро меомӯхтанд.

Мадрасаҳо ва мактабҳо аз мулки вақф таъмин мешуданд. Талабаҳо баъди хатми мактаб дар мадраса таҳсилро давом медоданд. Синну соли онҳо аз 10 то 40 буд.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

Дар ибтидои асри XIX компанияи Ост-Индияи Британия ба ҳудуди дорои аҳамияти стратегии хониҳо таваҷҷӯҳ зоҳир намуд.

Соли 1825 М. Муркрофт аз тарафи Англия ба роҳ мондани алоқаҳои минтақавӣ ба аморати Бухоро фиристода мешавад.

Соли 1832 ба Бухоро А. Бёрнс, соли 1844 майор И.Волф, соли 1843 ба Хива ва Бухоро капитан Ч. Аббот фиристода мешавад.

Намояндагони компанияи Ост-Индияи Англия Ч. Стоддарт ва А. Конноли бо мақсади расонидани ёрии ҳарбӣ ба давлатҳои Осиёи Миёна ва таклиф оид ба ташкили иттифоқи ҳарбии зидди империяи Россия ба Бухоро меоянд ва соли 1842 аз тарафи амир қатл карда мешаванд.

Ҷавобан ба он ҳукумати Англия бо Афғонистон бар зидди Бухоро сулҳ баста, онро мусаллаҳ мекунад. Дар натиҷаи он соли 1855 ҳудудҳои соҳили ҷанубии Амударё, ки ўзбекон ва тоҷикон зиндагӣ мекарданд, ба вилояти Афғонистон табдил дода шуданд.

А. Бёрнс

Ч. Аббот

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Компанияи (ширкати) Ост-Индия кай ташкил ёфта буд? Ин ширкат бо чӣ машғул буд?
2. Ин ширкат чаро ба Осиёи Миёна таваҷҷӯҳ зоҳир намуд?
3. А.Бёрнс ва Ч.Аббот, ки дар сурат тасвир шудаанд, чаро дар либоси европой нестанд? Ҷавобатонро бо донишҳои аз таърихи ҷаҳон гирифташуда асоснок кунед.

ОЁ МЕДОНЕД?

Империяи Россия дар сиёсати хориҷии худ бо нияти васеъ кардани сарҳади дар самти шарқ аввал кӯшиш мекард, ки бо аморати Бухоро, хониҳои Хива ва Қўқанд робитаҳои ҳамаҷонибаро ба роҳ монад.

Дар доираи байналмилалӣ ба Осиёи Миёна омадани молҳои англисӣ, ба ин ҳудуд болоравии манфиати Англия нақшаҳои истилоғаронаи империяи Россияро боз ҳам тезонид.

Дар нимаи якуми асри XIX хониҳои Осиёи Миёна якдигарро дастгирӣ накарданд, баръакс, низоъҳои байниҷаҳонӣ онҳоро суст намуд.

Ин гуна вазъият дар ниҳояти қор истило намудани хониҳоро осон кард.

Дар миёнаҳои асри XIX эътибори Англия ба Осиёи Миёна нигаронида шуда буд.

Ин барои тез шудани ҳаракатҳои империяи Россия барои зери тасарруф даровардани аморати Бухоро, хонигариҳои Қўқанд ва Хива замина ҳосил намуд.

Империяи Россия кӯшиш кард, ки тамоми роҳҳои савдо бо Осиёи Миёнаро пурра зери дасти худ намояд.

Дар роҳи асосии Оренбург, ки сӯи Тошканд мебард, истеҳкомҳои ҳарбӣ сохта шуданд. Соли 1847 дар ҷойи резиши Сирдарё ба Арал Раимқалъа бунёд карда шуд.

*Афғонистон байни Россия ва Англия.
Карикатураи ҳамон давр*

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Дар аморати Бухоро, хониҳои Хива ва Қўқанд чиҳаҷаҳои умумии идоракуниро аниқ кунед.
2. Абдулло Қодирӣ дар романи «Рӯзгори мозӣ» навишта буд, ки «Ба гузашта баргашта қор дидан баҳайр аст, меғӯянд. Аз ин сабаб, мавзӯро аз мозӣ, аз рӯзҳои гузаштаи наздик, аз рӯзҳои чиркинтарини таъриҳамон, аз «замонҳои хон»-ҳои оянда, ки рӯзҳои сиёҳи таъриҳамон буд, сар кардам». А.Қодирӣ зимни ин суҳанон чиҳоро дар назар дошт? Барои баён қардан фикратон аз адабиёти илмӣ бадеии ҳоси он давр истифода бурданатон мумкин.
3. Расми хирс, шер ва одамро чӣ гуна эзоҳ медиҳед?

ЮРИШИ ИМПЕРИЯИ РОССИЯ БА ОСИЁИ МИЁНА ВА ТАШКИЛЁБИИ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРИИ ТУРКИСТОН

ДАР ДАРСИ ИМРЎЗА

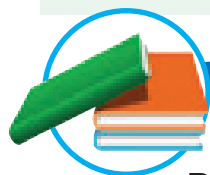
- Истило шудани ҳудудҳои шимолии хонии Қўқанд.
- Ташкилёбии генерал-губернатории Туркистон ва округи ҳарбии Туркистон.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

Ба донишҳои аз таърихи ҷаҳон гирифтаатон такя намуда, ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед:

1. Дар асри XIX қудрат ва таҷрибаи ҳарбии империяи Россия чӣ гуна буд?
2. Фарқи қувваҳои ҳарбии хониҳои Осиеи Миёна ва армияи ҳамонвақтаи империяи Россияро гуфта диҳед.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Пас аз супориши императори Россия Александри II дар бораи давом додани истилои хонии Қўқанд дар соли 1859 ҳаракатҳои ҳарбӣ вусъат ёфтанд. Барои ин мақсад пеш аз ҳама шаҳри Тошканди хониро забт кардан зарур буд. Дар истилои шаҳри Тошканд қалъаи Оқмасҷид такягоҳи ҳаракатҳои ҳарбӣ гардид. Баъди ба мағлубият дучор омадани лашкари империя зимни ҳаракатҳои аввалин (соли 1852) барои гирифтани қалъаи Оқмасҷид соли 1853 ҳуҷуми дуҷум ташкил карда шуд. Ба лашкари беш аз 3 ҳазор нафараи русҳо ҳимоячиёни иборат аз 400 нафари қалъа дар тӯли 20 рӯз муқобилият нишон доданд. Ҳимоячиёни дар муҳосира мондаи қалъа то имконияти охири чанг карданд. Дар оқибати нобаробарии қувва лашкари ҳукумати империя қалъаро ғасб намуд. Ба қалъа номи форти Перовский дода шуд. Соли 1864 лашкари беш аз сеҳазорнафараи империяи

*Харобаҳои
Оқмасҷид
баъд аз чанг
ва қумондони
Оқмасҷид
Ёқуббек*

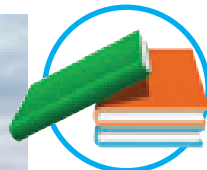
Россия дар ду самт: яке аз форти Перовский (аз тарафи Оренбург), дигаре аз тарафи шаҳри Верний (Алматы) барои забти Тошканд ба роҳ баромаданд. Онҳо аввал шаҳри Авлиётаи (Тароз) воқеъ дар соҳили чапи дарёи Таласро забт карданд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Чаро пеш аз ҳама шаҳри Тошкандро бояд забт кард, гуфта хулоса бароварданд? Аҳамияти стратегии Тошканд чӣ буд?

Туркистон

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар мудофияи шаҳрҳои Туркистон ва Чимкент амирлашқари хонии Қўқанд Алиқулӣ (Алимқул) раҳбарӣ кард. Қувваҳо нобаробар буданд. Лашқари империя, ки бо аслиҳаи замонавии ҳамон давр мусаллаҳ буд, шаҳри Туркистони мансуб ба хонии Қўқандро ишғол карданд ва барои забти Тошканди бо девори 20 километрии қалъа ихоташуда тайёриро оғоз намуданд.

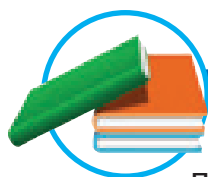
Ба ин ҳаракатҳои ҳарбӣ М.Черняевро қумондон таъин карданд. Тирамоҳи соли 1864 шаҳри Чимкент истило шуд, қалъаҳои воқеъ дар хатти Янги Қўқон муттаҳид гардид. Дар натиҷа аз Раимқалъа то форти Перовский хатти истеҳкоми Сирдарё, аз Семипалатинск то шаҳри Верний хатти истеҳкоми Сибир ба вучуд омад.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Қойи нуқтаҳоро пур кунед.

1. Барои забт кардани қалъаи Оқмасқид...ҳучум соли 1853 оғоз ёфт. Ба беш аз... иборат лашқар...иборат ғимоягарони қалъа дар давоми... рӯз муқобилият нишон доданд.
2. Оқмасқид –соли..., Чимкент, Туркистон- соли... забт карда шуд.
3. Аз Янги...,... истеҳкоми ... ташкил карда шуд.
4. Отряди.... шаҳри Туркистони мансуб ба хонии Қўқандро истило намуд.
5. ...барои мудофияи шаҳрҳои Туркистон ва Чимкент... аз тарафи хони Қўқанд фиристода шуд.
6. Тирамоҳи соли... аз қалъаи.... то форти... хатти истеҳкоми..., аз... то шаҳри... хатти истеҳкоми... ба вучуд омад.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Тошканд яке аз марказҳои калони сиёсӣ, иқтисодӣ, маъмурӣ ва тиҷоратии Осиёи Миёна ба ҳисоб мерафт. Барои ба шаҳр даромадан 12 то дарвоза вуҷуд дошт, ки онҳоро посбонҳо ҳимоя мекарданд. Барои мудофиаи шаҳр аз паси девори мудофиавӣ ҷўйбори Кайковус буд, ки хандакҳои онро бо об пур мекарданд. 1-уми октябри соли 1864 М. Черняев барои худро ба империя нағз нишон додан Тошкандро дарҳол забт кардани шуд. Аммо ҳимоячиёни шаҳр маҷбур карданд, ки Черняев ба тарафи Чимкент ақиб нишинад.

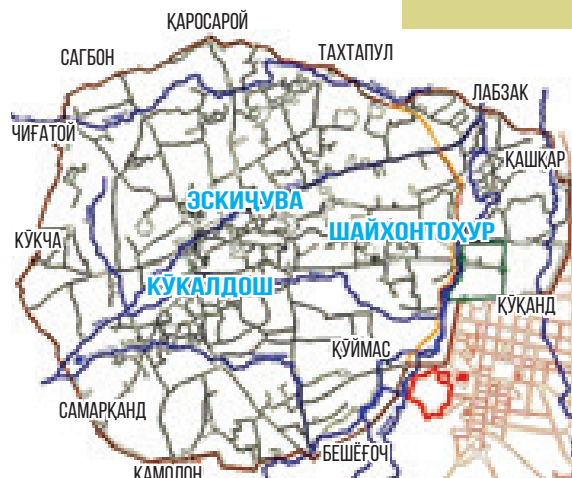
ОЁ МЕДОНЕД?

Дар нимаи дуюми асри XIX шаҳри Тошканд дорои 12 то дарвозаҳое, аз қабилҳои Лабзак, Қаросарой, Сағбон, Тахтапул, Чиғатой, Кўкча, Самарқанд, Камолон, Бешёғоч, Қўймас, Қўқанд ва Қашқар буд. Тошканд ба чор – даҳаҳои Бешёғоч, Кўкча, Себзор ва Шайхонтоҳур тақсим шуда, ҳар як даҳа аз тарафи оқсақолаш идора мешуд.

Охири моҳи апрели соли 1865 лашкар таҳти қумондонии М. Черняев ба қалъаи Ниёзбеки воқеъ дар соҳили чапи дарёи Чирчиқ омада, бидуни ҷанг таслим шудани онро таклиф намуд. Аммо муҳофизони қалъа ҷавоби рад дода, ба мудофиа гузаштанд. Қалъа зери тўфони тўп қарор гирифта, вайрон карда шуд.

Дар оқибат қўрғони Ниёзбек ба дасти душман гузашт. Зери даст карда шудани ин қалъа ба Черняев имкон дод, ки таъминоти оби Тошкандро қатъ намояд. Бо амри ӯ сарбанди дарёи Чирчиқ, ки аҳолии шаҳри Тошкандро бо об таъмин менамуд, вайрон карда шуд.

ТОШКАНД. ХАРИТАИ ШАҲРИ КЎҲНА. АСРИ XIX.

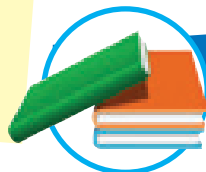

Тошканд барои истило намудани Осиёи Миёна роҳи асосӣ, маконе, ки вазифаи нуқтаи таъгоҳӣ барои ҳаракати минбаъдаи лашкарҳоро иҷро мекард, ба ҳисоб мерафт.

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Номи дарвозаҳои шаҳри Тошкандро гӯед. Аз хари-таи додашуда истифода бурда, дарвозаҳои шаҳр дар кадом даҳаҳо ҷой гирифтаанд, нишон диҳед.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Шаҳри Тошканд агарчи беоб монда буд, сарбозон ва аҳоли дар ҳар як кӯчаи маҳаллаҳо саддҳо таъкил карда, муқовимат нишон медоданд. Ҷанги асосӣ аз дарвозаи Камолон дар кӯчае, ки ба бозори марказии Хадра мебард, шуда гузашт, лашкарҳои империя аз чор монети дорои ҳимояи чор тӯп буда гузашта натавонистанд.

Дар мудофияи Тошканд ҳимоягарони шаҳр ва лашкари хони Қўқанд бо раҳбари амирлашкар Алиқулӣ муқовимат нишон доданд. Аммо ҳалок шудани Алиқулӣ ҳимоячиёни шаҳрро саросема карда монд.

Дар ҳимояи Тошканд лашкари аморати Бухоро, ки дер расида омад, фоидааш нарасид. Шаҳр дар байни оташ монд. Вай моҳи июни соли 1865 ишғол шуд.

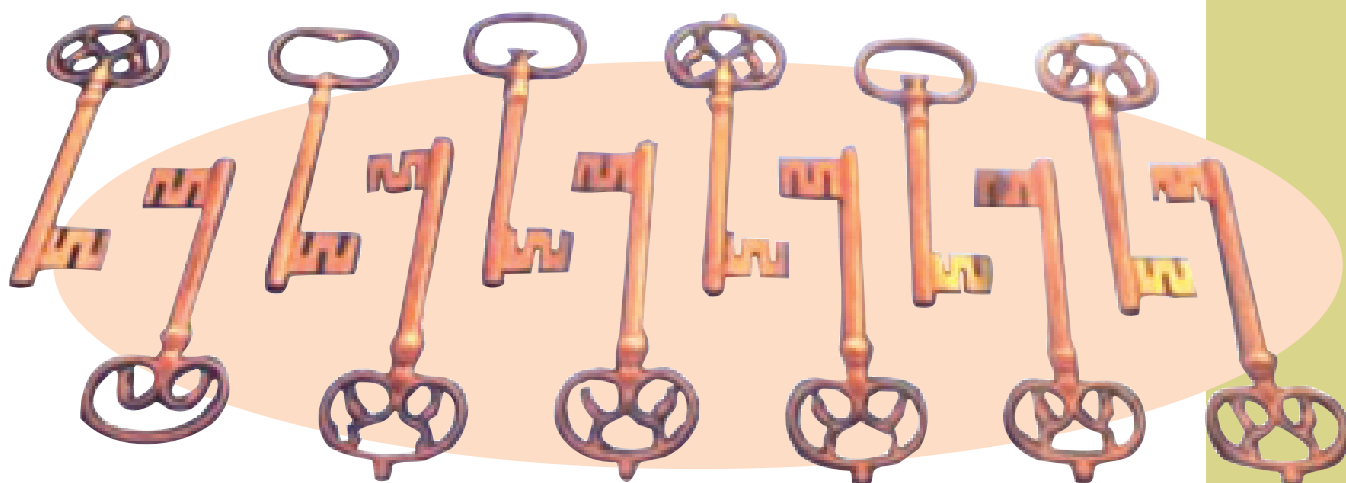
ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Ҷойи нуқтаҳоро пур кунед:

- 1-уми октябри соли 1864 – ҳуҷуми якуми Черняев, қалъаи...ро забт кардан.
- Соли 1865 дар таркиби генерал-губернатории Оренбург вилоти... таъкил карда шуд. Ба он ... губернатори ҳарбӣ таъин шуд.
- 6-уми августи соли 1865... дар бораи... муваққатии идора кардани вилоти... қабул шуд.

Калидҳои 12 дарвозаи шаҳри Тошканд.

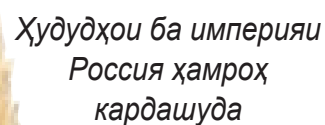

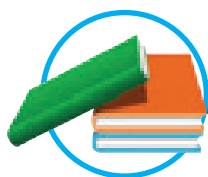
М.Черняев мўсафедони даҳаҳои Бешёғоч, Кўкча, Себзор ва Шайхонтохурро назди худ хонд. Дар музокира қозикалони Тошканд Ҳакимхўча, Абулқосим эшон, Солеҳбек додхоҳ ва дигар шахсони бонуфузи шаҳр иштирок карданд. Оқсақолон ба имзои шартномаи сулҳи оид ба «ба таври ихтиёрӣ супурдани шаҳр» маҷбур карда шуданд.

Солеҳбек додхоҳ, Абулқосим эшон, Ҳакимхўча зидди ин сулҳ баромаданд ва бинобар ин ба Сибир бадарға карда шуданд. Дар ҳудудҳои истилошуда вилояти Туркистон ташкил карда, ба он М. Черняев губернатор таъин гардид.

Мақсади дар асоси ҳарбӣ ташкил додани шуъбаҳои вилоят минбаъд барои амалӣ намудани нақшаҳои ҳарбии ҳукумати империя Тошканд вазифаи ҳудуди маъмурии тақягоҳиро бояд иҷро менамуд.

Черняев барои сафед кардани кирдори худ дар доираи байналмилалӣ дар бораи гӯе Тошканд ба таври ихтиёрӣ таслим шуда, аҳоли дарвозаҳои онро кушода дода бошанд, бо чунин мазмун ба номи император нома навиштанашонро талаб мекунад.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Соли 1865 вилояти Туркистон ташкил шуда буд. Соли 1867 генерал-губернатории Туркистон ташкил карда шуд, ки ҳудудҳои истилошударо дар бар мегирифт ва зиёда аз ин округи ҳарбии Туркистон таъсис дода шуд.

Шаҳри Тошканд маркази генерал-губернаторӣ эълон шуд. Ба мансаби генерал-губернатори Туркистон бо фармони императори Россия генерал фон Кауфман таъин шуд. Вай дар як вақт қумондони округи ҳарбии Туркистон ҳам буд.

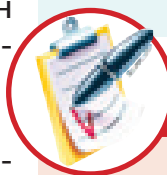
Аввал генерал-губернатории Туркистон аз ҷиҳати маъмурӣ ба ду вилоят: ба вилоятҳои Сирдарё (марказаш – Тошканд) ва Еттисув (марказаш – Верний) ҷудо шуда буд. Ба вилояти Сирдарё асосан заминҳои мансуб ба вилояти Туркистон, ки соли 1865 ташкил ёфта буд ва ҳудудҳои шимолии истилошудаи хонии Қўқанд дохил мешуданд.

Вилояти Еттисув аз ҳисоби заминҳои Сергиопол, Копал ва округи Олатавски вилояти Семипалатинск ва як қисми собиқ вилояти Туркистон ташкил карда шуд.

ОЁ МЕДОНЕД?

Аз сабаби он, ки генерал-губернатории Оренбург аз Осиёи Миёна дур ҷой гирифта буд, мураккабии идоракунии дар ин ҷо ташкили боз як генерал-губернатории алоҳида ро тақозо мекард.

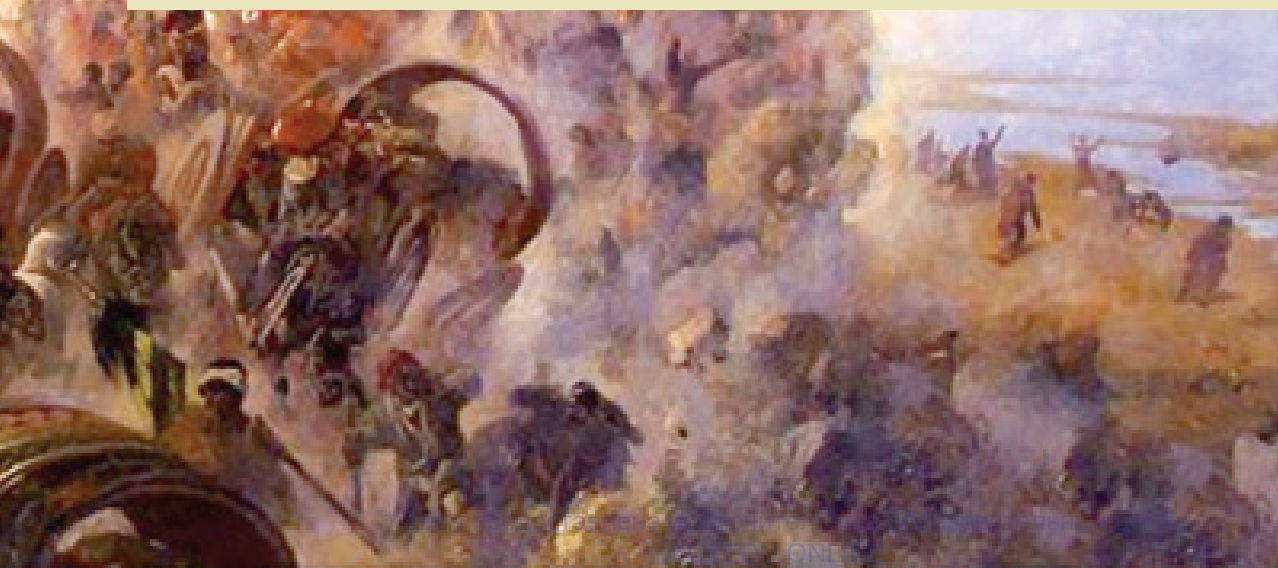
ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Фикр карда бинед, аз ташкили генерал-губернатории нав боз кадом мақсадҳо дар назар дошта шуда буданд?

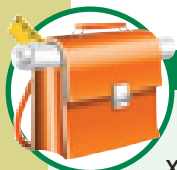

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Вилояти Туркистон чаро дар асоси ҳарбӣ ташкил карда шуд?
2. Вилояти Туркистон аз чӣ сабаб ба генерал-губернатории Туркистон табдил дода шуд?
3. Шумо барои мудофияи шаҳри Тошканд чӣ гуна роҳ пеш мегирифтед? Чаро?
4. Дар мавзӯи «Мудофияи Тошканд» ҳикояи бадеӣ тартиб дода бинед. Баробари шахсони таърихӣ аз образҳои бофта ҳам истифода баред.
5. Мақсади Черняев барои сафед кардани кирдораш дар доираи байналмилалӣ чӣ буд? Ў ба ин мақсади худ чӣ гуна расид?

БА ВАССАЛИ ИМПЕРИЯИ РОССИЯ ТАБДИЛ ЁФТАНИ АМОРАТИ БУХОРО ВА ХОНИИ ХИВА

ДАР ДАРСИ ИМРЎЗА

- Чангҳои байни аморати Бухоро ва империяи Россия, шартномаҳои соли 1868 ва 1873.
- Ҳаракатҳои хониҳои Қўқанд ва Хива бар зидди юришҳои ҳарбии империяи Россия.
- Шартномаи Гандумиён.
- Ташкилҳои вилояти Фарғона.

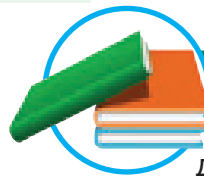
БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Нақшаи ҳарбии империяи Россия баъди забти шаҳри Тошканд чӣ гуна буд?
2. Зери ҷумлаи «Тақсим намову ҳукмронӣ кун!» чиро мефаҳмед?

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Чаро лашкарҳои империяи Россия ба Хуҷанд ҳучум карданд? Аз харитаи аморати Бухоро, хонии Қўқанд нуқтаи ҷойгиршавии шаҳри Хуҷандро ёбед. Онро бо Қўқанд, Тошканд, Балх ва Бухоро вобаста намуда, фикр ронед.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Империяи Россия баъди ишғол намудани шаҳри Тошканд ҳамаи ҳаракатҳои ҳарбиро аз ин шаҳр истода ташкил ва идора мекард. Мустамликадорон ба принципи «Тақсим намову ҳукмронӣ кун», ки қоидаи асосии онҳо ба шумор мерафт, амал карда, ба муттаҳидшудани хониҳо роҳ наметоданд. 8-уми майи соли 1866 лашкари империяи Россия ва аморати Бухоро дар наздикии деҳаи Ерҷар бархӯрданд. Қувваҳо аз ҷиҳати ҳарбӣ нобаробар буданд, аз ин рӯ лашкари амир мағлуб гардид. Лашкари империяи Россия таъқиби лашкари Бухороро дошта, аввал ба Хуҷанде, ки байни аморати Бухоро ва хонии Қўқанд ҷой гирифта буд, ҳамла овард. Моҳи май қалъаи Хуҷанд муҳосира карда шуд. Муҳосира ду рӯз давом кард. Забткорон ҳатти мудофияи Ҳимоятгаронро бурида, шаҳрро ишғол карданд.

Дарвозаи Хуҷанд, ки лашкарҳои рус ишғол карда буданд.

Губернатори Туркистони империяи Россия Н.Кржижановский дар масъалаи шартномаи сулҳ бо намояндаи аморати Бухоро вохӯрда, дар мобайни 10 рӯз 100 ҳазор рубл товон доданаширо талаб кард.

Муддати муқарраршуда гузашта, Кржижановский бо баҳонаи иҷро нашудани талабҳои аз тарафи амири Бухоро ба лашкараш амр дод, ки зидди аморат юришро сар кунад. Лашкари губернатор Ўротеппаро ишғол намуд. Баъд ба сӯйи Ҷиззах ҳаракат кард. Тирпарронҳои бардавом ду шабонарӯз давом кард. Шаҳри Ҷиззах ҳам ба дасти ҳукумати империя гузашт. Дар ин ҷанг аз ду тараф беш аз 6 ҳазор нафар ҳалок шуданд. Дар заминаи ҳудудҳои дар давоми солҳои 1864-1866 забтшуда вилояти Сирдарё ташкил карда шуд.

Соли 1868 генерал-губернатори Туркистон Кауфман амир Музаффарро барои тайёри ба ҳуҷуми сари ҳудуди генерал-губернаторӣ айбдор карда, бо отряди иборат аз 4 ҳазор нафар ба Самарқанд зада даромад.

Лашкари империяи Россия сарбозони аморатро зерини тире туфангу тӯп гирифт. Дар ҷангҳои баландии Ҷупонота ва Зирабулоқ лашкари амири Бухоро ба мағлубият дучор шуд.

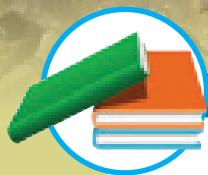
Кауфман дар бораи ба Россия додани бекии Зарафшон ва дар бораи пардохти «хароҷоти ҳарбӣ», бо шарт аз соли 1865 ҳамаи мулкҳои дар кишвари Туркистон ғасбшударо мулки Россия доништан шартномаи сулҳро тақлиф кард. Мактуби ба амир Музаффар навиштааш бечавоб монд.

Бо сарвари беки Китоб Ҷӯрабек ва беки Шаҳрисабз Бобобек дар Самарқанд бар зидди юришҳои ҳарбии империяи Россия мубориза бурданд. Мудфиачиён 2 июни соли 1868 ба қалъае, ки гарнизони лашкари империяи Россия ҷой гирифта буд, ҳамла оварданд. Аммо ба гарнизон қувваҳои иловагӣ расида омаданд, пас аз он ҳимоячиён аз Самарқанд баромада ба тарафи кӯҳ ақиб нишастанд.

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Омиле, ки барои юриши империяи Россия бар зидди аморати Бухоро баҳона шуд, чӣ буд?
2. Истило кардани Ҷиззахро чӣ гуна эзоҳ медиҳед?
3. Дар бораи тобеъ кардани шаҳрҳои Хучанд ва Ўротеппа чӣхоро доништа гирифтед?
4. Аз харита ҳудудҳои дар солҳои 1864-1866 истилошударо нишон диҳед.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Аз тарафи ҳукумати империя дар ҳудудҳои нави истилошуда иборат аз шўъбаҳои Самарқанд ва Каттақўрғон округи Зарафшон ташкил карда шуд.

Баъд аз ҷанги Зирабулоқ амир Музаффар мағлубияташро эътироф кард. Маҷбур шуд, ки таклифи генерал-губернатори Туркистон Кауфманро дар бораи ҳудудҳои нав қабул намояд.

Ҳамин тавр марҳилаи дуюми юришҳои истилогаронаи империяи Россия хотима ёфт.

Кауфман 23-юми июни соли 1868 дар Самарқанд бо амир Музаффар шартнома-ро дар бораи ба протекторати империяи Россия табдил додани аморати Бухоро имзо кард.

Байни Бухоро ва империяи Россия соли 1873 шартномаи наве имзо шуд, ки тибқи он Россия вакили худро ба аморат таъин менамуд. П. Лессар аввалин вакили империяи Россия дар аморати Бухоро таъин шуд. Дар натиҷа ҳукумати империя ами-

Бино ба шартномаи Зирабулоқ тамоми ҳудудҳои аз Тошканд то Самарқанд истилошуда – шаҳрҳои Хучанд, Ўротеппа, Панҷакент, Ҷиззах, Самарқанд, Каттақўрғон ба ихтиёри империяи Россия гузаштанд.

ри Бухоро зеро таъсири худ дароварда, онро ба манфиати худ истифода мебард.

Дар солҳои 1869-1870 вазорати қорҳои хориҷии империяи Россия бо Англия дар бораи муқаррар намудани сарҳади Афғонистон ва Осиёи Миёна музокираҳо бурд. Дар натиҷа сарҳадот дар соҳилҳои Амударё аз ноҳияи Панҷ сар карда муқаррар карда шуд. Сарҳади байни аморати Бухоро ва Эрон 10 декабри соли 1881 байни шоҳи Эрон ва сафири Россия дар Техрон мувофиқи шартномаи махфӣ муайян карда шуд.

Дар натиҷаи музокираҳои солҳои 1885-1887 комиссияи англисӣ русӣ чараёни муқарраркунии сарҳади байни империяи Россия ва Афғонистон дар заминҳои аморати Бухорои Осиёи Миёна ба анҷом расид.

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

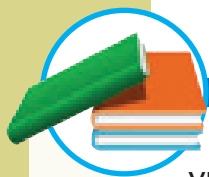
1. Кауфман чаро ба Самарқанд ҳуҷум кард?
2. Дар ҷанги Зирабулоқ лашкари амир чаро мағлуб гардиданд?
3. Дар Самарқанд ба ҳаракати халқӣ кӣ ҳо сарварӣ мекарданд?
4. Мувофиқи шартномаи соли 1868 кадом ҳудудҳои аморат ба ихтиёри империяи Россия гузаштанд?
5. Моҳияти шартномаи соли 1873-ро гуфта диҳед.

Миёнаҳои моҳи майи соли 1873 лашкари асосии мустамликадорон ба Хива расида омад. Лашкари Кауфман ба воситаи дарвозаи Ҳазорасп пойтахти хониро гирифт. Кауфман баъди истилои Хива хази-

Заминҳои соҳили ростӣ мансуб ба хонии Хива, ҳамаи заминҳои ҳамсоя ба онҳо, аҳолии муқим ва чорводори дар ин ҷойҳо зиста аз тасарруфи хонӣ бароварда шуданд. Бино ба шартнома хонии Хива дар давоми 20 сол 2 миллиону 200 ҳазор рубл товорро бояд месупурд. Аз сабаби он, ки дар хазинаи хонӣ пули кофӣ намонда буд, товор аз аҳоли ғун карда мешуд. Шартномаи Гандимиён ҳуҷҷате буд, ки хонии Хиваро ба империяи Россия тобеъ карда, сарвари давлати хонӣ ба дигар давлат мутеъ буданаширо тасдиқ мекард.

1. Оид ба ҳаракатҳои аввалин барои истилои хони Хива ҳарф занед.
2. Чаро Кауфман ба ҷанги зидди Хива вақти зиёд тайёри дид?
3. Юриши зидди Хива чӣ гуна ташкил шуд?
4. Шартномаи Гандимиён ба авҳоли хони Хива чӣ гуна таъсир кард?

Соли 1717 юриши лашкари тахти сар-
вари А.Бекович-Черкасский, соли
1839 лашкари В.Перовский бе муваф-
фақият анҷом ёфта буд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Империяи Россия дар солҳои 50-60-уми асри XIX бо роҳи ҳарбию истилогарӣ як қисми ҳудуди хони Қўқандро забт намуд. Бинобар ин ба савдогарони Россия дар хонӣ имкониятҳои зиёд дода шуд. Дар ин замон заминҳои хонӣ хеле кам шуда, даромад ба хазина ҳам паст гардид. Зарарҳои бар оқибати ҷанг бар зиммаи халқ фаромад, андозу маҷбуриятҳо зиёд шуданд. Дар натиҷаи он дар хонии Қўқанд низоъҳои дохилӣ, эътирози мардум авҷ гирифт.

Соли 1875 ба ҷои Худоёрхон ба тахт Насриддинбек нишаст. Дар хонии Қўқанд авзои сиёсӣ тезтунд шуда, шӯриш тамоми воҳаро фаро гирифт. Лашкариёни Кауфман ҳам дар водӣ ҳаракатҳои ҷарбиро сар кард. 22-уми сентябри соли 1875 хони нав шартнома ро оид ба таслим шудани хонии Қўқанд имзо кард.

Дар шартнома хонии Қўқанд дар сиёсати хориҷӣ ҳеҷ гуна шартнома баста наметавонист, ду миллион рубл товод супурданад, заминҳои соҳили рости Сирдарё – Наманган ва Чуст ба ихтиёри Россия муқаррар карда шуда буд. Ба шубҳаи дар ин заминҳо ташкилшудаи Наманган генерал М. Скобелев сардор таъин шуд.

Дар ин давр дар хони Кӯқанд шӯриши зиёд
рӯй доданд. Ба яке аз онҳо Мулло Исҳоқ Мулло
Ҳасан бо номи «Пӯлодхон» раҳбарӣ мекард.

Аҳоли аз шартномаи Насриддинбек норозӣ шуда, ба шӯриш бархост. Моҳи октябри соли 1875 лашкар бо роҳбарии Скобелев бар зидди Пӯлодхон амал намуда, ба шаҳри Андиҷон ҳамла овард. Моҳи январи соли 1876 шаҳри Андиҷон ишғол карда шуд. Мустамликадорон Намангонро як моҳ муҳосира карданд. Танҳо моҳи феврал ба туфайли афзалияти яроқ шаҳар истило шуд. Пӯлодхон ва тарафдорони ӯ қатл карда шуданд. Моҳи феввали соли 1876 фармони ҳукумати империя оид ба бекор шудани хонии Қўқанд имзо гардид. Ҳамин тариқ, дар ҳудуди хонии Қўқанд вилояти Фарғона дар таркиби генерал-губернатории Туркистон ташкил шуд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Аз даст рафтани шаҳрҳои Авлиёта, Оқмасҷид, Чимкент, Тошканд, Хучанд ба хонии Қўқанд чӣ гуна таъсир кард?
2. Ба вассали Россия табдилёбии аморати Бухоро ва хонии Хива ба муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсати хориҷии хонии Қўқанд чӣ гуна таъсир расонд? Фикратонро асоснок кунед.

Номи аслии Пӯлод-
хон Исҳоқ Ҳасан
ӯғли буда, аз номи
набераи хони Қўқанд
Олимхон (1801-1810)
Пӯлодхон ҳамчун хони
сохта, дар солҳои
1873-1876 ба шӯриш
раҳбарӣ кард.

ОЁ МЕДОНЕД?

Аз тарафи империяи Россия истило шудани Осиёи Миёна дар чор марҳила ба амал омад.

Марҳилаи аввал – дар солҳои 1847-1865 империяи Россия вилоятҳои шимолу ғарбии хонии Қўқанд ва шаҳри Тошкандро истило кард. Дар ҷои минтақаҳои забтшуда дар таркиби генерал-губернатории Оренбург вилояти Туркистон ташкил гардид.

Марҳилаи дуюм – дар солҳои 1865-1868 бар зидди хонии Қўқанд ва аморати Бухоро ҳаракатҳои истилогарона сурат гирифтанд.

Марҳилаи сеюм – дар давоми солҳои 1873-1879 заминҳои хонии Хива ва Қўқанд пурра забт карда шуд.

Марҳилаи чорум – солҳои 1880-1885 туркманҳо мутеъ карда шуданд.

Марҳилаи 1

Шимолу ғарбии хонии Қўқанд, шаҳри Тошканд

Марҳилаи 3

Хонии Хива ва Қўқанд

1847–1865

1865–1868

1873–1879

1880–1885

Марҳилаи 2

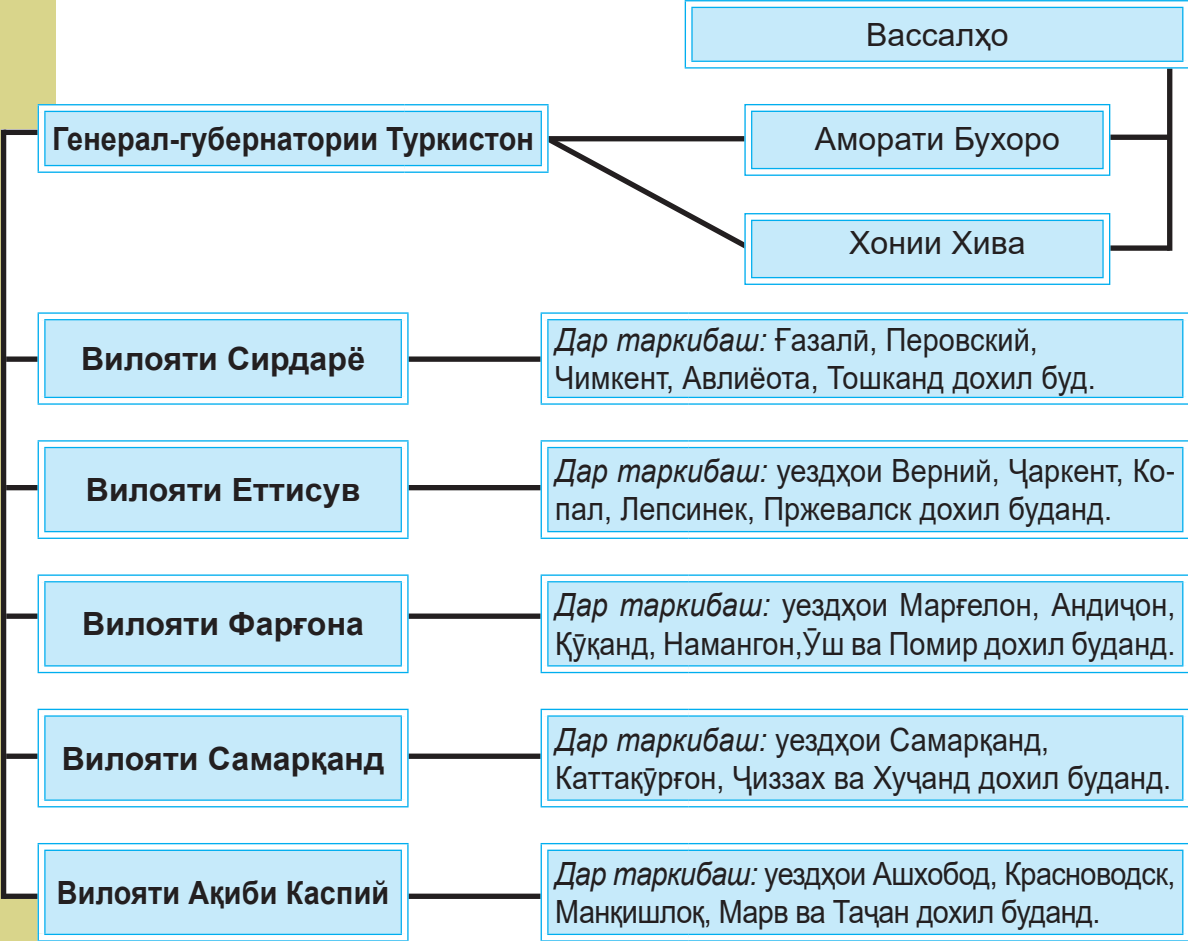
Хонии Қўқанд ва аморати Бухоро

Марҳилаи 4

Туркманҳо

Сохтори маъмурию ҳудудии генерал-губернатории Туркистон

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Сабабҳои мағлубияти аморати Бухоро, хонии Хива ва Қўқандро номбар кунед.
2. Ҷавобҳои ба солҳо мувофиқро ёбед.

1	22 сентябри соли 1875	а	Заминҳои хонии Хива ва Қўқанд забт шуданд.
2	Солҳои 1864-1885	б	Насриддинбек бо Кауфман шартнома имзо кард.
3	Солҳои 1847-1865	в	Бар зидди хонии Қўқанд ва аморати Бухоро ҳаракатҳои истилогарона ба амал омаданд.
4	Солҳои 1873-1879	г	Империяи Россия вилоятҳои шимолу ғарбии хонии Қўқанд ва шаҳри Тошкандро истило кард.
5	Солҳои 1865-1868	д	Дар натиҷаи тайёргарии ҳарбии бисёрсолаи империяи Россия ҷангҳои истилогарона бурда шуданд.

СОХТИ ИДОРАКУНИИ СИЁСИЮ МАЪМУРӢ ДАР КИШВАРИ ТУРКИСТОН

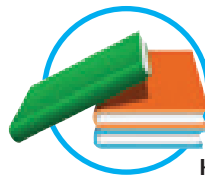
ДАР ДАРСИ ИМРӢЗА

- Дигаргуниҳо дар тақсими маъмурию ҳудудӣ ва идоракунии кишвари Туркистон. Тартиботи мустамликадорӣ идоракунии .
- Хусусиятҳои идоракунии мустамликавӣ.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Ҳудудҳои истилошудаи хониҳоро киҳо идора мекарданд?
2. Аз ин гуна сиёсат чӣ гуна манфиатҳоро мунтазир шудан мумкин?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар бобати пурра дар амал татбиқ кардани сиёсати мустамликадорӣ дар заминҳои истилошуда тартиботи идоракунии таъягоҳи асосӣ ба шумор мерафт.

Идоракунии ҳудудҳо зерини дасти афсарони (зобитҳои) ҳарбӣ гузашт. Сохти идоракунии бо номи «идоракунии ҳарбию шахрвандӣ» бо дасти губернатор дар қорҳои ҳарбию шахрвандӣ намоён мегардид. Вилоят ба шуъбаҳо тақсим шуданд, сардорони онҳо дар айни вақт комендантҳои ҳарбӣ низ ба ҳисоб мерафт. Ба сардорони шуъбаҳо ваколати пурраи аз болои аҳолии маҳаллӣ қори назоратро бурдан дода шуда буд.

Империяи Россия
баъди истилои
Тошқанд соли 1865
Александри II «Низомии муваққатии
идоракунии вилоятҳои Туркистон»-ро
тасдиқ намуд.

Посбонҳои
аз аҳолии
маҳаллӣ
ташкилшуда

A photograph showing a woman in the foreground wearing a vibrant shawl with diagonal stripes in shades of red, yellow, and white. She is looking towards the right. In the background, a man is partially visible, wearing a white headwrap and a green patterned garment. The setting appears to be an outdoor or semi-outdoor area with a light-colored wall.

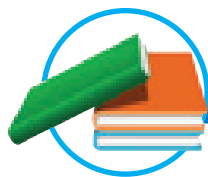
Дар зинаи поёнии сохти идоракунӣ сардори волост (мингбоши), оқсақоли деҳа, сардори авул, судяҳои халқӣ (дар байни аҳолии муқимнишин қозихо, дар кӯчманчиҳо бийҳо) ва ёрдамчиёни онҳо, сармироб, мироб, юзбоши, элликбоши, ӯнбоши барин лавозимҳо аз ҷумлаи намоёндагони аҳолии маҳаллӣ қор мебуданд.

1. Аз чӣ сабаб ҳукумати Россия сохти идоракунии поёниро нигоҳ дошт?
2. Чаро С. Духовский кишвари Туркистон эътибори алоҳидаро тақозо менамояд, гуфта буд?

Дар асоси лоиҳаи «Низомии оид ба идоракунии кишвари Туркистон» соли 1867 аҳолии муқимнишин дар шакли якзинагӣ, яъне ба оқсақолиҳо, аҳолии чорводор бошад, ба сохти дузинагии волост ва авулҳо як карда шуданд. Ҳар як оқсақоли аз 100-200 хонавода, ҳар як авул 100-200 юрта (ӯтов), ҳар як волост аз 1000-2000 юрта иборат бояд ташкил мегардид.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Аз вақти истило шудани кишвари Туркистон дар он воҳидҳои маъмурию ҳудудии хоси тартиботи идоракунии пурраи мустамликавӣ ва тартиботи идоракунии он қорӣ карда мешуд. Яке аз мақсадҳои асосии ҳукумати Россия аз районҳои (ноҳияҳо) марказии империя ба ҳудудҳои Осиёи Миёна кўчонида овардани аҳолии империя буд.

Кўчида омадагон бо замин ва маблағи зарурӣ таъмин карда мешуданд. Мақсади дигари кўчонида оварда, ҷойгир намудани аҳоли дар кишвар барои татбиқ кардани мустамликавӣ ба вучуд овардани қувваҳои иловагии тақияҳӣ буд. Ин сиёсат тадбири буд, ки имкониятҳои русшавии аҳолии маҳаллиро васеъ менамуд.

Корвонсарой

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

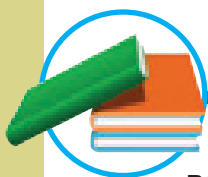
1. Чаро вакилони аҳолии маҳаллӣ ба лавозимҳои сардори волост (мингбоши), оқсақоли деҳа, сардори авул, қозӣ, бий ва ёрдамчиёни онҳо таъин мешуданд?
2. Дар ин давр дар кишварҳои Россия чӣ гуна вазъияти иҷтимоӣ сиёсӣ ба вучуд омада буд?

Оқсақолон

Аробакашҳо

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Соли 1877 дар Тошканд «Низоми шаҳр» ҷорӣ шуд, мувофиқи он идораи шаҳр ба ихтиёри Дума гузашта буд. Аз се як қисми аъзоёни Дума аз шаҳри кӯҳна, аз ду се қисм аз қисми нави шаҳр интихоб шуда буданд. Тибқи он аз 80 ҳазор аҳолии маҳаллии шаҳр 21 нафар депутат, аз 3900 нафар, асосан аз русҳо 48 нафар депутат иштирок мекард. Ҳамаи корҳои оид ба хоҷагии шаҳр дар дасти Дума буд. Шаҳси Думаро раҳбарикунанда бо тавсияи генерал-губернатор аз тарафи вазири ҳарбӣ тасдиқ мешуд.

Соли 1886 император Александри III низоми нав – «Низоми оид ба идора кардани кишвари Туркистон»-ро тасдиқ кард. Мувофиқи Низом округи Зарафшон ба вилояти Самарқанд табдил дода шуд. Уездҳои Хучанд, Ҷиззах, Каттақўрғон, Самарқанд ба таркиби он дохил карда шуданд. Номи уезди Қўрама ба номи уезди Тошканд иваз карда шуд.

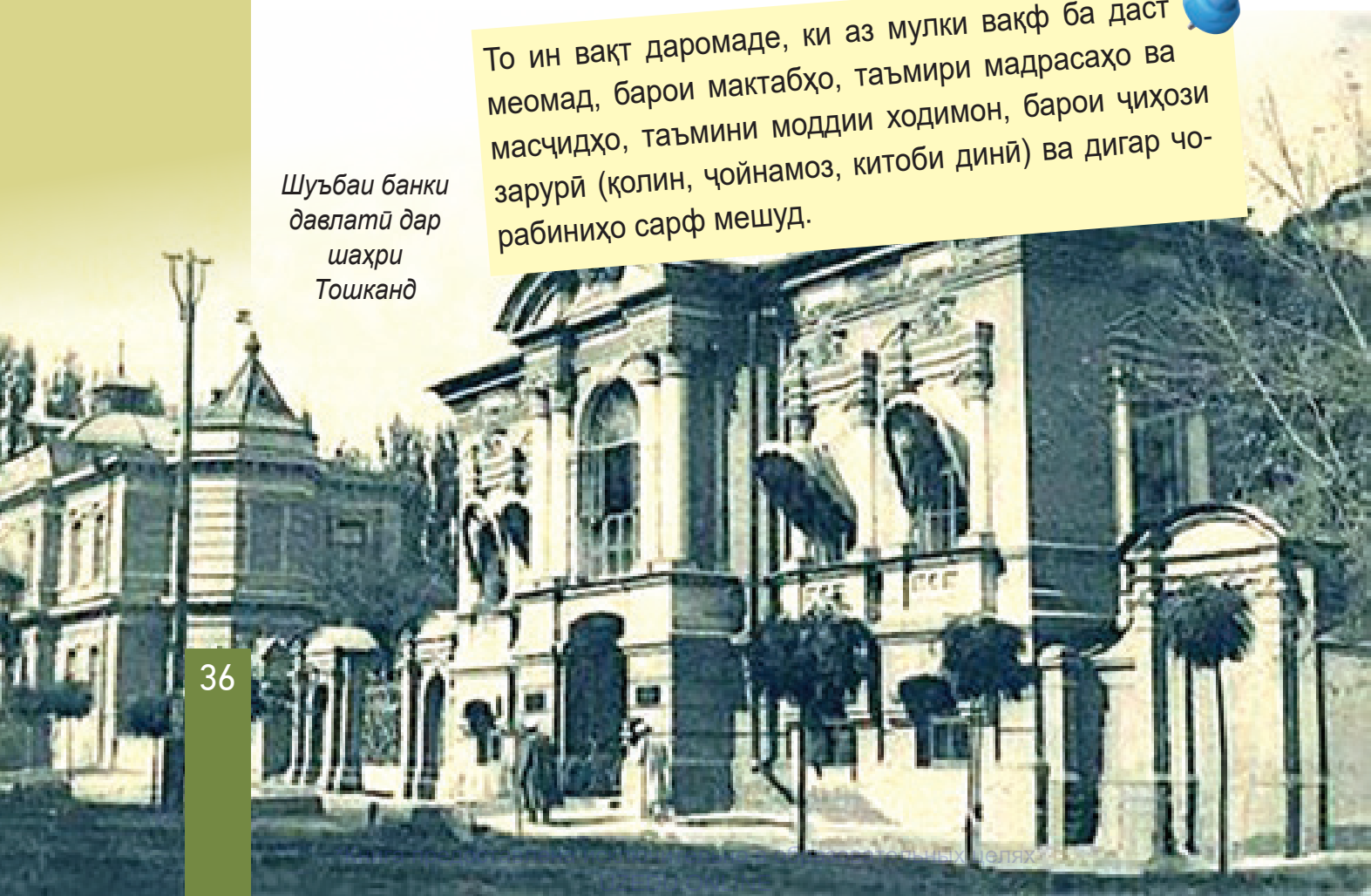
Мувофиқи Низоми соли 1886 идоракунии маъмурии генерал-губернатори Туркистон бо идораи нав – Шўрои генерал-губернатори Туркистон пур карда шуд.

Аз соли 1885 дар Бухоро фаъолияти агентии сиёсии императори Россия ба роҳ монда шуд. Амири Бухоро бе рухсати он сиёсати хориҷӣ ва дохилиашро мустақилона пеш бурда наметавонист.

Заминҳои вақф (заминҳои мансуб ба масҷид, мадраса ва дигар муассисаҳои динӣ) дар айни вақт ба шахсоне, ки дар он зиста, кор мекарданд, ба иҷора дода мешуданд.

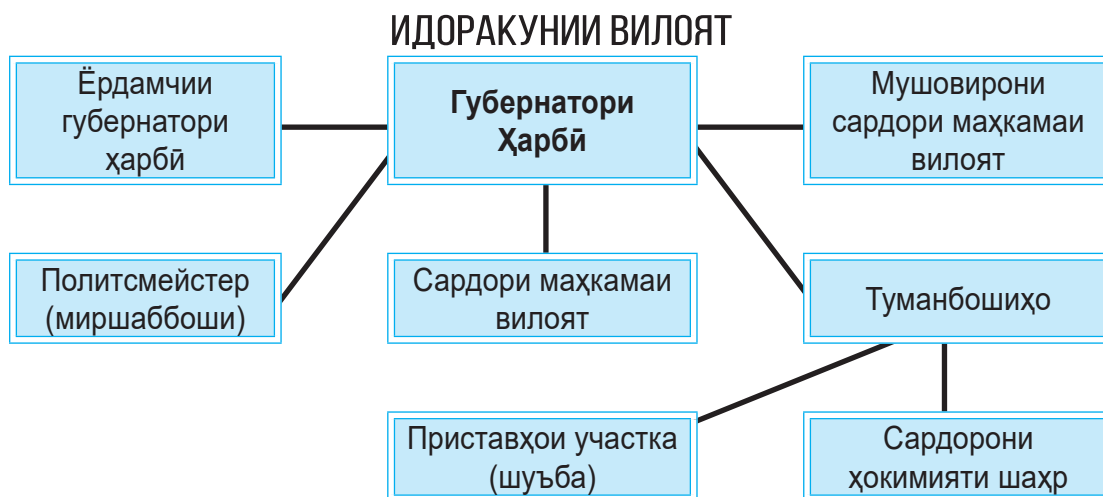
То ин вақт даромаде, ки аз мулкҳои вақф ба даст меомад, барои мактабҳо, таъмири мадрасаҳо ва масҷидҳо, таъмини моддии ходимон, барои ҷиҳози зарурӣ (қолин, ҷойнамоз, китоби динӣ) ва дигар ҷорабиниҳо сарф мешуд.

Шуъбаи банки
давлатӣ дар
шаҳри
Тошканд

Тасдиқи ҳуҷҷатҳои нави вақф фақат бо розигии генерал-губернатор бо шартӣ озод накардани ин заминҳо аз андозҳои давлатӣ ва маҷбуриятҳои амалӣ мегардид.

Ҳуқуқи эътирофи ҳуҷҷатҳои вақф, мақсаднок истифода шудани даромади вақфро назорат ва таҳлил намудан ба ихтиёри маъмурияти ҳудудии вилоят гузашт. Ба дасти вакилони ҳукумати мустамликадорон гузаштани назорати мулкҳои вақф аҳволи моддии масҷидҳо ва мактабҳоро бад намуд.

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Низоми соли 1886 ба муносибатҳои анъанавии заминдорӣ чӣ гуна дигаргуниҳо даровард?
2. Низоми соли 1886 ба кадом оқибатҳо оварда расонд?

Дар натиҷаи дар байни солҳои 1880-1890 кӯчонида овардани русҳо ба минтақа дар кишвар ҷамоаҳои православӣ ба вучуд омаданд, дар ҷойҳои зисти онҳо калисоҳои православӣ сохта шуданд.

ОЁ МЕДОНЕД?

Дар Низоми соли 1886 ба заминҳои давлатии зери тасарруфи ҳукумат мондагӣ муҳимии ҷойгир кардани аҳолии рус қатъӣ нишон дода шуд. Машғул шудан бо сиёсати кӯчонидан бар зиммаи маъмурияти кишвар гузошта шуд. Ба муҳочирон имтиёзҳои калон дода шуд. Онҳо бо маблағ, ҷойи зист, майдони кишт, кредит таъмин буданд. Онҳо 5 сол аз супурдани андоз озод шуда буданд, баъди 5 соли оянда нисфи андозро месупурданд. Кӯчидаомадагон аз Россия асосан аз аҳолии деҳот буданд. Барои онҳо кишвар ба сохтмони мактаб ва калисоҳо маблағ ҷудо кард. Дар кишвари Туркистон ҳарбиён дар ин ҷо монда, заминҳои наздиҳавлигӣ гирифтанашон мумкин буд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Минтақаҳои ҳамсарҳад бо кишвари Туркистон дар охири асри XIX

Қойи нуқтаҳоро пур карда ба дафтартарон кўчонед.

1. Бино ба Низоми соли 1886 округи Зарафшон ба вилояти..... табдил дода шуд.
2. Губернаторҳои вилоят... номири генерал-губернатор..., сардори штаби ... ҳарбии Туркистон ин.... ро доиман тақсим мекарданд.
3. Соли... агентии.... императори Россия ба роҳ монда шуд.
4. Чаро ҳукумати империя ҳуқуқи ба замин соҳибӣ карданро пурра барои ба даст гирифтани ҳаракат намуд?

Асри XIX. Қозихона.
Шаҳри Тошканд

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Сохтори идоракунии генерал-губернатории Туркистон аз кӣҳо иборат буд?
2. Мувофиқи Низоми соли 1886 дар идоракунии чӣ гуна дигаргуниҳо дароварда шуд?
3. Вазифаи агентии сиёсии императори Россия аз чӣ иборат буд?
4. Аз харита вилоятҳои генерал-губернатории Туркистонро аниқ карда, кадом ҳудудҳои имрӯзаи Ўзбекистон ба кадом вилоятҳо дохил будагашонро нишон диҳед.
5. Аз ҳар як матн истилоҳи таърихиро ҷудо кунед ва бо ёрии луғат мазмунҳои онҳоро аниқ кунед.
6. Ҳукумати мустамликадор нисбат ба заминҳои вақф чӣ гуна сиёсат бурд?
7. Ба кӯчидаомадагон кадом имтиёзҳо дода шуданд?

ҲАРАКАТИ МИЛЛИЮ ОЗОДИХОҲИИ ЗИДДИ ИМПЕРИЯИ РОССИЯ ДАР ТУРКИСТОН

ДАР ДАРСИ ИМРӮЗА

- Сабабҳои ҳаракати миллию озодиҳоӣ дар Туркистон.
- «Исёни вабо» дар Тошканд ва оқибатҳои он.
- Эътибор пайдо кардани «Қоида дар бораи ҷойҳои ҳолати ҳарбӣ эълоншуда» аз 18-уми августи соли 1892.
- Шӯриши Андиҷон ва оқибатҳои он.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Таҳқир шудани анъанаҳои милли, таърих, хусусиятҳои этнографии халқ сабаби кадом оқибатҳо шуда метавонанд?
2. Вабо чӣ гуна беморист, дар бораи он чӣҳо медонед?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар натиҷаи пур шудани бозорҳои Осиёи Миёна бо чизҳои рӯзгор, маҳсулоти бофандагии истеҳсоли саноати Россия аксари соҳаҳои ҳунармандӣ рӯ ба инқироз оварданд. Дар айни вақт душвориҳои иқтисодӣ, бад будани шароити зист, бисёр будани андозҳо, вазнинии маҷбуриятҳои меҳнатӣ аҳволи аҳолии маҳаллӣ торафт бад шуда мерафт. Дар натиҷаи онҳо охири асри XIX дар ғушаҳои гуногуни кишвар бар зидди мустамликадорон тазоҳуроти норозигӣ ба амал омаданд. Аз ҷумла, соли 1878 дар Мингтепа (ноҳияи Марҳамати вилояти Андиҷони имрӯза) бар зидди зулми сиёсӣ иқтисодии мустамликадорон таҳти раҳбарии Ғолимов шӯриш сар шуд. Онро мустамликадорон бо зӯрӣ паҳш карданд.

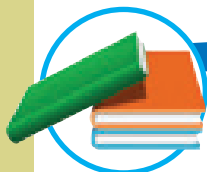
ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Ба фикри шумо, ба бозорҳои Осиёи Миёна ворид шудани молҳои истеҳсоли Россия барои касод шудани бозори ҳунармандони маҳаллӣ оё сабаби асосӣ буд? Фикратонро асоснок кунед.
2. Агар империяи Россия кишварро забт намекард, молҳои дигар давлатҳо оварда мешуданд? Сабабҳои касод шудани бозорро аниқ кунед.
3. Агар шумо дар он давр ҳунарманд мебудед, чӣ гуна роҳро пеш мегирифтед?

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Ба таври мустақилона ҷустуҷӯ наму-
да, мавҷуд будани дигар ҷараёнҳои
идоракунии мустамликадориро аз тара-
фи дигар давлатҳои мустамликадор дар
майдони сиёсат аниқ намоед.
2. Ба фикри шумо, пур шудани бозорҳои
Осиёи Миёна бо чизҳои рӯзгор, маҳсу-
лоти бофандагии истеҳсоли саноати
Россия ба бозори дохилӣ ва истеҳсола-
ти халқҳои Осиёи Миёна чӣ гуна таъсир
расонд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Тирамоҳи соли 1879 аҳолии маҳаллӣ дар Фарғона, но-
ябри соли 1880 дар Хучанду Ўротеппа, ибтидои соли 1882
дар Намангон, тобистони соли 1885 дар водии Фарғона ҳа-
ракатҳои халқӣ авҷ гирифт, дар Андиҷон бо роҳбарии Дарвешхон
шӯриш сар шуд. Акнун иштирокчиёни ҳаракатҳои норозигии халқӣ
усулҳои худро дигар намуда, ба қароргоҳи бойҳо ва сардорони во-
лостҳо ҳуҷум меоварданд. Дар ин солҳо шӯришҳо паси ҳам тамо-
ми вилоятро фаро гирифтанд.

Аз соли 1892 шаҳрвандони оддии ба маъмурият муқобил ба-
ромадаро бевосита ба суди саҳроии ҳарбӣ меодагӣ шуданд. Ба
воситаи ошкоро қатл намудани «гуноҳкорон» акнун аслиҳаи мус-
тамликадорон барои тарсондани одамон табдил ёфт.

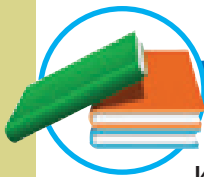
ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Пурзӯр шудани ҷабру зулми мустамликадорон, асосан, дар
кадом шакл, баръало намоён мешуд?
2. Ба фикри шумо, мақсад ва вазифаҳои ҳукумати мустамликадорон
дар Туркистон аз чиҳо иборат буд?
3. Ба қашшоқшавии ҳаёти халқ кадом омилҳо сабаб шуданд?
4. Ҷаро ҳаракатҳои халқӣ дар охири солҳои 70-уми асри XIX айнан
дар водии Фарғона пурзӯр шуданд?
5. Дар охири солҳои 80-ум - ибтидои солҳои 90-уми асри XIX дар ка-
дом волост ва уездҳои Туркистон шӯришҳои халқӣ рӯй доданд?

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Дар солҳои 90-уми асри XIX сабабҳои иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодии «исёни вабо»-ро, ки дар мамлакатамон рӯй дод, ва оқибатҳои онро дар дафтаратон дар шакли ҷадвал ифода кунед. Фикратонро дар синф зимни тақдироти хурд ҷимоя кунед.
2. Воқеаҳои «исёни вабо» мустамликадоронро барои гузаронидани кадом ислохотҳо маҷбур намуд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ҳаракатҳои норозигӣ дар кишвар бо қувва пахш карда, иштирокдорони шӯришҳо ҷазо дода шуданд,

Баъди шӯришҳои Тошканд дар кишвар ҳолати *миршабӣ* ҷорӣ карда шуд.

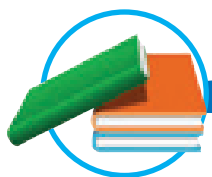
Генерал-губернатори Туркистон дар ҷойҳои «зери муҳофизати пурзӯр» эълоншуда ҳуқуқ дошт, ки маҷлисхоро пароканда, корхонаҳои савдоию саноатро пӯшида, одами хостагиашро бадарға карда, ба ҷарима кашида ва монанди инҳоро метавонист амалӣ намояд. Дар маҳалҳои «Муҳофизати фавқулодда» эълоншуда ҳокимият пурра ба дасти генерал-губернатор ё сарноибӣ вай таъин карда гузашт.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Дар Туркистон дар самтҳои асосии сиёсати ҳукумати мустамликадорӣ чиҳо намоён шуданд?
2. Дар кишвар ба генерал-губернатори Туркистон бо кадом мақсад ваколати васеъ дода шуд?

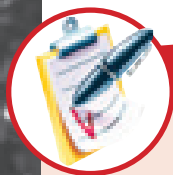
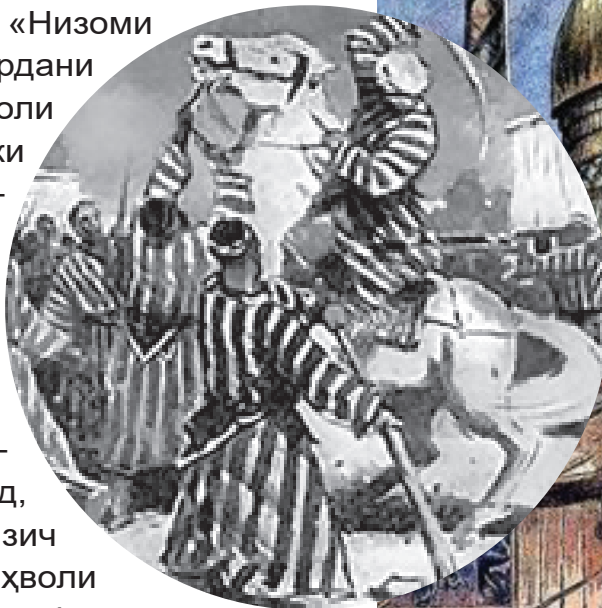
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Мувофиқи «Низоми оид ба идора кардани кишвари Туркистон» (соли 1886) барои онҳое, ки аз Россия кўчида омаданд, фонди замин ташкил шуд.

Аз сабаби ба вилояти Фарғона аҳолии зиёдро соли 1891 аз Россия кўчонида оварда, ҷойгир карда шуд, норасоии замин ва зич ҷойгиршавии аҳоли аҳволи моддии водиро боз ҳам бадтар намуд. Бешубҳа, ин боиси норозигии аҳолии маҳаллӣ аз ин гуна ҳаракатҳои ҳукумати империя гардид.

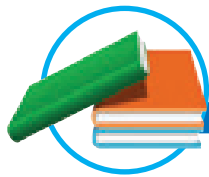
Бо қарори ҳукумати империя мулкҳои вақфи кишвар кам карда шуд. Чораву тadbирҳо барои нест кардани заминҳои мансуб ба мулкҳои вақф ба мулкҳои давлат табдил ёфтани қисми калони заминҳои вақф оварда расонд.

Ин боиси эътирози саҳти оммавӣ васеъ гардид.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Омилҳое, ки боиси сар задани шӯриши соли 1898 дар Андиҷон шуданд, кадомҳоянд? Фикратонро бо сиёсати муҳоҷират (кўчонидан) мантиқан вобаста намуда, ҳулосаатонро дар дафтаратон асоснок карда нависед.
2. Ба фикратон, сабабҳои дар ҳамаи ҳудудҳои кишвари Туркистон муттасил давом кардани шӯришҳои зидди мустамликадорон аз ҷиҳати иборат буданд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дукчӣ
эшони
ба ҳабс
гирифта

Соли 1898 шӯриши халқи маҳаллӣ бар зидди мустамликадорон дар Андиҷон ба амал омад. Ба шӯриш Дукчӣ эшон (Муҳаммад Алӣ) раҳбарӣ менамуд.

Шӯришгарони таҳти раҳбарии Дукчӣ эшон ба ду ҷудо шуда, ба яке аз онҳо Зиёвуддин махсум сарварӣ кард.

Сафи шӯришгарон торафт афзуд. Онҳо ба казармаи ҳарбӣ дар Андиҷон ҳамла оварданд. Дар оқибати задухӯрди байни шӯришгарон ва ҳарбиён шӯришгарон ба ақибнишинӣ маҷбур шуданд. Генерал-губернатор Н.Королков шахсан худаш ба экспедитсияи ҷазодиҳии шӯришгарон барои пурра нест кардани онҳо сарварӣ намуд. Дукчӣ эшон ва ҳамсафони ӯ ҷазо диданд.

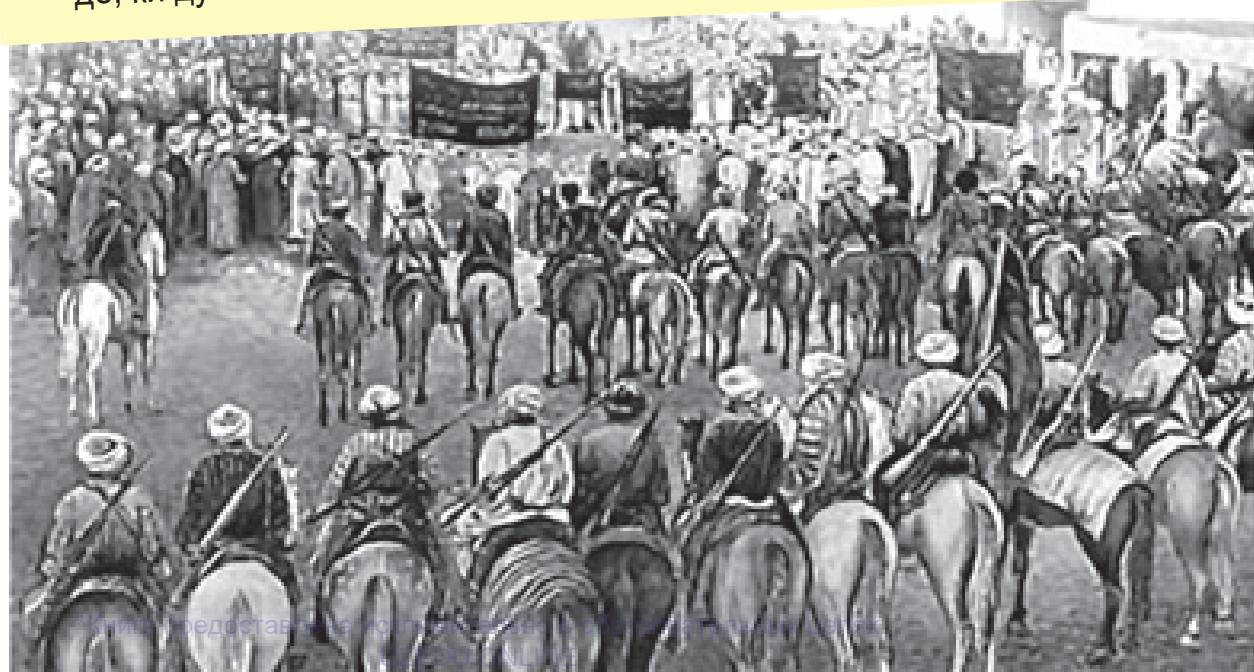
Шӯриши соли 1898 нишон дод, ки аҳолии маҳаллӣ ҷони худро зери хавф гузошта, бар зидди зулми мустамликадорон мубориза бурда метавонанд. Онҳо ба даст яроқ гирифта, барои ҳаққу ҳуқуқҳои поймолшудаашон, орзуву умедҳояшон ҷанг карданд.

Шӯриши соли 1898 гарчанде торумор карда шуд, муборизаи халқҳои маҳаллиро барои мустақилӣ ва озодӣ боздошта натавонист. Шӯришҳои зидди мустамликадорон қариб дар ҳамаи ҳудудҳои кишвари Туркистон давом карданд.

Эшон – унвони раҳнамои динӣ, ки дар байни диндорон обрӯ пайдо кардааст.

Дукчӣ (форсӣ-ресанда бо дук)-қисми чархи ресандагӣ. Ҳунарманде, ки дук месозад, дукчӣ ном дошт.

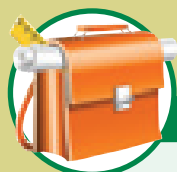
АЗ ДАРС САБАҚИ ЭҶОБЇ ГИРИФТА

1. Сабабҳои оғози шӯриши Андичонро номбар кунед.
2. Бешафқат паҳш кардани шӯришро дар кадом далелҳо дидан мумкин?
3. Аҳамияти ин шӯриш аз чӣ иборат аст?
4. Шӯришҳои зидди мустамликадоронро дар Туркистон мувофиқи хронология дар дафтаратон нависед.
5. Дар шӯрише, ки он дар таърих бо номи «исёни вабо» даромадааст, талабҳои асосии намояндагони халқ аз чӣҳо иборат буд?
6. Сабабҳои мағлубияти шӯриши Дукчӣ эшонро таҳлил кунед?
7. Донишатонро санчида бинед.

1	Тирамоҳи соли 1879	а	Шӯрише сар шуд, ки дар таърих бо номи «Воқеаи Тошотар» маълум аст.
2	Ноябри соли 1880	б	Дар Андичон касалии вабо паҳн шуд.
3	24 юни соли 1892	в	Аз Россия ба вилояти Фарғона аксар аҳоли кўчонида оварда шуд.
4	Марти соли 1892	г	Дар ноҳияҳои Хучанд ва Ўротеппа шӯришҳои халқӣ рӯй доданд.
5	Дар соли 1891	д	Дар Фарғона бо иштироки аҳолии маҳаллӣ шӯриш ба амал омад.

*Шӯриш-
гарони
ба даст
афтода,
соли 1898*

САР ШУДАНИ ҶАНГИ ЯКУМИ ҶАҲОНӢ ВА ТАЪСИРИ ОН БА ТУРКИСТОН

ДАР ДАРСИ ИМРӮЗА

- Таъсири Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба Туркистон.
- Эълон шудани сафарбарӣ ба мардикорӣ.
- Ҳаракатҳои норозиёнаи халқ.

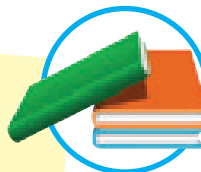

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Ибораи «Ҷанги ҷаҳонӣ»-ро таъриф диҳед.
2. Ҷанги якуми ҷаҳонӣ кай ва бо кадом сабабҳо сар шуда буд?
3. Дар ин ҷанг кадом давлатҳо иштирок карданд? Мақсади ин давлатҳо аз чиҳо иборат буд?
4. Ба мустамликаҳои Россия ин ҷанг чӣ гуна таъсир расонд?

Дар ибтидои асри XX муносибатҳои байниҳамдигарии давлатҳои калони дунё хеле тезутунд шуд. Дар оқибати он соли 1914 Ҷанги якуми ҷаҳонӣ сар шуд, ки дар он иттифоқҳои ҳарбии ташкилшуда аз як тараф Россия, Англия ва Франция-Антанта, аз дигар тараф Германия, Австрия ва Венгрия (ҷамъ 38 давлат) иштирок намуданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ба туфайли иштироки империяи Россия дар Ҷанги якуми ҷаҳонӣ сафарбарии оммавӣ эълон карда шуд. Сафарбарӣ ба мустамликаҳои Россия, аз ҷумла ба Туркистон низ дахлдор буд. Мувофиқи он аз кишвари Туркистон аз байни аҳолии европоии кишвар шахсони аз 19 -сола то 43-сола даъват карда шуданд.

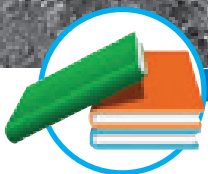
Ба ҷанг ҷалб карда шудани мардон, ки қувваи асосии корӣ ҳастанд, боиси аз қувваи асосии таъминкунанда чудо шудани оилаҳо ва ба ҳолати вазнин афтодани онҳо гардид. Акнун барои истифодаи аҳолии маҳаллӣ ҳамчун қувваи арзони корӣ ҳаракат карданд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Империяи Россия дар масъалаи Ҷанги якуми ҷаҳонӣ сафарбарии оммавиरो чаро нисбат ба қисми европоии аҳоли ва қисми аҳолии маҳаллӣ ба таври алоҳида пеш бурд?
2. Барои аҳолии Туркистон сафарбарии оммавӣ ба Ҷанги якуми ҷаҳонӣ бо кадом натиҷаҳо анҷом ёфт?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Соли 1914 дар Туркистон «Ҳолати муҳофизати фавқулодда» эълон карда шуд. Аз сабаби он, ки ин ҳолат барои аҳолии Туркистон шароити ноодатӣ буд, зиддиятҳои гуногунро ба вуҷуд овард.

Молияи давлат рӯ ба инқироз овард. Барои пур кардани ҷойи талафот ва баровардани қусури хароҷоти ҷарбӣ дар Туркистон нархи тағйирнаёбандаи давлатии пахта ҷорӣ карда шуд, дар шароити болоравии умумии нархҳо ин нарх ҳатто хароҷоти парвариши ҳосилро рӯпӯш карда наметавонист.

Барои вайронкунии тартиботи «ҳолати фавқулодда» то 50 сӯм ҷарима ё то 3 моҳ ҷазои ҳабс муқаррар карда шуда буд.

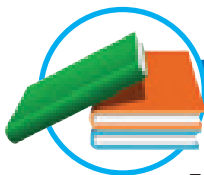
ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Ба донишҳои аз китоби дарсии «Таърихи ҷаҳон» гирифтаатон таъя карда, омилҳои ба Ҷанги якуми ҷаҳонӣ дохил шудани иттифоқи Антантаи иборат аз Россия, Англия ва Францияро асоснок кунед.
2. Чаро аҳолии маҳаллӣ ба хизмати ҷарбӣ дар Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ҷалб карда нашуданд?
3. Ба ҷанг фиристода шудани мардон ба ҳаёти кишвар чӣ гуна таъсир расонда буд?
4. Оё ҷанг ба шароити зисти аҳолии кишвари Туркистон, нархи маҳсулот ва соҳаи кишоварзӣ таъсир расонд? Дар ҷавобатон тарзи зисти инсонҳои он давр, урфу одатҳо ва арзишҳои ба инобат гиред.

ФАЪОЛИЯТИ ЭЪОДӢ

1. Ба фикри шумо, кадом омилҳо сабаби дар Туркистон ҷорӣ карда шудани ҳолати муҳофизати фавқулодда дар соли 1914 шуданд ва ин ҳолат барои аҳолии маҳаллӣ бо чӣ натиҷаҳо анҷом ёфт?
2. Ҷанги якуми ҷаҳонӣ кадом ҷиҳатҳои иқтисодиёти Россияро нишон дод?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ба поён расонидани вайронгариҳои ҷойҳои ҷанграфта, сохтани иншоотҳои мудофиавӣ, барои ҷанг тайёр намудани хӯрокворӣ ва яроқу аслиҳа ва онҳоро расонидан ба муаммои калон табдил ёфта буд. Корҳои амалан идора намудани ин ҷараён ва ташкил кардани он умуман аз маҷро баромада буд.

Империя барои ҳал намудани ин муаммо қарор кард, ки дар мустамликаҳо аз аҳолии таҳҷоии Туркистон, Сибир, Кавказ ба корҳои ақибгоҳи фронт истифода барад. Дар натиҷа мардон барои иҷро кардани корҳои ақибгоҳи фронт сафарбар карда шуданд.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Филми «Бачаи шум»-ро бинед ва ба ҷараёнҳои иҷтимоии давр баҳо диҳед.
 - 1) Муносибатҳои иҷтимоӣ дар ҷамъият.
 - 2) Тарзи зисти аҳоли.
 - 3) Муносибати аҳоли ба Ҷанги якуми ҷаҳонӣ.
2. Ҳукумати мустамлика, маъмури кишвар ва вилоят чаро аз характери оммавӣ гирифтани ҳаракати зидди мардикорӣ дар хавотир буданд?
3. Соли 1914 ҳангоми дар Туркистон эълон кардани ҳолати муҳофизати фавқулодда чиҳо ба инобат гирифта шуда буд?

САР ШУДАНИ ШЎРИШИ СОЛИ 1916 ДАР ТУРКИСТОН

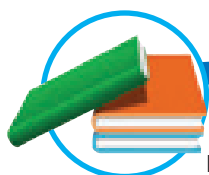
ДАР ДАРСИ ИМРЎЗА

- Шўриши зидди мардикорӣ дар соли 1916.
- Шўриши Чиззах.
- Оқибатҳои шўриш.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Зери истилоҳи «мардикор», «мардикорӣ» чиро мефаҳмед?
2. Ба империяи Россия мардикорон чаро зарур шуданд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Шумораи аҳолии маҳаллии Туркистон, ки ба мардикории корҳои ақибгоҳи фронт гирифта мешуданд, аз рӯйи вилоятҳо тақсим карда шуданд. Аз вилояти Фарғона аз ҳар панҷ хонадон як нафар ба мардикорӣ ҷалб шуданд. Ин боиси норозигии халқи маҳаллӣ гардид.

Ҳангоми тартиб додани рӯйхати мардикорон намояндагони маъмурияти маҳаллии Туркистон ба беадолатиҳо роҳ доданд. Намояндагони оилаҳои бадавлат гарчанде дар оилашон чандин нафар мард бошад ҳам, пора дода, ба рӯйхат намедаромаданд. Аммо дар оилаи камбағал як нафар мард бошад ҳам, онро ба рӯйхат медароварданд. Ин гуна беадолатиҳо барои авҷи норозигии оммавии мардум сабаб шуд.

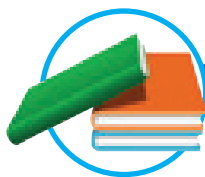
Дар байни аҳолии маҳаллӣ баромадҳои зидди ҷалб ба мардикорӣ ба таври оммавӣ пурзӯр шудан гирифт. Дар деҳаи Ургути Самарқанд, баъдтар дар Сиёб, Маҳалла, Ҳоҷа Аҳрор, Ангор, соли 1916 дар Даҳбед баромадҳои норозигӣ шуда гузаштанд. Намоишчиён намояндагони идораҳои маҳаллиро калтаккӯб намуда, рӯйхатро дарронда партофтанд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭЪОДӢ

1. Шӯришҳои зидди ҷалб ба мардикорӣ дар Туркистон чӣ гуна анҷом ёфтанд?
2. Ба сар шудани шӯриш чӣ сабаб шуд?
3. Мақсадҳои шӯришгарон чӣ буд?
4. Зери ибораи «беадолатӣ ҳангоми ба рӯйхатгирӣ ба мардикорӣ» чиро мефаҳмед?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Соли 1916 дар Ҷиззах шӯриши оммавии зидди ҷалб ба мардикорӣ оғоз ёфт. Даре нагузашта он ба дигар шаҳрҳо, аз ҷумла, ба Тошканд, Самарқанд ва аксарияти деҳаҳои атроф паҳн шуд. Дар шаҳри Ҷиззах ҳунармандон таҳти раҳбарии Дамин кулол ба назди оқсақоли деҳа рафта, рӯйхати мардикоронро талаб мекунанд.

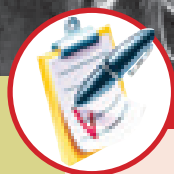
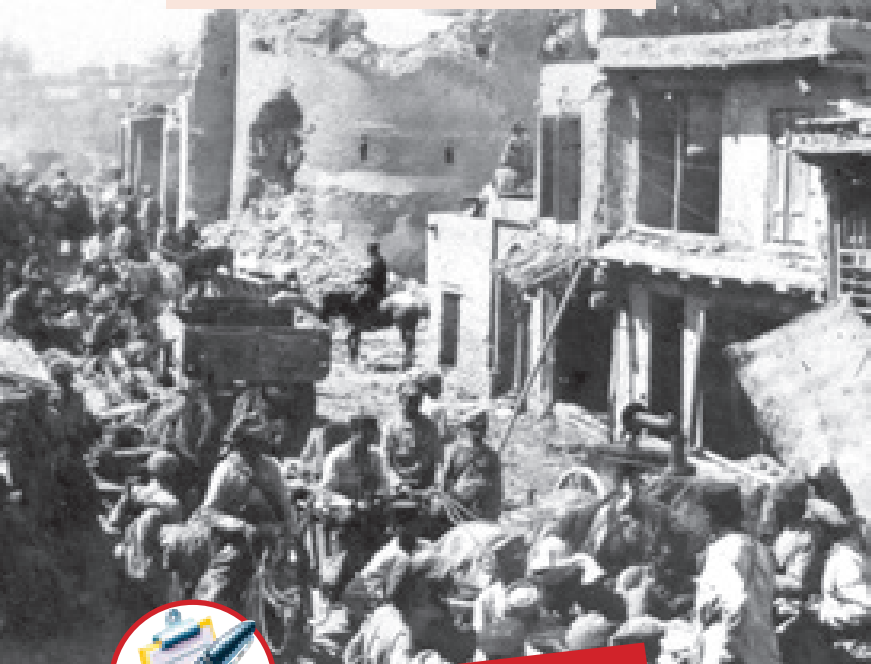
Оқсақол рӯйхатро надода, издиҳоми ҷамъомадаро ҳақорат мекунад. Ин ҳолат эътирози саҳти аҳолиро ба вуҷуд меоварад. Пас аз он шӯришгарони бо каланду таёқ мусаллаҳ ба қисми шаҳри нави Ҷиззах мегузаранд.

Иштирокчиёни шӯриши Ҷиззах ба биноҳои ҳарбӣ, маъмурий ва дигар ҷойҳои мансуб ба маъмурияти мустамликадорон ҳамла мекунанд. Дар Туркистон ҳолати ҳарбӣ эълон шуд.

Дар айнаи замон ҳукумати мустамликачӣ чораву тadbирҳои паҳш кардани шӯриш ва ҷазодиҳии иштирокдорони онро дида баромад.

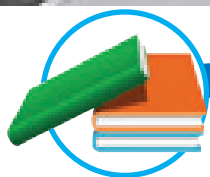
Раҳбарон ва иштирокчиёни фаъоли шӯриш дастгир карда, нисбати онҳо ҳукми қатл эълон мешавад. Ба деҳаҳои исёнбардошта оташ мезананд. Аъзоёни оилаҳои онҳо низ ба ҷазо кашида мешаванд.

Онҳоеро, ки дар шӯриш иштирок карда, ё нисбати он хайрхоҳ буданд ва барои дастгир намудани шӯришчиён ба ҳукумати империя ёрӣ нарасонидаанд, аз хонаҳояшон берун ронда, ба саҳро фиристоданд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭЪОДӢ

1. Шӯриши Ҷиззах дар кадом ҳолат сар шуда буд?
2. Раҳбарони шӯриш кӣҳо буданд ва онҳо чӣ гуна роҳро пеш гирифтанд?
3. Шӯриши Ҷиззах чӣ гуна паҳш карда шуд?
4. Сабаби мағлубияти шӯришгарон чӣҳо буд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Шўришгарон бар зидди ҳукумати мустамликачӣ бо олоти кори оддӣ ҷанг бурданд. Ғайр аз ин, аксарияти онҳо аз деҳқонон ва ҳунармандон иборат буда, аз соҳаи ҳарбӣ мутлақо хабар надоштанд, ки ин ҳама сабаби мағлубияти шўриш шуданд.

Шўриш ба сари мардум мусибати зиёд овард. **Аввалан**, деҳаҳои атрофи Қиззах аҳолиашон ба шўриш иштироккарда оташ зада шуданд, дар натиҷа аксарият беҳонумон гаштанд.

Сониян, аз сабаби он, ки шўриш дар фасли тобистон сар шуд, киштзорон, маҳсулоти кишоварзӣ нобуд шуданд. Дар натиҷа дар ин давр озуқаворӣ кам гашта, нархи маҳсулот боло рафт, зиндагӣ душвор шуд.

Сеюм, дар натиҷаи шўриш дар байни аҳоли қурбониён зиёд буданд.

Аз тарафи ҳукумати империя ба мардикорӣ сафарбар намудани аҳолии Туркистон қисми калони аҳолии маҳаллиро аз нафари таъминкунандаи оила маҳрум кард.

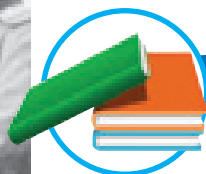

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Ҷон нуқтаҳоро пур карда, ба дафтаратан кўчонед. Ҷанги якуми ҷаҳонӣ... сар шуд ва дар он ... давлат иштирок кард. Дар замони Ҷанги якуми ҷаҳонӣ намояндагони аҳолии... ба мардикорӣ ҷалб карда шуданд. Шўриши Қиззах дар соли... сар шуд.

Қувваҳои мусаллаҳи зидди шўришгарони соли 1916 равонашуда.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Шӯришҳои соли 1916 ҳукумати мустамликавиरो саҳт ба саросема андохт. Ин шӯриш халқҳои Туркистон ба поймол шудани ҳуқуқҳои онҳо роҳ надоданашонро нишон дод.

Ҳукумати мустамликаро ба дида ни баъзе чораҳо, сабукиҳо додан ва бо аҳоли дар муросо буданро маҷбур кард. Хуллас, шӯриши соли 1916 дар солҳои мустамлика шӯриши калони Туркистон дар таърих бо номи «Ғоҷи-аи Қиззах» боқӣ монд.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

Матни зеринро хонед ва ҷавоб диҳед.

1. «Ғалла нарасида, қимматӣ сар шуда рафт». Зери истилоҳи «қаҳтӣ» ва «қимматӣ» чиро мефаҳмед?
2. «Муҳориба чор сол давом карда ба бисёр чиз зарар расонд. Дар қитъаи Туркистони бузург, ки аз ҷаннат нишона мебошад, ғалла нарасида, қимматӣ сар шуда рафт. Акнун ҳоло қимматӣ ба қаҳтии мудҳиш табдил ёфта истодааст...» Миён Бузрук. Фикри муаллифро эзоҳ диҳед.
3. Сабабҳои сар шудан ва мағлӯб гардидани шӯришҳои соли 1916-ро номбар кунед.
4. Шӯришҳои соли 1916 ба кадом оқибатҳо оварда расонданд?

АМОРАТИ БУХОРО ДАР НИМАИ ДУЮМИ АСРИ XIX — ИБТИДОИ АСРИ XX

ДАР ДАРСИ ИМРЎЗА

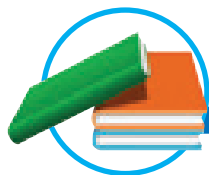
→ Аҳволи иҷтимоию сиёсии аморати Бухоро.

- Андоз ва маҷбуриятҳо.
- Шӯришҳои халқӣ.
- Ҳунармандӣ.
- Муносибатҳои савдой

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Дар натиҷаи истилои империяи Россия тақдири аморат чӣ гуна буд?
2. Дар аморати Бухоро сохтори идоракунии давлатӣ дар кадом асос ташкил карда шуда буд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар охири асри XIX дар аморати Бухоро ғайр аз Бухоро, шаҳрҳои Чорчӯй, Китоб, Шаҳрисабз, Деҳнав барин марказҳои азими савдо ва ҳунармандии аморат мавҷуд буданд.

Қисми асосии иқтисодиёти аморатро хоҷагии кишлоқ ташкил меод. Аммо деҳқонон на ҳама вақт даромади калон мегирифтанд. Баъди камҳосилии пасиҳам деҳқонони балҷувонӣ бори аввал соли 1885 ҳосили зиёд ба даст оварданд. Кормандони андоз на фақат барои ҳамин сол, балки барои солҳои камҳосилӣ ҳам супурдани андозро талаб карданд.

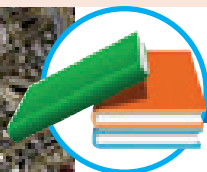
Ин боиси норозигии деҳқонон шуд. Деҳқонон инро беадолатӣ шумурда, аз додани андоз сар тофтанд. Зӯровариҳои амалдорон ва зулм иҷтимоӣ боиси шӯриши мусаллаҳона гардид. Шӯриш охири моҳи июли соли 1885 сар шуд. Байни деҳқонон ва лашкари Амир Музаффар ҷанг рӯй дод. Деҳқонони тайёри надида ва бо олооти меҳнат мусаллаҳӣ ба кӯча баромада мағлуб шуданд. Шӯришгарон дастгир ва қатл карда шуданд. Ҳаракатҳои эътирозии деҳқонон, ки соли 1888 дар вилояти Кӯлоб низ рӯй дод, низ аз ҷониби амир пахш карда шуд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Фикр карда бинед, чаро дар ин давр дар таркиби шаҳрҳои марказии аморати Бухоро шаҳри Самарқанд мавҷуд набуд?
2. Ба саршавии шӯриш дар бекии Кӯлоб чиҳа сабаб шуданд?
3. Ба фикратон, оё шӯришро пешгирӣ кардан мумкин буд?

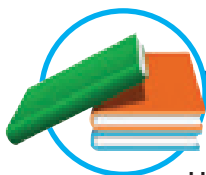

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар аморати Бухоро дар ин давр ҳам, ҳунармандии халқӣ аз тараққиёт намонд. Ба қолинҳои Бухоро на фақат дар бозори дохилӣ, балки дар бозори хориҷӣ талаб зиёд буд, аз ин сабаб савдогарони аморат онҳоро ба миқдори зиёд ба хориҷа мебурданд.

Дар бозорҳои дохилию берунӣ матоъҳои пахтагин, чизҳои чармӣ, зардӯзӣ, чизҳои кандакорӣ нукрагӣ ва тиллоӣ, маҳсулоти ранг ва собун ҳам машҳур буданд. Чизҳои аз нукра ва тилло сохтаи устоёни Бухоро дар Шарқу Ғарб хусусан харидоргир буданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар аморати Бухоро аз азал ҳунармандии ба худ хос инкишоф ёфта омада буд. Тамоми маҳсулоти заргарон бо нақшҳои ба худ хос оро дода мешуданд. Бозори маҳсулоти кулолони Бухоро ҳам ҷаққон буд, кулолон дар ҳамаи шаҳрҳои аморат буданд. Аммо даромади асосии ҳунармандон ба пардохти андозҳои беҳисоб сарф мешуд. Аз ин сабаб онҳо барои боз ҳам инкишоф ва такмил додани устохона ва корхонаҳояшон маблағи иловагӣ надоштанд.

Ҳудуди аморати Бухоро барои савдои транзити ғойдабахш хеле мусоид буд. Соли 1888 аз ҳудуди аморат роҳи оҳани аввалин гузаронида шуд. Дар масофаи 15 километр дур аз Бухоро сохтмони стансияи Бухорои нав сар шуд. Дар ин ҷо қасри амир ва қароргоҳи агентии сиёсии Россия ҳам барпо шуд. Акнун аморати Бухоро ба воситаи роҳи оҳан бо Тошканд, Оренбург ва Москва алоқа дошта метавонист. Дар Бухоро шуъбаи банки давлатии Россия, заводи пахтадозакунӣ, меҳмонхонаи намунаи Европа барпо карда шуданд. Хонаи кӯшбегӣ дар Бухорои кӯҳна ва қароргоҳи агентии сиёсии императори Россия ба алоқаи телефони бори нахуст пайдошуда васл карда шуда буд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Империяи Россия аз гузаронидани роҳи оҳан дар аморат чӣ гуна манфиатҳоро дар назар дошт?

Истгоҳи роҳи оҳан дар Бухорои нав (Когон)

Дўкони матоъфурушӣ

Мактаби Бухоро

Донишҷӯёни мадраса

ОЁ МЕДОНЕД?

Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX дар аморати Бухоро сохтори таълим чун дар анъанаи асрҳои гузашта аз таълими ибтидоӣ (мактабҳо) ва боло (мадраса) иборат буд. Дар муассисаҳои таълими ибтидоӣ асосан ба савод баровардан ба забон ва алифбои арабиасос, аз худ кардани асосҳои ислом, тарбияи ахлоқ эътибор дода мешуд. Асоси моддии онҳоро мулкҳои вақф, хайру эҳсонӣ баъзе шахсон ташкил меод.

Дар ин давр дар Бухоро қариб 350 то мактабҳои анъанавӣ (ибтидоӣ) фаъолият нишон меоданд. Донишомӯзон дар Бухоро аз 5-сола то 12-сола қабул карда мешуданд. Ҷараёни таҳсил аз 7 то 10 сол давом мекард.

Аксарияти мактабҳои писарбачагон дар назди масҷидҳо ташкил шуда буданд. Таҳсил дар мактаби духтарон аз таҳсили писарон дар мактаби назди масҷидҳо каме фарқ мекард. Дар ин ҷо дарсҳо то пешин давом мекард. Таҳсили духтарон аз 7-солагӣ сар шуда, то 13-солагӣ хотима меёфт. Духтарон одатан дар хонаҳояшон таълим мегирифтанд.

ОЁ МЕДОНЕД?

Олими рус А.Миддендорф бисёр будани шумораи мактабхоро дар Осиёи Миёна дида, саводнокии оммавии аҳолии мусулмонро барои системаи таълими халқ ба ҳукумати Россия намуна гуфта нишон дода буд.

Мактаби русӣ-туземӣ дар Бухоро, соли 1898

Барои муваффақияти донишомӯз дар мактаб падару модари вай ба домолло (отуной) нон, дон (ғалла) ё пул меоданд. Ғайр аз ин, «бӯрёпулӣ», «ангиштсангулӣ», «чӯробпулӣ» барин пардохтҳо ҳам буданд. «Нони панҷшанбегӣ», ки ҳар панҷшанбе оварда мешуданд, барои домоллои мактабдор музди кори асосӣ ба ҳисоб мерафт.

Дар мактаби кӯҳна ба синфҳо чудо шудан набуд, ҳама донишомӯзон-духтарон дар як хона болои бӯрё нишаста дарс мекарданд...

Яке агар алифбо хонад, дигаре «Ҳафтяк» меҳонд, сеюмӣ «Қуръон» хонад, чорум «Чаҳор китоб» меҳонд, панҷумин «Ҳикмат» хонад, шашумин Машрабро меҳонд...

Дар як рӯз асосан ду-се соат меҳонданд, вақти боқимонда духтарон хизмати отунро мекарданд... Агар «Ҳафтяк»-ро хатм намуда, ба Қуръон гузаштани бошад ё Қуръонро хатм намуда, ба «Чаҳор китоб» азм кардани бошад, падару модари духтар ба отун, ба шавҳари ӯ албатта аз пой то сар либос карданашон шарт буд.

Аз китоби «Чоряк аср ҳамнафас»-и Кибриё Қаҳҳорова

АЗ ДАРС САБАҚИ ЭҶОБӢ ГИРИФТА

1. Барои зиёд шудани андозҳо дар Бухоро чӣ сабаб шуд? Андозхоро зиёд накарда, давлатро идора кардан мумкин аст?
2. Оид ба сохтори таълим ба кадом маълумот ноил шудед?
3. Соҳаи таълим барои инкишоф додани мамлакат чӣ аҳамият дорад?

ХОНИИ ХИВА ДАР НИМАИ ДУЮМИ АСРИ XIX — ИБТИДОИ АСРИ XX

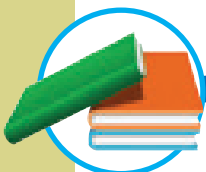
ДАР ДАРСИ ИМРӯЗА

- Аҳволи иҷтимоию сиёсии хонии Хива.
- Андоз ва маҷбуриятҳо.
- Шӯришҳои халқӣ.
- Ҳунармандӣ.
- Муносибатҳои савдой

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Хонии Хива кай ташкил ёфта буд?
2. Дар хонии Хива идоракунии давлат дар кадом асос ташкил шуда буд? Ҷиҳатҳои монанд ва хусусияти ҳоси аморати Бухоро ва хонии Хива аз ҷиҳи иборат буданд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Баъд аз соли 1873 дар хонии Хива дар оқибати зери та-сарруфи Россия гузаштани қисми калони заминҳои серҳосил маъмурияти хонӣ барои баровардани қусури сарфу хароҷот ба ҷорӣ намудани андозҳои нав ё зиёд кардани андозҳои аввала ҳа-ракат намуд.

Меҳнати деҳқонон ба баланд кардани ҳосилнокии замин ва пеш бурдани истеҳсолот равона шуда буд. Дар хонӣ парвариши ғалла соҳаи асосии кишоварзӣ ба ҳисоб мерафт. Аз ҳамин давр сар карда дар натиҷаи инкишофи савдо бо Россия ихтисосӣ шудан ба парвариши пахта хеле суръат гирифт.

Дар охири асри XIX — ибтидои асри XX истеҳсолоти ҳунарман-дии ҳонагӣ ҳанӯз ҳам нақши калон дошт. Дар он ресандагӣ ва бо-фандагӣ, пойафзолдӯз, қолинҳо, чакманҳо ва монанди инҳоро тай-ёр мекарданд. Ҳар як хоҷагии деҳқонӣ ҳамчун манбаи иловагии даромад бо ҳунармандии ҳонагӣ машғул мешуд. Қариб дар ҳар як деҳа чармгар, мӯзадӯз, бўзгар, рангчӣ, ҷиҳозгар ва дигарон фаъо-лият доштанд.

Пешрави муносибатҳои савдои Осиёи Миёна бо Россия, ҷузҳои қазоқ, Кавказ, Эрон савдои дохилиро низ ҷоннок намуд. Ин-кишофи муносибатҳои бозор ба афзоиши бошитоми муносибатҳои

пулию моли имконият фароҳам овард. Пеш рафтани босуръати шаҳрҳо нисбат ба деҳот шаҳрҳои навро ба вучуд овард ва ҷараёни инкишофи кўҳнаашро тезонид.

Ин ба болоравии аҳамияти шаҳрҳо дар ҳаёти иқтисодии кишвар оварда расонд. Дар ибтидои асри XX шаҳрҳое монанди Хива, Урганчи нав, Қўнғирот, Тошҳавз, Гурлан ба марказҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва маданӣ табдил ёфтанд. Боғот, Мўйноқ, Тахта барин шаҳрҳои нав ба вучуд омаданд. Дар шаҳрҳо идораҳои корхонаҳои маҳаллӣ ва муштарак бо Россия, корхонаҳои саноатӣ ҷойгир шуда буданд. Ҳамкориҳои капитали империяи Россия ва маҳаллӣ ба вучуд омад. Фаъолияти тadbirkorони маҳаллӣ, даромади сармояҳои намоёндагони капитали милли ба маҳсулоти бозори Россия бевосита вобаста буданд. Онҳо барои инкишоф додани муносибатҳои бозори байни ду давлат барои ташкили иттифоқҳои муштаракӣ банкӣ ҳаракат намуданд.

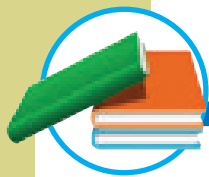
Намоёндагони хонии Хива дар маросими ба тахт нишастани Николай II

Наққошони Хива

Истеҳсоли абрешим

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар нимаи дуюми асри XIX бо мақсади идора намудани тамоми қавму авлодҳои қароқалпоқ, ситонидани андоз, ба тартиб андохтани иҷро маҷбуриятҳо ва хизмати ҳарбиرو гузаштан лавозими **бекларбеги** таъин карда шуд.

Ҳунармандони қароқалпоқ асосан чизҳои барои рӯзгор зарурро тайёр мекарданд. Чизҳои аз эҳтиёҷ бештар ба бозор мебароманд. Барои печонидани атрофи юрта (ӯтов) онҳо матоъҳо, аз мӯйи шутурҳо намадҳои гулдор мебофтанд. Дар санъати амалии халқии онҳо дарҳои кандакорӣ барои ӯтовҳо, сохтани чизҳои рӯзгор, қолинбофӣ, кашидадӯзӣ нақши калон доштанд. Хусусан, дар байни қароқалпоқҳо устоёни дасташон гули бо чӯб ва устухон коркунанда зиёд буданд.

Идора намудани авлодҳои қароқалпоқ дар дасти бий ва оқсақолони онҳо буд. Бийҳои авлодро хони Хива таъин намуда, аз ин хусус ёрлиқни (гувоҳномаи) тасдиқкунандаро медод.

Ононе, ки боварии хони Хиваро ҳақ мебароварданд, ваколаташон ва сеъ мешуд, ба онҳо муруввати алоҳида нишон медоданд.

Қароқалпоқҳо низ мисли дигар шахрвандони хонии Хива андозҳои дар ҳамон замон маъмул дар хониро пардохта, маҷбуриятҳоро иҷро мекарданд. Аз аҳолии андози замин – солғут, ба ғойдаи рӯҳониён андози ушр ситонида мешуд. Дар вақти ҷанг қароқалпоқҳо низ андози пули дедро месупурданд. Ҳар як оилаи чорводор аз чил як қисми чорвояшро ҳамчун андози закот месупурд.

ОЁ МЕДОНЕД?

Дар миёнаҳои асри XIX дар Урганчи нав 15 то масҷид ва дуто мадраса мавҷуд буд. Дар Гурлан 6 то масҷид ва дуто мактаб, дар Шоҳобод 2 масҷид ва 2 мактаб, дар Шовот 4 то масҷид, 1 то мадраса, дар Ҳазорасп 10 то масҷид, мадрасаи Қутлуғиноқ ғаёлият доштанд.

Дар хони Хива имоми масҷид ғайр аз вазифаи бевоситаи ҳудаш, андоз ҷамъу-нандагонро ба ҳисоб гирифтанд, ҷамъовариҳои андоз, баъзан бо тақсимоти об ҳам машғул мешуданд.

Аз китобхонаи қасри Хива 300 дона дастнавис, 18 то Қуръони карим, беш аз 50 то китоби нодирро мусодира намуданд.

Баъд аз он, ки ҳукумати империя хони Хиваро ба протекторат табдил дод, нисбат ба қароқалпоқҳои шуъбаи Амударё ҷабру зулм зиёд шуд. Дар волости Бийбозор ва Нуқус шӯриши халқии зидди мустамликадорон таҳти роҳбарии Бобо Гўклан майлони ҷидди касб намуд.

Шайқалтаси
қароқалпоқҳо

АЗ ДАРС САБАҚИ ЭҶОБЇ ГИРИФТА

1. Дар хони Хива барои зиёдшавии андоз чӣ сабаб шуд? Оё андозхоро зиёд накарда, давлатро идора намудан мумкин аст?
2. Оид ба сохтори таълим ба кадом маълумот ноил шудед?
3. Соҳаи таълим барои инкишоф додани мамлакат чӣ аҳамият дорад?
4. Баъд аз истилои империяи Россия дар ҳаёт ва тарзи зисти қароқалпоқҳо чӣ гуна тағйиротҳо ба вуҷуд омаданд?

МАДАНИЯТИ ҚАРОҚАЛПОҚҲО ДАР НИМАИ ДУЮМИ АСРИ XIX — ИБТИДОИ АСРИ XX

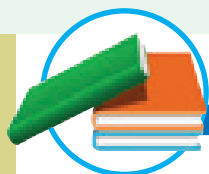
ДАР ДАРСИ ИМРЎЗА

- Таълим дар қароқалпоқҳо.
- Эҷодиёти даҳони халқи қароқалпоқ.
- Бердақ (1827-1900) – шоири қароқалпоқ.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Ба донишхоятон аз фанни адабиёт така карда, ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.
 - Аз намунаҳои эҷодиёти даҳони халқи қароқалпоқ мисолҳо оред.
 - Дар фолклори қароқалпоқ кадом ғояҳо инъикос ёфтаанд?
2. Мазмуни достони «Чилдухтарон» («Қирққиз») аз чӣ иборат аст?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар охири асри XIX – ибтидои асри XX дар қароқалпоқҳо якчанд мадраса доштанд, калонтарини онҳо мадрасаҳои Қароқум эшон ва Тош ба шумор мерафтанд. Мадрасаи Қароқум эшон дар миёнаҳои асри XIX сохта шуда буд. Аввал он вазифаи масҷидро иҷро мекард. Мадрасаи Тош соли 1841 аз тарафи ҳокими Манғит Хўҷаниёз бунёд карда шуд. Таҳсил дар мадраса дар ду зина ташкил шуда, дар зинаи аввал грамматикаи забони арабӣ омӯзонида, дар зинаи дигар донишҳои динию ҳуқуқӣ дарс дода мешуданд.

Дар аввалҳои асри XIX дар қароқалпоқҳо 318 то мактаб, мадрасаҳои Қароқум Эшон, Қалила охун, Эгамберган охун, Ойбит охун, Эшонқалъа ташкил ёфта буданд. Ғайр аз ин қароқалпоқҳо ба шаҳрҳои Бухоро ва Хива таҳсил мекарданд.

Дар охири асри XIX адабиёти хаттии қароқалпоқҳо пеш рафт. Номи шоирони қароқалпоқ *Кунхўча (1799-1880)*, *Оташ Олшинбой (1788-1875)*, *Аҷиниёз (1824-1878)* ва дигарон вирди забон гаштанд. Онҳо шахсони донишманд, сарнавишти худро бо тақдири халқашон як медонистанд. Масалан, Кунхўча эҷодиёти худро ба аҳолии оддии авулҳо, меҳнати ҳаррўза ва тарзи зисти онҳо бахшида буд.

Вай тартиботи беадолатро саҳт маҳкум мекунад. Аҷиниёз Қасибой ўғли (тахаллусаш Зевар) дар мактаби Мўйноқ, баъд дар мадрасаи Шерғозихон Хива таҳсил гирифта буд. Аз байни рўшанфикрони қароқалпоқ аз аввалинҳо шуда ба дараҷаи охунд (шахси босавод, илмнок; сарояндаи моҳири дostonҳои халқӣ) расида буд. Ў забонҳои ўзбекӣ, қазоқӣ, туркманиро нағз медонист. Дар достони

«Бўзатов»-и шоир воқеаҳои вобаста бо ҳаёт, хусусан бо чараёни кўчиши халқи қароқалпоқ бо маҳорати баланд тасвир шудаанд. Аз мероси адабии Аҷиниёз қариб 100 шеър дoston то мо расида омадаанд. Дар онҳо ғояҳои ватанпарварию инсондӯстӣ тараннум шудаанд. Достони «Муколама бо Менгеш духтар» дар байни халқ машҳур буд.

Бердақ (1827–1900) дар соҳили Арал ба дунё омадааст. Аввал дар мактаби авул, баъд дар мадрасаи Қароқум эшон таҳсил кардааст. Аз 20-солагӣ ба шеърнависӣ саркард ва дар давоми ним аср дар мавзӯҳои гуногун сурудҳо (ўланҳо) бофтааст.

Бердақ эҷоди худро барои халқаш бо асарҳои безавол бахшидааст. Яке аз шеърҳояш ҳам «Барои халқ» ном дорад. Дар шеърҳояш танқиди зулм, ҳаёти пуриштиёқ афзалият дошт.

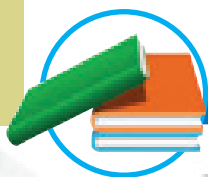
Дар ибтидои асри XX анъанаҳои демократии адабиёти қароқалпоқро намоёндагон насли нав Умар, Сарибой, Қулмурот, Содик давом доданд.

Ҳайкали Бердақ

Кунҳўча - ... Зевар- ...
Бердақ - ... Мадрасаҳо - ...

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Оилаи қароқалпоқ

Бачаҳои қароқалпоқ

Эҷодиёти даҳонии халқи қароқалпоқ бо мазмуни баландаш ва халқона будан фарқ мекунад. Дараҷаи баланди маданияти маънавии халқ ба воситаи дostonҳо, сурудҳо, инчунин ўланҳои (таронаҳо) мусиқӣ аз аҷдодон ба авлодҳо гузашта, ҳифз шудаанд. Дар байни онҳо зарбулмасалҳо, ҳикматҳо, лапарҳо, сурудҳои насиҳатӣ, ки онҳо «насиҳати падарон»-ро ифода кардаанд, алоҳида фарқ мекунаанд. Тўю маърақаҳои қароқалпоқҳо бе дostonҳо, ҳангомаҳои таърихӣ намегузаштанд. Дар ҷашнҳо ва дигар тадбирҳои авлодҳо «Чилдухтарон» ва дигар дostonҳои туркӣ садо меоданд.

Ба воситаи образи Ёмирбеки лаққӣ — қаҳрамони ҳаҷви эҷодиёти даҳонии халқи қароқалпоқ разолат, бадӣ, золимӣ барин иллатҳои манфӣ бо роҳи ҳаҷв фош карда, меҳнатдўстӣ, некӣ, қаҳрамонӣ васф шудаанд. Сабки дostonҳо дар фолклори халқи қароқалпоқ машҳур гашта буд. Дoston асари шеърӣ оид ба қаҳрамонӣ буда, дар он ҷасорати бузурги баҳодурони мард, ки барои бахту саодат ва беҳдошти мардум мубориза бурдаанд, мадҳу ситоиш ёфтаанд. Хусусан, дostonи «Чирдухтарон» («Қирққиз») дар байни дostonҳо хеле машҳур гашта буд.

Дар дoston ҳукмдори Саркуб Оллоёр ба духтараш Гулойим заминҳои серҳосили Мюэлиро тўхфа мекунад. Дар ин макон Гулойим бо чил канизакдухтар қалъаи мустаҳкаме барпо мекунаанд. Душманҳо ба заминҳои Саркуб ҳуҷум оварда, падари Гулойимро мекушанд. Мулкҳои Саркуб тороҷ мегардад, аксарияти саркубиҳо асир гирифта, аз ватанашон ронда мешаванд. Гулойим ва канизакҳои ӯ ба муборизаи зидди душман камар мебандаанд, қароқалпоқҳоро аз асирӣ озод карда, ба Модар-Ватан озоди-ро баргашта меоранд. Дар ин роҳ ба Гулойим ошиқӣ ӯ-баҳодури хоразмӣ Арслон кўмак мерасонад. Эҳсоси олии ватандўстӣ ва муҳаббат ба Модар-Ватан, халқғояи асосии дoston аст. Дostonи «Чилдухтарон» ҳоло яке аз дурдонаҳои эҷодиёти даҳонии халқ ба шумор меравад.

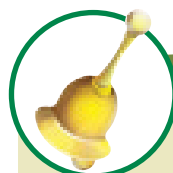

Куртаи кабуди миллӣ ва зару зеварҳои машҳури арӯсони қароқалпоқ

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

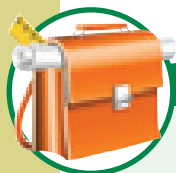
1. Ба ҷойи нуқтаҳо маълумоти заруриро дароред.
Ўмирбеки лаққӣ – ... Гулойим – ...
«Чилдухтарон» – ... Достонҳо – ...
2. Фикри «Афсонаи чил духтар – рамзи озодию ҳуррият ва садоқат»-ро бо халқпарварӣ, ҷасорат ва яқдилӣ вобаста карда, таъриф диҳед.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Эҷодиёти халқи қароқалпоқ дар кадом жанрҳо (шаклҳо) инкишоф ёфта буд?
2. Мазмуни достони машҳуртарини қароқалпоқҳо «Чилдухтарон»-ро гӯед.
3. Оид ба эҷодиёти Аҷиниёз чиҳо медонед?
4. Достонҳои таърихии Бердақро номбар кунед.

ҲАРАКАТИ ҶАДИДӢ ДАР ТУРКИСТОН

ДАР ДАРСИ ИМРӢЗА

- Таълим дар Туркистон.
- Ташаккулёбии ҷадидӣ
- Ҳаракати миллии тараққипарварӣ

БАРОИ МУЛОҲИЗА

Ба донишхоятон аз синфҳои поёний такя карда, ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед:

1. Дар хониҳои Осиёи Марказӣ сохтори таълим чӣ гуна буд?
2. Фикри «Таълим пеш равад, ҷамъият инкишоф меёбад»-ро бо замоне, ки омӯхта мешавад, вобаста намуда, фаҳмонед.
3. Пас аз он, ки империяи Россия Осиёи Миёнаро забт намуд, дар сохтори таълим чӣ тағйирот ба амал омад?

БАРОИ МАълУМОТ

Дар таҳаввулоту ди-гаргуниҳои ҳар як ҷамъият нақши шахсони пешқадами ҳа-мин ҷамъият, хусусан, рӯшанфик-рон хеле калон аст, ҳар кадоме аз онҳо ғояҳои ба худ хоси пешқа-дамро ба миён мегузоштанд. Онҳо барои ёфтани роҳи ҳалли муаммоҳои иҷтимоию иқтисодии ҷамъият ҳаракат менамуданд. Дар нимаи дуюми асри XIX рӯ-шанфикрони зери зулми мустам-ликавӣ барои маърифатнок наму-дани халқашон ва боло бурдани дараҷаи тараққиёти онҳо кӯши-данд.

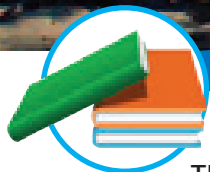

Калимаи «**ҷадид**» аз за-бони арабӣ гирифта шуда, маънояш «нав» аст.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар охири асри XIX ҳаракати ҷадидӣ оғоз ёфт. Дар натиҷаи он мактабҳои усули нав ташкил шуда, ғояҳои имконияти ба воситаи инкишоф додани таълим ба истиқлол расидан талқин мегардид.

Дар ибтидои асри XX нашри оммавии адабиёти ҷадидӣ, рӯзномаву маҷаллаҳо эҳтиёҷи аҳолии мамлакатро ба онҳо, ба маърифат далолат меоданд.

Рӯшанфикрон (зиёиён) сохтори маориф, таълимиро воситаи асосии дар байни мардум паҳн кардани ғояҳои пешқадам медонистанд.

Аз нимаи дууми асри XIX сар карда, дар Туркистон ҳаракати маърифатпарварӣ ба вучуд омад.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Соҳаи таълим дар пешрави мамлакат чӣ гуна таъсир мерасонад?
2. Чаро империяи Россия дар ҳудудҳои истилонамудааш ба масъалаи ташкили муассисаҳои таълими худ ҷиддӣ муносибат дошт?
3. Чаро рӯшанфикрони маҳаллӣ дар роҳи паҳнкунии ғояҳои пешқадам дар байни халқ сохти таълимиро воситаи асосӣ мешумориданд?
4. Дар нимаи дууми асри XIX ба таркиби империяи Россия кадом ҳудудҳо дохил буданд?
5. Ба вассали империяи Россия табдил додани аморати Бухоро ва хонии Хива ба кадом оқибатҳо оварда расонд?

Маърифатпарвари тоторҳои Қрим **Исмоил Ғаспирали** (1851-1914) асосгузори ҳаракати ҷадидӣ ба ҳисоб меравад, ӯ дар байни ҳамаи халқҳои туркӣ ин ҳаракатро паҳн карда буд. Вай донишҳои чуқури динию дунёвӣ дошт, бо тараққиёти ҷаҳон аз наздик шинос буд, чандин забонҳои хориҷиро, маданиятҳои халқҳои гуногунро медонист.

Дар бобати васеъ паҳн намудани ғояҳои ҷадидӣ газетаи «Тарҷимон» нақши калон дошт. Сафари Исмоил Ғаспирали дар соли 1893 ба Тошканд, Самарқанд ва Бухоро омили инкишофи минбаъдаи ғояҳои маорифпарварӣ гардид.

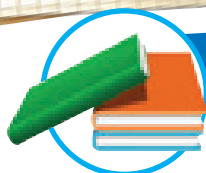
ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Чаро ҷадидон масъалаи ба талаби замон ҷавобгӯ набудани сохти идоракунии давлат дар Бухоро, зарурияти тағйир додани сохтори сиёсӣ маъмуриро ба миён гузоштанд? Фикратонро асоснок намоед.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Чаро дар бобати васеъ паҳн намудани ғояҳои ҷадидӣ газетаи «Тарҷимон» нақши калон дошт?
2. Ба фикри шумо, агар ҷадидҳо дар бобати паҳнкунии ғояҳои истифодаи рӯзномаҳоро мақсад карда бошанд, саводи аҳоли дар кадом ҳолат буд?

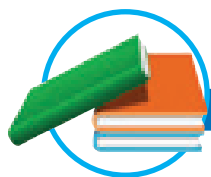
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар аморати Бухоро нахустин мактаби усули нав соли 1893 ба фаъолият саркард. Баъдтар ин гуна мактабҳо дар дигар ҳудудҳо ҳам ташкил шуданд. Ҷадидҳо дар роҳи маорифпарварӣ баробари омӯхтани таҷрибаи рӯшанфикрони Қрим аз ғояҳои пешқадами тараққипарварии дигар мамлакатҳо низ истифода мебарданд.

Ҳаракати тараққипарварии миллӣ дар Осиёи Миёна аз рӯи хусусиятҳои ҳудудӣ ба ҷадидҳои Туркистон, Бухоро ва Хива тақсим мешуданд. Таркиби асосии ҷадидҳои Туркистонро рӯшанфикрон ташкил медоданд, онҳо дар сафи пеши муборизаи зидди сиёсати мустамликавии империяи Россия меистоданд.

Ҳаракати ҷадидони кишвари Туркистон дар шароити иҷтимоӣ сиёсӣ вазнин ба вуҷуд омада буд. Таркиби он асосан аз дӯкандорони майда, омӯзгорон, ҳунармандон, савдогарон иборат буд.

Ҷадидони Бухоро ба муқовимати ҷараёни баъзе муллоҳои мутаассиб, онҳое, ки навигарӣ ва ислохотро хуш намедиданд, дучор омаданд. Аз соли 1910 саркарда, дар Бухоро ҳаракати ҷадидӣ ҳамчун ташкилоти сиёсӣ ташаққул ёфт.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Дар хонии Хива ҳаракати ҷадидӣ аз ду равия иборат буд, равияи ростӣ он таҳти раҳнамоии сарвазир Исмоилхӯҷа соҳибони корхонаҳои савдои хонӣ ва намояндагони бойҳои калонро муттаҳид мекард. Ин равия дар назди худ мақсад гузошта буд, ки дар кишвар ҳокимияти хонро нигоҳ дошта, ислоҳот гузаронида шавад. Равияи чап бо роҳбарии қозикалон Бобоохун Салимов намояндагони сармоядорон, ҳунармандон ва дигар табақаҳоро як карда, ба воситаи ташкили мактабҳои усули нав ба фаъолиии сиёсӣ мардум ноил шуданро меҳостанд.

Ҷиҳатҳои монандӣ ва фарқкунандаи ҷадидҳои Хива ва Бухоро асосан карда гӯед.

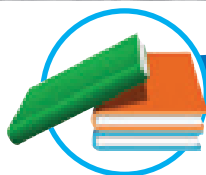

Дар Туркистон инкишофи ҳаракати тараққиқпарварӣ дар ду марҳила сурат гирифт. Дар марҳилаи аввал ин ҳаракат аз маорифпарварӣ сар шуда, соли 1917 дар марҳилаи дуюмаш ба ҳаракати моҳияташ сиёсӣ табдил ёфт.

Мактаби кӯҳна
дар Бухоро

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Паҳншавии ҳаракати маорифпарварӣ дар Туркистон ба муқобилияти ҳукумати мустамлика, амалдорони он ва рӯҳониёни мутаассиби маҳаллӣ дучор омад. Сарфи назар аз ин, ҷадидҳо фаъолиятанро дар риштаи матбуот, ноширӣ ва соҳаи театр давом доданд. Соли 1898 дар шаҳри Қўқанд Салоҳиддин домулло мактаби дуҷуми ҷадидиро кушод. Соли 1899 дар Андиҷон Шамсиддин домулло ва дар Тошканд Маннон қорӣ мактаби ҷадидро кушода, дар онҳо донишомӯзон дар асоси усули нав таҳсил мегирифтанд.

Аз соли 1909 сар карда барои кушодани мактабҳои усули нав гирифтани рухсатномаи махсус қорӣ карда шуд. Ҳамин тариқ, мактабҳо ба рӯйихат гирифта, ба фаъолияти мактабҳои ба рӯйихат нагирифта, роҳ дода намешуданд.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Исмоил Ғаспирали-...дар соли 1884..., дар соли 1893...
2. Дар Туркистон ҳаракати ҷадидӣ кай ба вучуд омад?
3. Ба пайдоиши ҳаракати ҷадидӣ кадом омилҳо сабаб шуданд?
4. Оид ба Исмоил Ғаспиралӣ ва фаъолияти он чӣҳоро доништа гирифтанд?
5. Мактаби ҷадидҳоро кӣҳо ташкил кардаанд?

НАМОЯНДАГОНИ ҲАРАКАТИ ҶАДИДӢ ВА ФАӢОЛИЯТИ ОНӢО

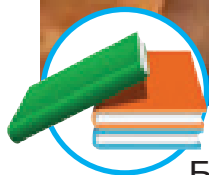
ДАР ДАРСИ ИМРӢЗА

- Намояндаго-ни бузурги ҳаракати ҷадидии Туркистон.
- Хусусиятҳои миллии ҳаракати ҷадидҳо.

БАРОИ МУЛОҶИЗА

1. Оид ба раҳнамоёни ҳаракати ҷадидӣ чиҳоро медонед?
2. Филмҳои оид ба Абдулло Авлонӣ, Маҳмудхӯҷа Беҳбудиро дидаед?
3. Филмҳоро ба воситаи QR код бинед. Таваҷҷӯҳи шуморо дар ин филм чӣ ҷалб кард? Дар асоси воқеаҳои филм ба ҳамон давр баҳо диҳед.

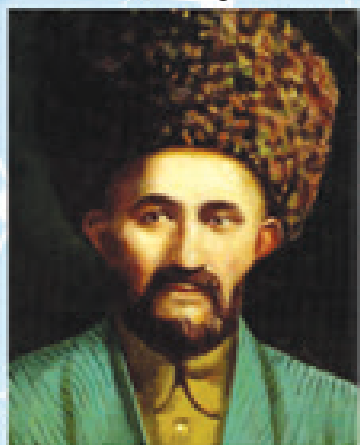

БАРОИ МАӢЛУМОТ

Дар ибтидои асри XX дар шаҳрҳои Тошканд, Самарқанд, Бухоро, водии Фарғона даҳҳо мактабҳои усулҳои ҷадид кушода шуданд. Ҷадидон дар ин мактабҳо ҷавонро тарбия намуда, ба воситаи онҳо ғояҳои давлатдорӣ милли дар Туркистон ва барпо кардани давлати мустақилро ба миён мегузоштанд. Дар оғози асри XX дар Туркистон як насли томи рӯшанфикрони Туркистон, намояндагони онҳо, ки ба пешрафти соҳаи маънавияу маърифӣ кишвар, инкишофи маданияти милли ҳиссаи бузург гузоштанд, ба вучуд омаданд.

РАҲБАРНИ ҲАРАКАТИ ҶАДИДӢ

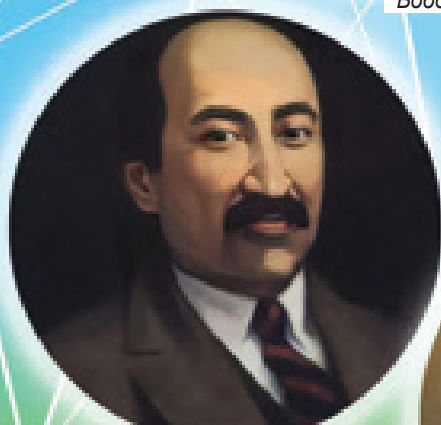
ХИВА

Полвонниёз ҳоҷӣ
Юсупов

Бобоихун Салимов

Абдурауф Фитрат

Садриддин Айни

Файзулло Хўчаев

Абдулло Авлонӣ

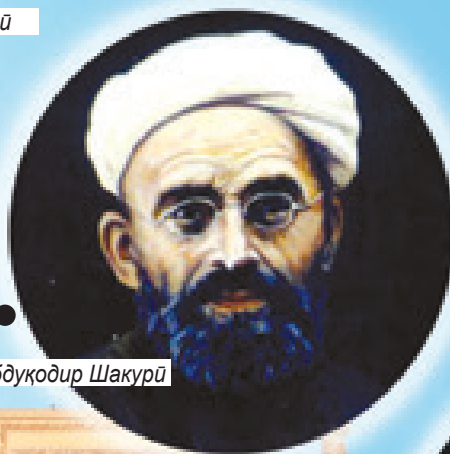

Мунавварқорӣ Абдурашидхонов

БУХОРО

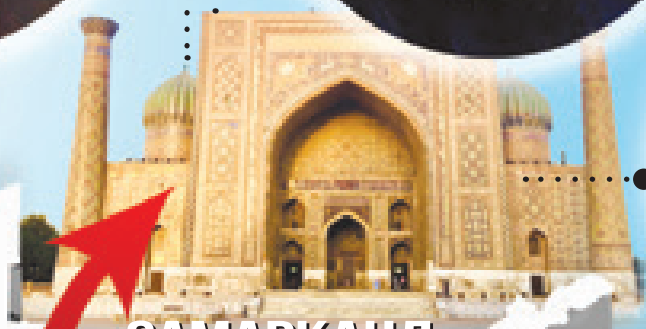
Махмудхўча Бехбудон

Абдуқодир Шакурӣ

Саидаҳмад Сиддиқии Ачзӣ

САМАРҚАНД

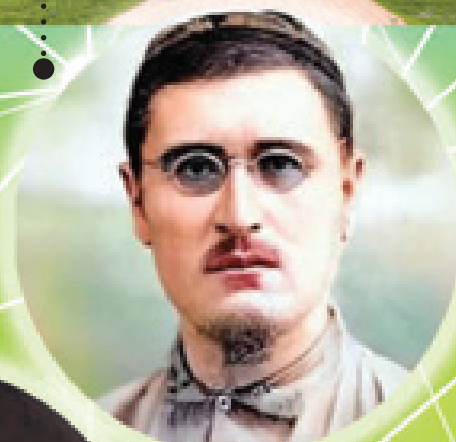
ФАРҒОНА

ТОШКАНД

Ҳамза Ҳакимзода Нисоӣ

Абдулҳамид Чулпон

Убайдуллохўча Асадуллохўчаев

Исҳоқхон Ибрат

Дар муттаҳид кардани ҷадидҳои Туркистон хизмати Маҳмудхўча Беҳбудӣ (1875-1919), ки ҳамчун «падари ҷадидҳои Осиёи Миёна» эътироф шудааст, хеле бузург буд.

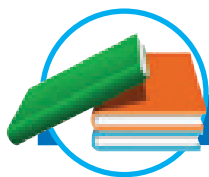
*Театри «Тўрон», ки
А.Авлонӣ ташкил кардааст*

Маҳмудхўча Беҳбудӣ асосгузор ва раҳнамоии ҳаракати ҷадидӣ дар Осиёи Миёна буд. Дар пешравии маорифпарварӣ дар Туркистон ҳиссаи калон гузоштааст. Бо ташаббуси Беҳбудӣ ба шарафи падараш «Китобхонаи Беҳбудия» ташкил карда мешавад.

Мунавварқорӣ Абдурашидхонов (1878–1931) — яке аз намояндагони бузурги ҳаракати ҷадидӣ дар кишвари Туркистон. Вай ташаббусгар ва амалиётчи таъсиси мактабҳои ҷадидӣ, асосгузори рӯзнома ва маҷаллаи миллӣ, муҳаррир ва тарғиботчи театри ҷадидӣ буд. Мунавварқорӣ барои мактабҳои «Адиби аввал», «Адиби сонӣ», «Кураи замин» барин китобҳои дарсиро офаридааст.

Абдулло Авлонӣ соли 1878 дар шаҳри Тошканд дар оилаи хунармандон таваллуд ёфтааст. Ӯ дар мактабу мадраса таълим гирифта, ба яке аз инсонҳои маърифатнок ва донишманди замони худ табдил ёфт. Абдулло Авлонӣ дар роҳи инкишофи маориф, матбуот ва театри кишвар ҳиссаи бузург гузоштааст, соли 1907 рӯзномаи «Шўҳрат»-ро таъсис дод. Барои мактаби усули нави ҳудаш «Муаллими аввал», «Муаллими сонӣ», «Гулистони туркӣ ёхуд ахлоқ» барин китобҳои дарсиро офарид.

Маҳмудхўча Беҳбудӣ, Мунавварқорӣ Абдурашидхонов, Абдулло Авлонӣ барин дигар тараққиҳоҳони миллӣ низ фаъолияти маорифпарварӣ бурда, мактабҳои нав, ҷамъиятҳои хайрия, китобхона ва дўконҳои китоб кушоданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Намояндагони ҳаракати ҷадидии Туркистон ҷаҳолат, бесаводӣ, бемадани-ятиро, маҳкум намудаанд.

Сармоядорони тараққипарвари Туркистон ҷавонро ба хориҷа фиристода, барои аз бар намудани касбҳои зарур, ба ғойдаи халқ хизмат кардан ва ҷадидҳои барои ҷавонон ғамхорро дастгирӣ кардаанд.

Миркомил Мирмӯъминбоеви андиҷонӣ аз ҳисоби худ ба ин корҳо ба миқдори калон маблағ ҷудо намуд. Соли 1908 дар Бухоро Абдувоҳид Бурҳонов, Мукамил Бурҳонов, Ҳамидхӯҷа Меҳрӣ, Аҳмадҷон Абдусаидов ва дигарон ҷамъияти «Тарбияи атфол» («Тарбияи тифлон»)-ро ташкил намуданд ва соли 1911-ум 15 нафар, соли 1912 бошад, 30 нафар донишҷӯро ба Туркия, барои таҳсил фиристоданд.

Миркомил
Мирмӯъминбоев
(аз рост)
бо дӯсти
тоҷираш

Аъзоёни ҷамъияти
«Тарбияи атфол»

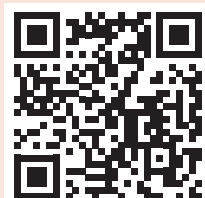
«...Мақтаб ва мадраса тараққӣ ва таолии дараҷаноки як миллат, ҳатто бани одам мешаванд. Фақат тараққӣ ва таолиро мақтаб ва мадрасаҳоро бисёр намуда, балки низом ва тартибот бошад, ба туфайли хуб идора кардан мешавад. Дар дунё миллатҳои мавҷуда тараққиётро аз мақтабҳои ибтидоӣ оғоз намудаанд. Ҳақиқатан барои тараққӣ ва таоли роҳи яқум ва асос-ул-асос мақтаб аст».

Аз мақолаи «Масъала»-и Мулло Раҳимхон.
Мақаллаи «Изҳор-ул-Ҳақ»,
соли 1918

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Ҷадидҳои фаъолияти худро ба чӣ сафарбар намуданд? Чаро?
2. Рӯшанфикрони тараққипарвар кадом китобҳои дарсиро таҳия намуданд?
3. Мақсади ҷамъияти «Тарбияи атфол» чӣ буд?
4. Ба воситаи QR код бо сохти маорифи даври мазкур шинос шавед. Дар роҳи инкишофи маориф чӣ гуна монеаҳо буданд? Фикратонро асоснок намоед.

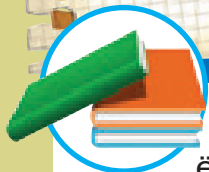

«Агар мактабҳои мо мисли мактабҳои дигар миллат дар як низом муаллимони иборат аз шахсони вазифаи муаллимиро хуб адо мекарда таъин намоянд, дар ҳаёти рӯҳии авлодҳои маъсумамон аз илму маорифе, ки ба саодати дунё ва охираат сабаби якумин мешавад, ба ин дараҷа маҳрум шудан сабаб намешудем».

Мунавварқорӣ Абдурашидхонов

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ба асри XX омада, дар кишвар аз як тараф дар натиҷаи чараёнҳои гуногуни иҷтимоӣ сиёсӣ тартибот ва муносибатҳои иқтисодӣ ба вуҷуд омада истода бошанд, аз дигар тараф ба ҳудуди кишвар равияҳои мухталифи ғоявӣ даромада меомаданд.

Дар замони мустамлика дар ҳал намудани масъалаҳои шаръӣ, масъалаи дар ҳолати соф мазҳаби ҳанафиро ба авлоди оянда расонидан ба яке аз муаммоҳои бузург табдил ёфт. Бинобар ин 10-уми августи соли 1917 дар шаҳри Тошканд «Ҷамъияти фуқаҳо» ташкил ёфт.

Ин ҷамъияти иборат аз 4 қозӣ, мӯҳрдор, аълам ва муфтиҳо ба шаҳрвандон оид ба масъалаҳои динию ҳуқуқӣ маслиҳат дода, ба ҳалли муаммоҳои иҷтимоӣ маишӣ роҳ ёфта, онҳоро бо усули шаръӣ ҳаллу фасл мекарданд. Дар як мақолаи нашри «Ҷамъияти фуқаҳо» – маҷаллаи «Изҳор-ул-Ҳақ» чунин навишта шуда буд: *«Дар мактабҳои мо таҳзиб ва тасфияи ахлоқ барин чиз умуман нест. Аз сабаби бисёр будани муддати таҳсил аксар одамон фарзандонашонро ба 8-15 сол ба мактаб намонанд, чунки қудрат ва истеъдодашон намерасад. Инчунин дар мактабҳоямон интизом нест. Аз ин сабаб аз бачаҳои азиз, гавҳари ноёбамон, ки дар мактаб мебарданд, аз понздаҳ ё аз ҳашт нафарашон ду ё се нафарашон аҳли савод шуда мебароянд»*. Дар ин мақола дар мактабҳо фақат бо азёд кунонидани китобҳо, савод баровардан имконнопазирии пеш бурдани ҷамъият таъкид шудааст. Дар айнӣ вақт зарурати дар ҳам як мактабу мадраса мавҷуд будани интизومي қатъӣ ва тартиб гуфта мешавад.

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Зери суҳанони «Интизومي қатъӣ ва тартиб зарур» чиро фаҳмидед?
2. Самаранокии таълим оё ба интизومي қатъӣ вобаста аст? Чаро? Фикратонро асоснок намоед.

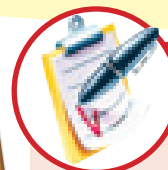

«Мусулмонони асрҳои аввали исломият ба тарбияи оила аҳамият дода, писарбачаҳо ва духтаронро ба ҳонондан сар карданд. Ҳуқуқи занонро риоя карданд. Ва зери ин соя ҳимоя ба роҳи маориф ва маданият қадам гузошта, қуввати бузург ҳосил карданд. Дар муддати кам қисми аъзами дунёро ба ҳудашон ҷалб карданд. Дар он асрҳо дар дунёи ислом дар қатори мардон аз байни занон ҳам чӣ қадар олима ва шоира, муҳаррира, хатиба, адиба ва фақеҳаҳо баромада буданд».

Ҳочӣ Муъин. «Тарбияи оила», рӯзномаи «Меҳнаткашлар товуши», соли 1918

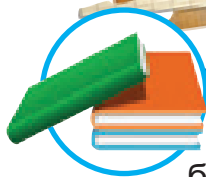

Делегат (лотинӣ - фиристода) – на-мояндае, ки аз ягон ташкилот, ҷамоа вакил намуда интиҳоб ё таъин карда фиристода шудааст.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Ҳочӣ Муъин дар мақолааш «Тарбияи оила» чиро танқид карда буд? Барои инкишоф додани ҷамъият чӣ гуна тавсия дода буд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

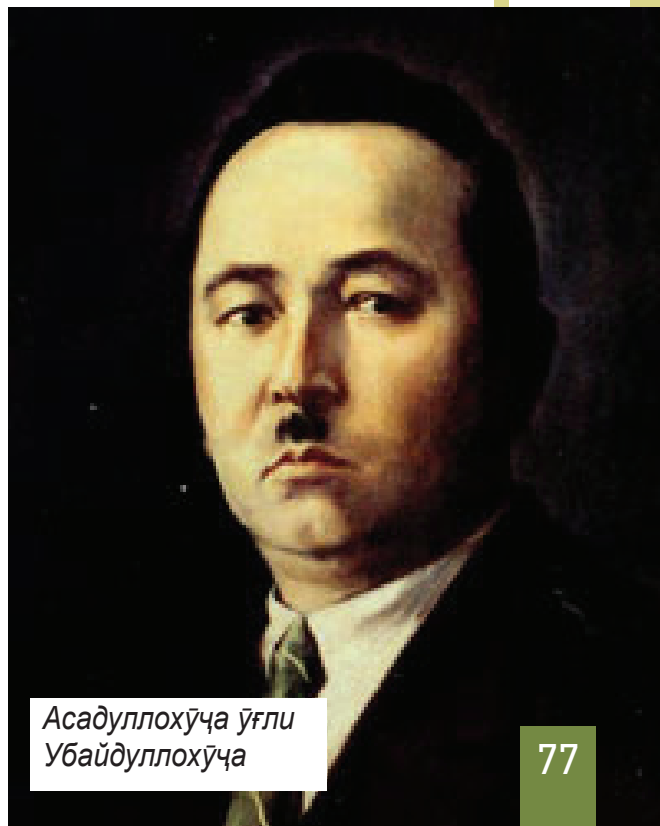
Ҷадидон бисёр ҷавононро ба давлатҳои мутараққӣ, аз ҷумла ба Германия барои таҳсил фиристоданд, то ки онҳо дар он ҷойҳо таҳсил намуда, баъди бозгашт ғояҳои баҳри миллат хизмат карданро пешниҳод кунанд. Бо саъю ҳаракатҳои онҳо аҳоли барои сарфу хароҷоти ба хориҷа хонда омадани ҷавонон маблағ ҷамъ мекард.

Оид ба таҳлили қиёсии ривож додани савдо, саноат ва кишоварзии кишвар мақолаҳо эълон карда шуданд.

ОЁ МЕДОНЕД?

Яке аз тараққипарварони Туркистон, сокини маҳаллаи Қорёғдии Тошканд Асадуллоҳҷа ўғли Убайдуллоҳҷа дар Россия оид ба соҳаи ҳуқуқшиносӣ таълим гирифта, аввалин адвокати ўзбеки дорои маълумоти олий шуд. Ў бо нави-сандаи бузурги рус Лев Толстой мукотиба бурд. Тараққипарварон барои пешрафти ҳамаи соҳаҳо кадрҳои қодири маҳаллиро тайёр намудан, заводу фабрикаҳо сохта, маҳсулотро дар ҳуди кишвар таҳия карданро вазифаи заруртарин медонистанд.

Асадуллоҳҷа ўғли
Убайдуллоҳҷа

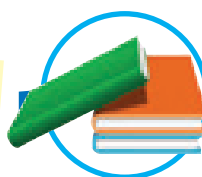

Федератсия (лотинӣ -иттифоқ шуда, мустаҳкам кардан) — бо роҳи маҳдуд намудани мустақилӣ дар доираи муайян ба як иттифоқ муттаҳид шудани давлатҳо.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҚОДӢ

Моҳи феввали соли 1917 дар Россия чӣ гуна воқеаҳо рӯй доданд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

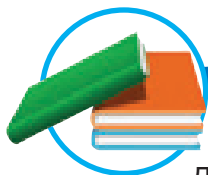
Тараққипарварони Туркистон дар ибтидои асри XX ҷараёнҳои сиёсиро, ки дар дунё рӯй медоданд, бодикқат мушоҳида мекарданд. Дар айнаи замон барномаҳои ғизбҳои (партияҳои) сиёсии кишварҳои хориҷиро таҳлил менамуданд. Дар вазъиятҳои пуртезутунд тараққипарварон аз сулҳҳо ва ботаҳаммули халқи маҳаллӣ баромада, барои ҳалли сулҳомези ҷамаи муаммоҳо мекушиданд.

Ба соли 1917 омада ҳаракати ҷадидӣ дар Туркистон ба ҳаракати сиёсӣ табдил ёфт.

Кормандони рӯзномаи «Садои Туркистон»

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Баъди аз ҷанг баромадани империяи Россия агар ҷа-
дидон барои монархияи парламентӣ мубориза бурда бо-
шанд, пас аз воқеаҳои февралӣ талабҳои боз ҳам калонмиқёси си-
ёсиро пеш гузоштанд. Аз ҷумла, васеъ кардани ҳуқуқҳои аҳолии
маҳаллӣ, ислоҳоти сохти идоракунии кишвар, ҷудо кардани ҷой ба
Думаи давлатӣ бо назардошти шумораи аҳолии кишвар, таъмин
намудани озодии матбуоти миллӣ ва ҳоказо.

Дар айни замон, ҷадин Ҳизбҳои миллии сиёсӣ ва ташкилотҳо,
аз ҷумлаи «Шӯрои исломия», «Иттифоқ» ва ғайра ташкил ёфтанд.
Акнун ҷадидон намоёндагони Ҳамаи табақаҳои иҷтимоии аҳолии
таҳҷоиро аз дунболи худ пеш бурда метавонистанд. Фаъолияти ҷа-
дидон дар Туркистон дар бобати маърифатнок намудани аҳолии
маҳаллӣ, ба пурзӯршавии худшиносии миллиашон, бархестан ба
муборизаи баҳри истиқлол таъсирашро нишон дод. Ҳаракати ҷа-
дидии кишвар акнун худро ҳамчун қувваи асосии маънавии зидди
сиёсати мустамликавии ҳукумати империя намоён мекард.

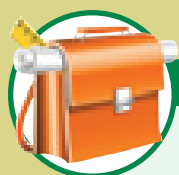

АЗ ДАРС САБАҚ БАРОВАРДА

1. Ташкилоти аввалини сиёсии ҷадидон чӣ ном дошт ва дар наз-
ди аъзоёни он чӣ гуна вазифаҳо гузошта шуда буданд?
2. Кадом рӯзнома ва маҷаллаҳоеро, ки ғояҳои ҷадидонро тарғиб мекар-
данд, дониста гирифтед?
3. Саҳми бузурги тараққипарварон дар бобати таълими ҷавонон аз чиҳо
иборат буд?
4. Ҳаракати ҷадидон ба шуури аҳолии Туркистон чӣ гуна таъсир расонд?
5. Ҷавоби дурустро ёбед. Қиёс кунед.

1	Делегат	а	лотинӣ — <i>иттифоқ шуда, мустаҳкам кардан</i> - бо роҳи маҳдуд намудани мустақилӣ дар доираи муайян ба як иттифоқ муттаҳид шудани давлатҳо.
2	Ҷадид	б	арабӣ — маънои « <i>нав</i> »-ро дорад
3	Федератсия	в	лотинӣ — <i>фиристода</i> — намоёндае, ки аз ягон ташки- лот, ҷамоа вакил намуда интиҳоб ё таъин карда фирис- тода шудааст.

ИЛМУ ФАН ВА МАДАНИЯТ ДАР ТУРКИСТОН

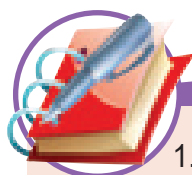

ДАР ДАРСИ ИМРЎЗА

- Чустучўйҳои илмӣ оид ба фанҳои таърих, табиатшиносӣ .
- Оид ба адабиёт.

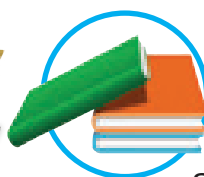
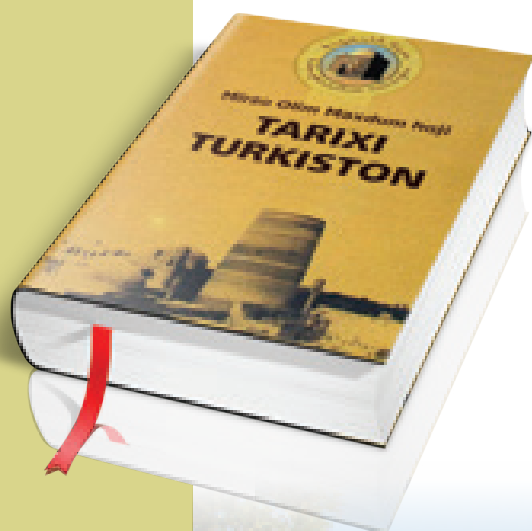

Соли 1876 дар Тошканд музейи Туркистон (Музейи давлатии таърихи Ўзбекистони ҳозира) ташкил карда шуд.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Фикрҳои зерини Маҳмудхўҷа Беҳбудиро ҳонед. Чаро ӯ омўхтани таърихи ватани худро барои инсони рўшанфикр, комил ва одил шудан зарур донистааст?
«Барои зиндагӣ кардан дар дунёи имрӯза, инсони рўшанфикр, комил ва одил шудан таърихи ватани худро доништан зарур аст».
2. Дигаргуниҳои илму фанни ҷаҳонро дар асри XX ва ҳолати кишвари Туркистонро таҳлил кунед. Дар ин давр кадом ихтироъҳои илмӣ рӯй доданд?
3. Сабабҳои асосии ақибмонии хониҳои Осиёи Миёна дар бобати тараққиёт дар ҷиҳи намоён мешуд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар охири асри XIX -ибтидои асри XX дар соҳаи илму фан муваффақиятҳои калон ба даст оварда шуд. Дар ин бобат саҳми ҷадидҳо калон буд. Ҷадидон дар роҳи тарбияи одамони босавод ва донишманд аҳамияти фанни таърихро баланд баҳо доданд.

Музейи
давлатии таърихи
Ўзбекистон

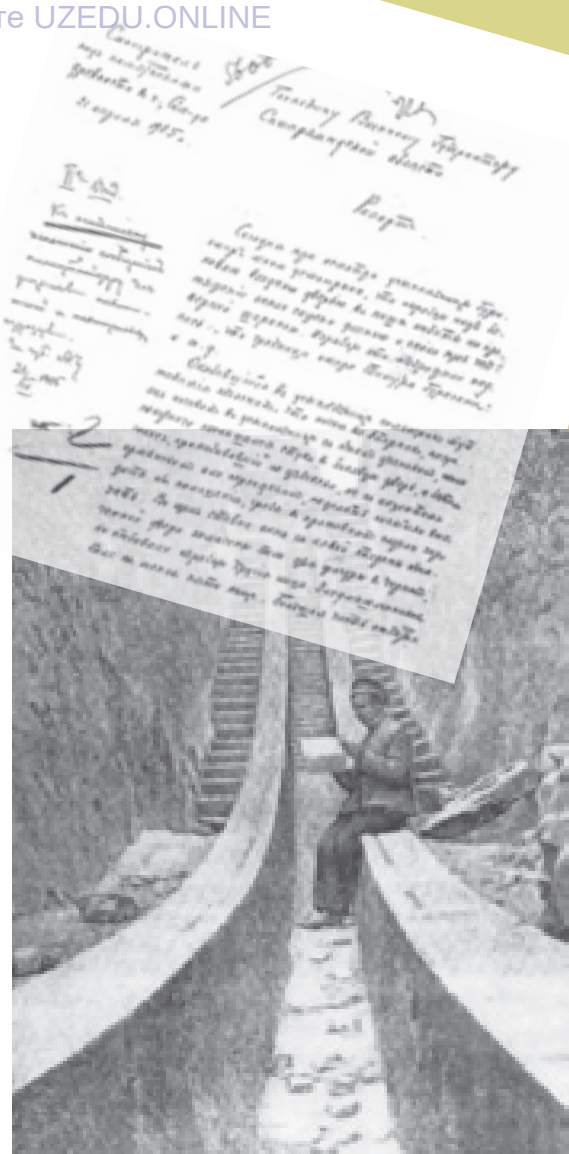
Муаррих ва журналист Муллоохун Махдум ҳоҷи асари «Таърихи Туркистон»-ро навишт. Ин асар ба забони ўзбекӣ аз чоп баромад. Дар он солномаи воқеаҳои Туркистон аз қадимулайём то ибтидои асри XX баён шуда буд.

Ин китоб ҳамчун китоби нахустин ба забони ўзбекии оид ба таърих шўҳрат пайдо намуд.

Дар солҳои 90-уми асри XIX ва ибтидои асри XX корҳои тадқиқотӣ оид ба сарватҳои табиӣи Осиёи Миёна ва омўхтани мақбараҳо авҷ гирифтанд.

Зимни яке аз ин гуна тадқиқот соли 1908 осори бинои расадхонаи Улуғбек ва як қисми асбобу ускунаҳои марбут ба расадхона ёфта шуданд.

Соли 1908 ба ёфтани осори бинои расадхона ва як қисми асбобу ускунаҳои марбут ба расадхона муваффақ шуданд.

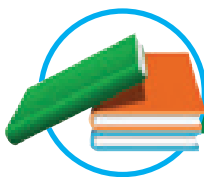
Расадхонаи Улуғбек
дар Самарқанд
(реконструкция)

ФАЪОЛИЯТИ ЭЪОДИ

Тадқиқоти илмӣ дар кишвар барои империя чӣ гуна аҳамият дошанд? Чаро империяи Россия барои ҳамаҷониба омӯхтани кишвар эътибор дода буд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Барои ба харита даровардани ҳудуд ва омӯхтани иқлими он дар Тошканд стансияи метеорология ташкил карда шуд. Бино ба нарасидани мутахассисон дар муддати зиёд ташаккул додани тадқиқоти арзишманди илмӣ муяссар нашуд.

Фақат дар солҳои 90-уми асри XIX ва ибтидои асри XX қорҳои тадқиқотӣ оид ба азхудкунии сарватҳои табиӣ Осиёи Миёна авҷ гирифт. Масалан, Н.А. Северсев силсилақўҳои Помирро омўхта, оид ба ботаника ва минералогия намунаҳо ҷамъ овард. П.П. Семёнов-Тяншанский қўҳои Тяншонро омўхта, оид ба пирахҳо, вулқонҳо маълумоти аҷиб гирд овард.

Ҷамъияти кишоварзии Туркистон хеле фаъол шуд. Нашри ин ҷамъият – маҷаллаи «Ҳоҷагии қишлоқи Туркистон» дар бораи истеҳсолоти соҳа, обёрии замин, усулҳои пешқадами деҳқонӣ ва истифода аз заминро тарғиб мекард. Аввалини ҳосили пахтаи ба шароити иқлими маҳаллӣ дар Осиёи Миёна ба даст оварда шуд.

П.П. Семёнов-Тяншанский

Ҷамъияти олимони Осиёи Миёна, ки соли 1871 ташкил ёфта буд, бино ба нарасидани маблағ соли 1893 фаъолияти худро қатъ намуд.

Дар ин давр як зумра намояндагони адабиёт ба камол расиданд. Аз байни онҳо эҷодиёти Муқимӣ, Фурқат, Завқӣ, шоира Анбар отун, Аваз Ўтар ўғли, Аҳмади Дониш ва дигаронро алоҳида қайд кардан мумкин. Воқеият ва самимият дар шеърашон онҳоро дар байни мардум машҳур намуд.

Анбар отун ҳақиқати талхи аҳволи беҳаққу ҳуқуқи занонро дар ҷамъият ва оила ба қалам гирифта буд. Шеърҳои шоирони ўзбек ба қалби оммаи васеи халқ роҳ ёфтанд. Дар асоси ин шеърҳо суруду таронаҳо эҷод шуданд.

Дар ибтидои асри XX дар адабиёти ўзбек жанрҳои нав пайдо шуданд. Асарҳои насри ҳам рӯи ҷопро диданд. Дар адабиёти ҷадид соли 1910 Абдулло Қодирӣ аввалин асарҳои насриро эълон кард.

Соли 1870 дар Тошканд китобхонаи халқии Туркистон ташкил шуд.

Театри Хива,
Тошканд

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Кадом асарҳои мансуб ба қалами Анбар отун ва Муҳаммад Аминхўча Муқимиро медонед? Онҳо бо кадом ҷиҳатшон дар ёди шумо монданд?
2. Абдулло Қодирӣ дар адабиёти ўзбек кадом жанрро даровард ва он аз адабиёти пешин бо кадом ҷиҳатҳояш фарқ мекунад?
3. Ҳикояи «Дар бузкашӣ» («Улоқда»)–и Абдулло Қодирӣ, ки дар QR код ҳаст, мутолиа кунед. Дар асоси ҳикоя ба ҷамъият баҳо диҳед.

Дар солҳои 1911-1913 дар шаҳрҳои гуногуни Туркистон театрҳо таъсис ёфтанд. Адибон барои онҳо песаҳона навиштаанд. Нутқи ба забони модарии аз сахна садодода ва ҳаракати актёрони театр ба воситаи таъсирбахши тавоно ба оммаи халқ таъсирбахш ёфт.

Аксарияти спектаклҳо дар театрҳои ҳадида дар сахнаҳои кушод монда мешуданд, тамошобинони зиёд ҳамроҳи меомаданд. Песаҳонаҳои ҳадида барои тамошобинони аввалини ўзбек мактаби тарбияи ахлоқ гашта буданд.

Дар пиесаи машҳури муаллифаш Маҳмудхўҷа Беҳбудӣ – «Падаркуш» оқибати фоҷиабори қашшоқии маънавӣ, рӯҳӣ ба молу мулк дар муносибатҳои падарону фарзандон ҳикоя карда шуда буд.

Дар ташаккули театри миллии ўзбек нақши ҳадида хеле калон буд. Дар ин ҷо суҳанони Маҳмудхўҷа Беҳбудиро «Театр-ин ибратхона аст» ба хотир овардан бамаврид аст.

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДИ

1. Дар адабиёти ҳадидаи қадим ғояҳои ҳосил он давр бештар ҷой доштанд?
2. Аз хусуси ин мавзӯ эссеи хурд нависед.

Соли 1868 оид ба таъин намудани лоиҳаи таъсис кардани мактабҳои таълимишон ба русӣ дар кишвар ҳукумати мустамликачӣ супориш дода буд.

Соли 1870 дар шаҳри Тошканд оид ба таъсис кардани шӯъбаи таълимӣ дар кишвар комиссияи махсус кор оғоз намуд. Дар соли 1886 дар шаҳри Тошканд 9 то мактаби тобеи Вазорати маорифи халқи империя соли 1889 14 то муассисаи таълим фаҷолият нишон меомаданд.

Донишомӯзони гимназия

Бинои театри давлатии драмавии ўзбек ба номи Ҳамза (собиқ театри Тўрон). Тошканд

Дар Ўзбекистон аз ибтидои асри XX сар карда, дар асоси қоидаҳои замонавии футбол бозиҳо гузаронида мешуданд. Соли 1912 дар Қўқанд ҷамъаи аввалини футбол ташкил карда шуд.

ОЁ МЕДОНЕД?

Худойберган Девонов соли 1878 таваллуд ёфтааст. Аз овони баҷагӣ ташнаи илм буд, истеъдоди эҷодӣ дошт. Ў забонҳои арабӣ, форсӣ ва русиро медонист. Ҷавони кӯшо забони немисиро низ меомӯхт ва ин ояндаи вайро муайян карда буд.

Соли 1903 **Худойберган Девонов** манораҳои Хива ва ҳамдиёронашро сурат мегирифт. Дар аввали кор ин ба муқовимати саҳти уламои динӣ дучор омад. Аммо Муҳаммад Раҳимхони II, ки ба ҳар як навигарӣ завқ дошт, ўро зери Ҳимояи худ гирифт. Ў на фақат ҳамчун хон, балки ҳамчун шоир ва оҳангсози боистеъдод дар таърих сабти ном гардидааст. Ҳукмдор ба **Худойберган** сурати худашро гирифтандро супориш дод ва баъд ўро ба девонаш ба кор таклиф кард.

Худойберган Девонов

БАРОИ МАЪЛУМОТ

«Мо-хоқони олии мамлакатаи Хоразм Муҳаммад Раҳимхони Сонӣ ба фармони олии зерин имзо гузоштем: мақомҳои Хоразм мулки дахлнопазири халқ эълон карда шавад. Онҳое, ки ба ин фармони олий шак доранд ва мақомҳоро писанд накардаанд ё онро вайрон намуда иҷро кардаанд, саҳт ҷазо дода шаванд».

Соли 1882

Ситораи Моҳи Хоса

Созандагони халқӣ аз устод-оҳангсозон таҳсил мегирифтанд. Мақомҳои классикии дар тамоми Шарқ дар давоми асрҳо паҳншуда хазинаи бебаҳои анъанаҳои даҳони мусиқии касбиро ташкил меод. Мақомҳо маҷмӯи бузурги асарҳои даҳонӣ-созӣ (яккахон ва созӣ) аст. Асбобҳои мусиқӣ низ бениҳоят гуногун буданд. Асбобҳои торию камонӣ (ғиччак, қобиз, сетор), торию нохунӣ (дӯмбира, дутор, танбӯр, уд, рубоб), торию зарбӣ (чанг), асбобҳои нафасию найӣ (най, сурнай), муштукии нафасӣ (карнай), зарбии мембранай (доира, нағора, чиндул) барин асбобҳо васеъ паҳн шуда буданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX дар соҳаи меъморӣ низ дигаргуниҳо ба амал омаданд, анъанаҳои меъмории Европа ва Шарқ омехта гардиданд.

Масалан, дар сохтмони Ситораи Моҳи Хоса, ки дар ибтидои асри XX бунёд шудааст, як гурӯҳи устоёни гачкор бо роҳбарии Усто Ширин Муродов меҳнат кардаанд.

Дар водии Фарғона низ соҳаи ба худ хоси меъмории халқии ўзбек мавҷуд буд. Дар нимаи дуюми асри XIX дар меъмории миллии водӣ анъанаҳои сохтани биноҳо дар асоси услуби меъмории Европа даромада омаданд. Сарфи назар аз ин, дар масҷиди ҷомеаи Андиҷон, ки дар охири асри XIX сохта шудааст, намунаи олии меъмории миллии нигоҳ дошта шудааст.

Гимназия
занон дар
Тошканд

Дар қисми Шаҳри нави Тошканд биноҳои маъмурии генерал-губернаторӣ ва дигар биноҳо қомат рост карданд. Онҳо аз нигоҳи меъморӣ биноҳои дар муҳит ва услуби ғарб сохташуда ба шумор мерафтанд.

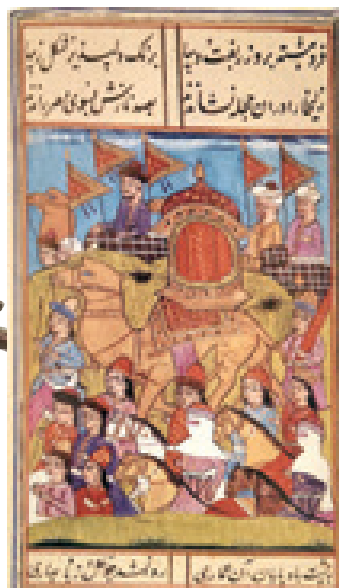
Ҷиҳати хоси меъмории Хоразм аз ин иборат аст, ки пештоқҳо, шифтҳо, бурҷҳои биноҳо зерӣ диди нозук ва нафосат бо навиштаҷоти арабӣ оро дода мешуданд. Хаттотон ин навиштаҳоро моҳирона ба намуди биноҳо ҷамоҳанг ҳаққонӣ мекарданд.

Дар охири асри XIX – ибтидои асри XX санъати тасвирии Туркистон хусусан дар эҷоди миниатюрачиёни Самарқанд, Қўқанд, Бухоро (Аҳмади Дониш, Абдуҳолиқ маҳдум, С.Сиддиқов) равшан намоён гардид. Онҳо барои ниғаҳ доштани намудҳои анъанавии санъати тасвирий муваффақ шудаанд.

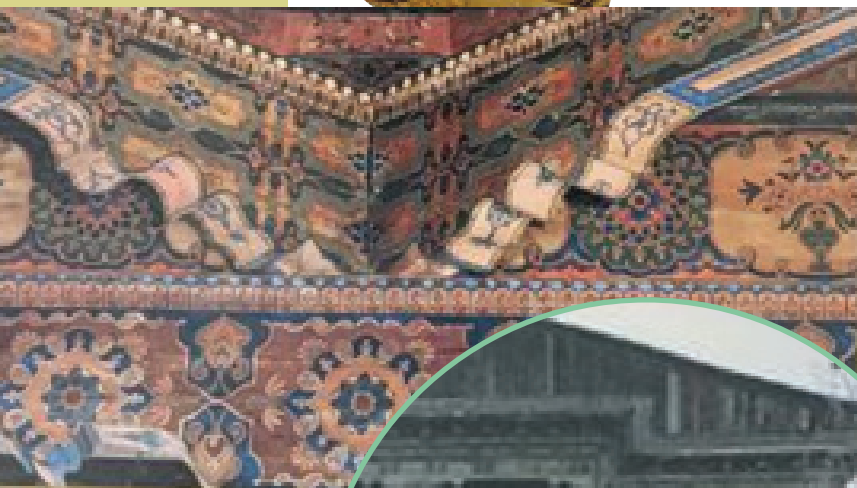
Дар ибтидои асри XX дар нақшҳои деворӣ манзараҳои, ки пештар маъмул набуданд, аз тасвириҳои мисли киштии шиноқунанда, роҳҳои оҳан ва ҳайвонҳои истифода мебардагӣ шуданд.

*Лавҳи ҷубин
ва дастнависи Қуръони
мансуб ба Худоёрхон.
Асри XIX*

*«Юсуф ва Зулайхо»
Мирзомир Исҳоқ
ал-Бухорӣ, охири асри
XIX -аввали асри XX*

*Қуръони карими
муқовааш нуқрафом,
асри XIX*

*Сутунҳо ва шифти
масҷиди Ширмонпаз.
Асри XX. Марғелон*

Ранго ва нақшҳои рамзӣ дар чизҳои заргарӣ, дар либосҳо, чизҳои зинатии аз санг тайёршуда бартарӣ доштанд.

Дар охири асри XIX – ибтидои асри XX табибон, чарроҳон, риштагарон (захмхоро шифодиханда), шикастабандҳо, дояҳо, зулукчиҳо барин намояндагони тиббиёти анъанавӣ ба аҳолии Туркистон ёрии тиббӣ мерасониданд. Дар байни аҳолии маҳаллӣ хун гирифтани ва аз зулук истифода кардан, инчунин масҳи гуногун (массаж) васеъ паҳн шуда буд. Аз маргимуш, симоб, сулема (хокаи захрогин), киновар (сулфиди симоб), кипороси оҳан ва мис, санги талх, навшодир барин маъданҳо ҳамчун воситаи даво истифода мебуданд.

Табибон зиёда аз он, ки ба беморон дорувориҳои аз гиёҳҳо ва маъданҳо тайёршуда меоданд, худашон аз олтингӯгирд ва кислотани азот дору тайёр мекарданд, ғайр аз ин ҳар гуна шарбату маз (малҳам), таҳшинҳо ва пластирҳо таҳия менамуданд.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Дар асоси расмҳои оид ба мавзӯӣ додашуда ба хунаремандии халқамон баҳо диҳед.
2. Оид ба ҷиҳатҳои ҳосии дигаргуниҳо дар меъморӣ тақдирот тайёр кунед.
3. Оида ба иншоотҳои бо услуби анъанаҳои Ғарб ва Шарқ сохташуда маълумот ҷамъ оваред.

- Воқеаҳои феврал ва октябри соли 1917
- Таъсири инқилоби февралӣ ба кишвари Туркистон

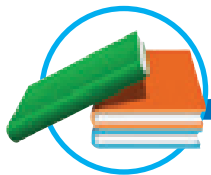
-
1. Барои инқилобҳои февралӣ ва октябрӣ соли 1917 дар Россия чиҳо сабаб шуданд?
 2. Мақсади инқилобиён аз чиҳо иборат буд?
 3. Табаддулоти дар Россия содиршуда оё ба Туркистон таъсир дошт? Чаро?

Ҷадидони Туркистон ислоҳотро марҳила ба марҳила дар амал татбиқ карда, ба тараққиёт ва пешрафт фақат сулҳомезона, бо роҳи парламент расиданро ният карда буданд. Ҷараёни воқеаҳои соли 1917 ба қавли назариётчи бузурги ҳаракати ҷадидӣ Абдурауф Фитрат «Як балои нав, ки дар Русия сар бардошт, балои болшевикӣ» нисбати қувваҳоро тамоман тағйир дод. Даъвати ба миёнгузоштаи фарзанди дигари фидоии халқи ўзбек Маҳмудхўҷа Беҳбудӣ «Ҳақиқат гирифта мешавад, вай дода намешавад!» ба даъвати ҷанговаронаи тамоми миллат табдил ёфт.

1. Баъди аз тахт рафтани императори Россия Николаи II чӣ гуна комитет ташкил карда шуд? Ин ҳукумат дар таърих чӣ гуна ном гирифт?
2. Ба ҳукумат кӣҳо раҳбарӣ мекарданд? Онҳо кадом ғояҳоро пеш гузоштанд?

Инқилоби февралӣ дар бобати аз ҷиҳати сиёсӣ бедор шудани аҳолии мусулмони кишвари Туркистон, ба майдони сиёсат баромадани қувваҳои наво, ки дигаргуниҳои демократиро роҳнамоӣ кардан мехостанд, аҳамияти калон касб кард. Ҷадидон мағзи қувваҳои демократии миллии акнун ташаккулёфтаре ташкил карданд. Онҳо ғояҳои ҳудашонро оид ба тараққиёти халқҳои таҳҷоии минтақа ва мустақилӣ бо ғояҳои Инқилоби февралӣ вобаста карда, барои татбиқ намудани тамоилҳои эълонкардаашон ғаёал ба кор пардохтанд.

Дар оқибати табаддулоти давлатии рӯйдода дар маркази империяи Россия дар моҳи феврале соли 1917 рӯзи 15 март Никлоӣ II аз тахт даст кашид. Ҳукумати муваққатӣ ба сари ҳокимият омад. Ҳамин тариқ, дар ин давлат ба ҳукмронии империявӣ хотима гузошта шуд. Ин дигаргунии куллии сиёсӣ табиист, ки ба ҳаёти кишварҳои мутеъ низ таъсир кард. Дар сартосари Туркистон, дар ҳар як шаҳр, уезд, волост ва деҳа идораҳои маъмурияти кӯҳна аз тарафи Ҳукумати муваққатӣ бекор карда, ба ҷои онҳо кумитаҳои иҷроияи ташкилотҳои ҷамъиятӣ, яъне кумитаҳои амнияти ҷамъиятӣ ташкил меёфтанд.

Ба ташкилоти «Шӯрои исломия», ки моҳи марти соли 1917 ташкил ёфт, Мунавварқорӣ Абдурашидхонов раҳбарӣ кард. Аз он моҳи июни соли 1917 «Шӯрои уламо», моҳи июли соли 1917 «Фирқаи марказияти адами турк» (Ҳизби федералистии Туркистон) ҷудо шуда баромада буд. Ин ҳаракатҳо кӯшишҳои аввалин барои муттаҳид намудани қувваҳои сиёсии миллии пароканда, ки мақсадашон ҳимояи манфиатҳои Туркистон буд, ба ҳисоб мерафт.

Бо ташаббуси «Шӯрои исломия» 16-23 апрели соли 1917 аввалин анҷумани (қурултой) якуми мусулмонони Умумитуркистони кишвар баргузор гардид. Дар он аз тамоми Туркистон қариб 150 нафар делегат (вакил) ҷамъ омаданд. Қариб 20 то масъала муҳокима шуд, Қурултой оид ба хотима гузоштан ба мустамликаи кишвар ва ба аҳоли баргашта додани заминҳои мусодирашуда қарор қабул кард. Дар ҷамъомади мазкур қарор дар бораи таъсис додани Шӯрои Марказии мусулмонони Туркистон низ маъқул доништа шуд. Ин қарор баъдтар дар шакли Маркази милли амалӣ карда шуд.

Дар қонуни нави Ҳукумати муваққатӣ тартиб додашуда:

1. Ҳар як шаҳрванди Россия дар масъалаи дин озод аст.
2. Бачаҳои синнашон ба нӯҳ нарасида ба дини падару модар, агар падару модар мансуб ба ду эътиқод бошанд, ба дини падар махсуб аст.
3. Бачаҳои падару модарашони номаълум дар дини воиашон ҳисоб мешаванд.
4. Дар синни ҳафтдаҳсолагӣ барои як дин ба дини дигар гузаштан ягон руҳсат лозим нест.
5. Бачаи ҳанӯз ба нӯҳ надаромада ба дини падару модараш дохилшуда мансуб ба ҳисоб меравад.

Аз мақолаи «Ҳурурияти диния»-и Иброҳим Тоҳирӣ
«ал-Ислоҳ», 1917

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Орзуи бисёрасраи халқҳои Туркистон чӣ буд?
2. Туркистониҳо аз инқилоби февралии соли 1917 чиҳо интизор буданд?
3. Баъди дигаргуниҳои февралии соли 1917 дар Туркистон чӣ гуна тағйирот рӯй доданд?
4. Дар шароити нави таърихӣ дар назди ҷадидони Туркистон чӣ гуна вазифаҳо истода буданд?
5. Қурултои якуми мусулмонони Умумитуркистон ба кадом масъалаҳо бахшида шуда буданд?

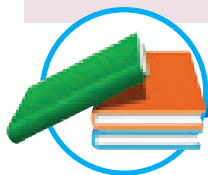
1-уми ноябри соли 1917 болшевикҳо дар Тошканд ҳам ҳокимияти шӯро (советиро) барпо намуданд.

БАРОИ МУЛОҶИЗА

Ҳамин тариқ, дар Туркистон мисле, ки дар Россия рӯй дода буд, на дуҳокимиятӣ, балки сеҳокимиятӣ пайдо шуд:

- Якумаш, Кумитаи муваққатии Туркистони Ҳукумати Муваққатии Россия;
- Дуюмин, Шӯроҳои (Советҳои) депутатҳои коргарон ва сарбозони маҳаллӣ ва марказӣ;
- Сеюмӣ, ташкилоти (ҷамъияти) «Шӯрои исломия»-и ҷадидон ва шуъбаҳои маҳаллии онҳо, дар Тошканд Шӯрои мусулмонони кишвари Туркистон (Краймуссовет) — Маркази Миллӣ.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ноқомии Россия дар Ҷанги якуми ҷаҳонӣ, инқирози иқтисодӣ, дар оқибати он сар шудани гуруснагӣ, норозигии оммаро боз ҳам пурзӯр намуд. Аз моҳи март соли 1917 сар карда, болшевикҳо дар байни аҳоли фаъолияти ба мақсадҳои аниқ сафарбаршударо оғоз карда, шиорҳои оммабобро ба миён партофта, эътибори мардумро ба худ ҷалб сохта, 25-уми октябр бо зӯрӣ табaddулотро ба амал оварда, ҳокимиятро дар маркази империя ба даст гирифтанд.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Дар Туркистон чандҳокимиятӣ ба вуҷуд омад? Мақсадҳои онҳо чӣ буд?
2. Аз табaddулоти давлатии дар байни моҳҳои феврал-октябри соли 1917 дар Россия ба амал омада бештар киҳо манфиатдор буданд? Ин табaddулот ба ҳаёти мардуми Туркистон чӣ гуна таъсир кард?

ФАЪОЛИЯТИ ҶАВОНБУХОРИЁН ВА ВОЖГУН ШУДАНИ АМОРАТИ БУХОРО

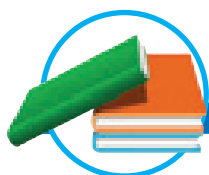
ДАР ДАРСИ
ИМРЌЗА

- Чавонбухориён.
- Ислоҳоти Амир Олимхон.
- Сарнагун шудани аморати Бухоро

БАРОИ МУЛОҲИЗА

-
1. Дар охири асри XIX-ибтидои асри XX вазъияти иҷтимоию сиёсии Бухоро дар кадом аҳвол буд? Мақсад аз ҳаракатҳои эътирозии мардум чӣ буд?
 2. Вазъияти мавҷудаи Бухороро чӣ гуна тағйир додан мумкин буд? Мӯносибати ҳудатонро баён намоед.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар ибтидои асри XX дар ҳаёти иҷтимоии Бухоро ду қувваи ба ҳам зид пайдо шуд. Якумин-ҷавонбухориён буданд, ки ҳаёти сиёсии Бухороро дар асоси демократия аз нав сохта, иқтисодиёти онро пеш бурда, барои ба сафи кишварҳои мутараққӣ баровардани он ҷиддӣ мубориза бурдан меҳостанд, дуҷумӣ-намояндагони мутаассибони динӣ, тоифаи душмани ҳар гуна навигарӣ ва ислоҳот буданд.

Чавонбухориён фаъолияти худро аз соли 1910 сар карда буданд, ба ташкилёбии ин ҳаракати сиёсӣ ҳизби (партияи) «Иттиҳод ва тараққӣ»-и чавонтуркҳо таъсири калон расонида буд. Абдувоҳид Бурҳонов, Усмон Хӯча, Мӯсо Саидҷонов, Абдурауф Фитрат, Файзулло Хӯчаев ва Садриддин Айний аз ҷумлаи рӯшанфикрони фаъоли мансуб ба ҳаракати чавонбухориён буданд.

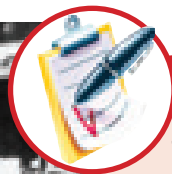

Цавонбухориён

Чавонбухориён дар кишвар корҳои зеринро дар амал татбиқ кардани буданд:

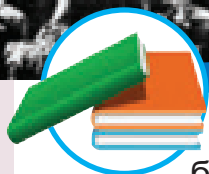
- эътибори калон ба масъалаи обу замини аморат;
- ташкили мактабҳои ҳарбӣ барои ташаккул додани армияи миллӣ;
- ҳисоб намудани даромаду баромад дар масъалаи молия;
- дар соҳаи маориф аз ҳисоби хазинаи аморат кушодани мактабҳо ва муассисаҳои таҳсилоти олӣ;
- яккаҳокими (монархияро) ба шакли монархияи конституционии европой иваз намудан.

10-уми декабри соли 1910 пас аз вафоти амир Абдулаҳад, тахтро писари ӯ Саид Олимхон гирифт. Амир Олимхон, ки ҳанӯз қувваи сиёсӣ надошт, маҷбур мешавад ба чавонбухориён моилӣ кунад ва барои гузаронидани ислоҳот ваъдаҳо медиҳад. Аммо баъд аз инқилобии феввалии соли 1917 дар Россия сарнагун шудани ҳукумати империя вазъияти иҷтимоию сиёсии аморатро шиддатнок кард. Чавонбухориён амирро барои гузаронидани ислоҳот даъват намуданд..

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Барои он, ки чавонбухориён корҳои асосӣ дар мамлакат татбиқ намоянд, чӣ гуна имкониятҳо зарур буданд?
2. Барои шиддатнок (мутақаллиб) шудани вазъияти иҷтимоию сиёсии аморат кадом омилҳо таъсир расониданд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Амир Абдулаҳад писараш Саид Олимхонро соли 1893 ба Петербург барои таҳсил фиристода буд. Вай дар ин ҷо то 3 сол кори ҳарбӣ ва асосҳои идораи давлатиро омӯхт. Аммо баъди ба тахти Бухоро нишастан Саид Олимхон барои дигар намудани асосҳои давлатӣ ва низоми динии Бухоро тараққидорона накард. Вале воқеаҳои Россия ва ҳаракатҳои муҳолифат дар аморат ӯро барои дидани чораҳои тадбирӣ ва розӣ шудан ба талабҳои чавонбухориён (ҷадидон) оид ба демократисозии кишвар ва гузаронидани ислоҳот маҷбур кард.

Баҳори соли 1917 сарқозӣ фармони амирро оид ба дахл накардан ба асосҳои сохти давлат ва бисёр дигар нахостани аҳволи халқро хонда дод.

Дар фармон оид ба офаридани асосҳои устувори адолати судӣ, ситонидани хироч, закот ва дигар андозҳо сухан мерафт. Барои инкишоф додани саноат ва савдо ҳам эътибор дода шуда буд. Ба амалдорон барои иҷрои кори иловагӣ ҳангоми адо намудани вазифаашон додани музди иловагӣ манъ карда шуд. Ба ҷои он маоши қатъӣ аз тарафи давлат муқаррар гардид. «Баъд аз ҷониби мо, - гуфта мешуд дар фармон, - хусусан, бо амри шариат дар кишвар барои инкишоф додан ва рағбатнок кардани донишҳои муфид чораҳо дида мешавад». Дар фармон кушодани матбаа, аз зиндон озод кардани маҳбусҳо низ ваъда дода шуда буд.

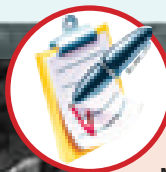

ОЁ МЕДОНЕД?

Ҷавонбухориён барои дар амал татбиқ кардани фармон Кумитаи ҷавонбухориён ташкил карданд. Маҳмудхӯҷа Беҳбудӣ, Муллохон ӯғли, Мирзо Ғулом бо таҳаммул ин фармонро дастгирӣ намуданд. Файзулло Хӯҷаев, Абдурауф Фитрат ва Усмон Хӯҷа ва монанди инҳо боз ҳам вусъат додани ислоҳотро талаб намуда, тарафдорони худро дарҳол барои гузаронидани намоиш даъват карданд. 8-уми апрели соли 1917 ҷадидон дар Карки ва Бухоро намоиш гузарониданд. Ба намоиш дар Бухоро 150 нафар омаданд, ба онҳо Файзулло Хӯҷаев ва Абдурауф Фитрат раҳбарӣ намуданд.

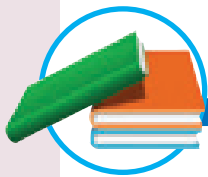
Дар байни шиорҳо дар баробари «Зинда бод амир!» даъватҳои монанди «Ҳуррият, Адолат, Мусоввот!» ҳам буданд. Вақте намоишгарон то Арк расиданд, онҳоро сарбозони амир нигоҳ доштанд.

Лашкари амир намоишгаронро пароканда намуда, беш аз 30 нафари онҳоро ба ҳабс гирифт. Намоишгарони раҳоефта ба дигар шаҳрҳо гурехта, ҷон ба саломат бурданд. Воқеаҳои Бухоро ҷадидонро ба ҳушёрӣ даъват карданд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Саид Олимхон ба фармони худаш бароварда чӣ гуна муносибат намуд?
2. Пароканда намудан ва зери тир гирифтани намоишгарон оё ба боварии халқ нисбати Саид Олимхон таъсир расонд? Чаро?

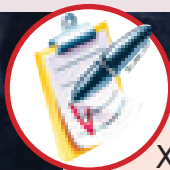
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Январи соли 1920 қисми чапи ҷавонбухориёни дар Тошканд маскуншуда таҳти роҳбарии Файзулло Хўҷаев бюрои марказии ҷавонбухориёни инқилобиро дар Туркистон ташкил доданд. Аммо ин ташкилот қувваҳои бонуфузи сиёсиро муттаҳид карда натавонист. Ин ташкилот ба воситаи муборизаи мустамликачиёне табдил ёфт, ки онҳо ният доштанд тамоми Осиёи Миёнаро забт карда, онро ба таркиби давлати нави зери дасти болшевикҳо ҳамроҳ намоёнд.

Бо кӯшиши ҷавонбухориён таҳти роҳнамоии Файзулло Хўҷаев якҷоя бо болшевикҳо шӯриш сар шуд. Моҳи августи соли 1920 дар Чорҷўй Кумитаи муваққатии инқилобӣ ташкил ёфт. Давлати шӯро аз ин вазъият истифода бурда, лашкари нағз мусаллаҳро ва барои тарсонидани аҳолии маҳаллӣ қисмҳои калони ҷарбии бо авиатсия таъминро ба Бухоро фиристод.

Амир ва лашкари ӯ ягон муқовимат нишон надоданд ва Амир Олимхон барои гурехтан ба Афғонистон маҷбур шуд.

2-юми сентябри соли 1920 лашкари болшевикҳо дохили Бухоро шуд. 6 октябр таъсиси Республикаи Халқии Шӯравии Бухоро ва Шӯроӣ (Кенгаши) Нозирони Халқ ҳамчун ҳукумати нахустин таҳти раҳбарии Файзулло Хўҷаев эълон шуд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Ҳеҷ ягон муқовимат нишон надодани амир ва лашкарҳои вай ба шартномаи Зирабулоқ алоқе дорад? Дар шартнома то чӣ қадар лашкар доштани амир нишон дода шуда буд?

ТАЪРИХИ ҲАСРАТИ ХАЛҚИ БУХОРО

Болшевикҳо дар ин байн ба роҳи кор фармудани ҳилаву тадбир, гӯё либосҳои дӯстӣ пӯшида, дар асл бошад, ба истифодаи макру ҳила гузаштанд. Гӯё бо мақсади имзои шартномаи сулҳ нафареро бо номи Баранов, ки вазири корҳои хориҷӣ будааст, сафири фавқуллодда карда, аз Тошканд ба Бухоро фиристоданд. Вакили мухтор ба ҳузури ин бандаи очиз омада, вохӯрд. Он кас узр баён карда, гап зад, суҳанони моро шунида, бо мо ризоят намуд. Он нафар илтимос карда гуфт, ки давлати рус панҷоҳу панҷ сол боз бо давлати Бухоро муносибати дӯстию рафоқат карда омад, то ин давр давлати мо аз давлати Бухоро ҳамаи манфиатҳоро дида меояд, дар айнаи вақт байни ду давлат ҳеҷ коре бар зарари яқдигар рӯй наводааст. Меҳостам, ки минбаъд низ байни ду давлат дӯстию рафоқат шукуфон бошад ва барои мо ҳам кӯмак ва манфиати давлати шумо расида истад. Кошки, аз шумоён ба моён ҳар қадар хизмате бошаду давлати ҷумҳурияти мо онро қоилмақом ба ҷояш гузорад. Аммо аз шумоён як илтимос дорам, сарбозонатонро аз стансияи роҳи оҳани мо гиред, чунки онро бароямон истеҳком мекунем. Аскарони мо одамони ваҳшӣ ва нодон ҳастанд. Мабодо аскарони шуморо дида монда, бо онҳо задухӯрд кунанд, моро дар назди шумо—зоти олий шармсор карда мемонанд. Шумо дар ин маврид ҳарчӣ хоҳед, онро хоҳиш кунед, гуфтагитонро баҷо меорем.

Ҳамин тариқ бо ӯ ҳарф зада, суҳанонашро шунида, аҳднома бастем, зеро он имзо ҳам гузоштем. Ҳамин минвол ӯ ба ҷои худ баргашта рафт.

Аммо душманҳоямон бо ин найранг моро дар ғафлат гузошта, мисли роҳзанҳо ҷанг эълон накарда, санаи понздаҳуми моҳи зулҳиҷҷаи соли 1339 (1920) рӯзи якшанбе, шабона соати дувоздаҳ сари посбону қаровулҳо ҳуҷум карда, дар ҳамон ҷо, дар атрофи роҳи оҳан қаровулҳои гузоштаро, тахминан, садҳо панҷоҳ нафарро бандӣ кардаанд.

Ҳамин тариқ, ба сари аскарони Бухоро ногаҳон омада ҳамла оварданд, бо ҳамин роҳ ҷангро сар карданд. Дар натиҷа нисфишаб соати ду аскар ва аслиҳаи ҷангии зиёд ҷамъ оварда, бо паррондан аз тӯпҳо ва тирборониҳо бо аробаҳои сипарашон оҳанин — броневиқҳо, моторҳои бо оҳан печонида-бронепоездҳо ҷангро оғоз намуданд. Онҳо бо ёздаҳ аэроплан болои шаҳри Бухоро, дар ҳаво парвоз карда, бомбаҳо партофтанд. Ин бандаи очиз аскарони худро маҷбуран ба пеш-ба фронт бароварда, ихтиёрро ба тақдири илоҳӣ супурда, ҷаҳор шабу ҷаҳор рӯз ҷангидем. Дар аснои ин ҷанг душман нисфи Бухороро бо тӯп ва пулемёт зеро тир гирифта, талафоти зиёд расонд.

Бисёр будани тири тӯпҳо, бомбаборониҳо, талафоту харобиҳо дар Бухоро аз ҳад гузашта, беваю бечораҳои камбағалро ба ташвиш андохта монд.

Вопасин амири Бухоро Саид Олимхон

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Оид ба фаъолияти чавонбухориҳо чихоро дониста гирифтед?
2. Амир Саид Олимхон дар давлати худ бо кадом мақсад барои гузаронидан ислоҳот кӯшида буд?
3. Барномаи ҷадидон аз ислоҳоти чашмдошти амир Олимхон чӣ фарқ дошт?
4. Сабабҳои сарнагун шудани аморати Бухороро номбар кунед.

*Амири Бухоро Саид Абдулаҳадхон 3 фев-
рали соли 1910 дар
маросими гузоштани
пойдевори масҷид дар
Санкт-Петербурғ.*

*Қасре, ки барои амири
Бухоро Саид Абдулаҳад-
хон дар Санкт-Петер-
бург сохта шуда буд.*

БАРҲАМ ХҶҮРДАНИ ХОНИИ ХИВА

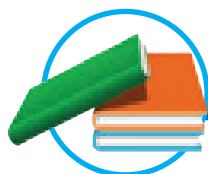
ДАР ДАРСИ ИМРӯЗА

- Пухта расидани ҳаракатҳои халқӣ.
- Мубориза барои ислоҳот.
- Барҳамхӯрии хонии Хива.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Дар охири асри XIX-ибтидои асри XX дар хонии Хива аҳволи иҷтимоию иқтисодӣ чӣ гуна буд?
2. Мақсадҳои ҳаракатҳои норозиёнаи халқӣ аз чӣ иборат буд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Пас аз вафоти Муҳаммад Раҳимхони II бо кӯмаки ҳукумати империя ба тахт писари ӯ Асфандиёрхон (1910-1918) нишаст. Баъди воқеаҳои февралӣ соли 1917 дар Россия Хивагӣҳои ҷавон аз Асфандиёрхон талаб карданд, ки ба манифести оид ба гузаронидани ислоҳот имзо гузорад.

Ислоҳот бо нигоҳ доштани ҳокимияти хон ташкил кардани монархияи конституциявӣ бо Маҷлис (палатаи депутатҳо) ва Шӯрои нозирон (Шӯрои вазирон) маҳдудшавандаро дар бар мегирифт. Хивагӣҳои ҷавон, инчунин барои ҷорӣ кардани назорат бар сарфи маблағҳои давлатӣ вазорати молия, барои ислоҳоти тақсими об, дар сартосари ҳудуди хонӣ ташкили мактабҳои усули нав ташкили кумита, барпо кардани сохтори роҳҳои оҳан ва почта-телеграфро ҳам талаб намуданд.

4-уми апрели соли 1917 рӯ ба рӯи бинои девонхонаи хон якҷанд ҳазор нафар намоиш гузарониданд. Хон ҳайати намоёндагиро бо роҳбарии Полвонниёз ҳоҷӣ Юсупов ва Ҳусайнбек Матмуродов қабул кард ва 5-уми апрел манифести Хивагӣҳои ҷавон тақдимкардаро имзо намуд. Мувофиқи ин ҳуҷҷат Хоразм монархияи конституциявӣ эълон шуд.

28-уми апрели соли 1917 дар сессияи якуми Маҷлис 30 нафар депутати хивагӣ ва 7 нафар туркманҳо иштирок карданд. Маҷлис Шӯрои вазиронро интихоб кард. Аммо ду моҳ нагузашта, қувваҳои консервативӣ табaddулоти ҳарбиро ба амал бароварданд ва Маҷлисро пароканда намуданд. Хивагӣҳои ҷавон ба ҳабс гирифта, як гурӯҳи онҳо парронда шуданд.

Асфандиёрхон

ТАЛАБҲОИ МАНИФЕСТ

— Пурра барҳам задан ба идоракунии мутлақи мамлакат аз тарафи хон ва ҳукумати он.

— Маблағҳо ва мулкҳои мансуб ба хони Хива, шаҳзодаҳо ва вазирон мулки халқ эълон карда шавад.

— Барои беҳтарсозии ҳаёти камбағалон аз замини заминдорони калон истифода бурдан.

— Барои бепул хондани бачаҳо дар сарто-сари хонӣ мактабҳо кушодан.

— Дар шаҳрҳо ва манзилгоҳҳои аҳоли кушодани шифохонаҳои бепул ва муассисаҳои беҳдошти саломатӣ.

— Ба аҳолии камбағал баргардонида додани замин, мулк ва дигар амволе, ки аз тарафи хон ва бекҳои Хива кашида гирифта шуда буданд.

— Пурра қатъ намудани ҷалб ба меҳнати маҷбурӣ (бегор).

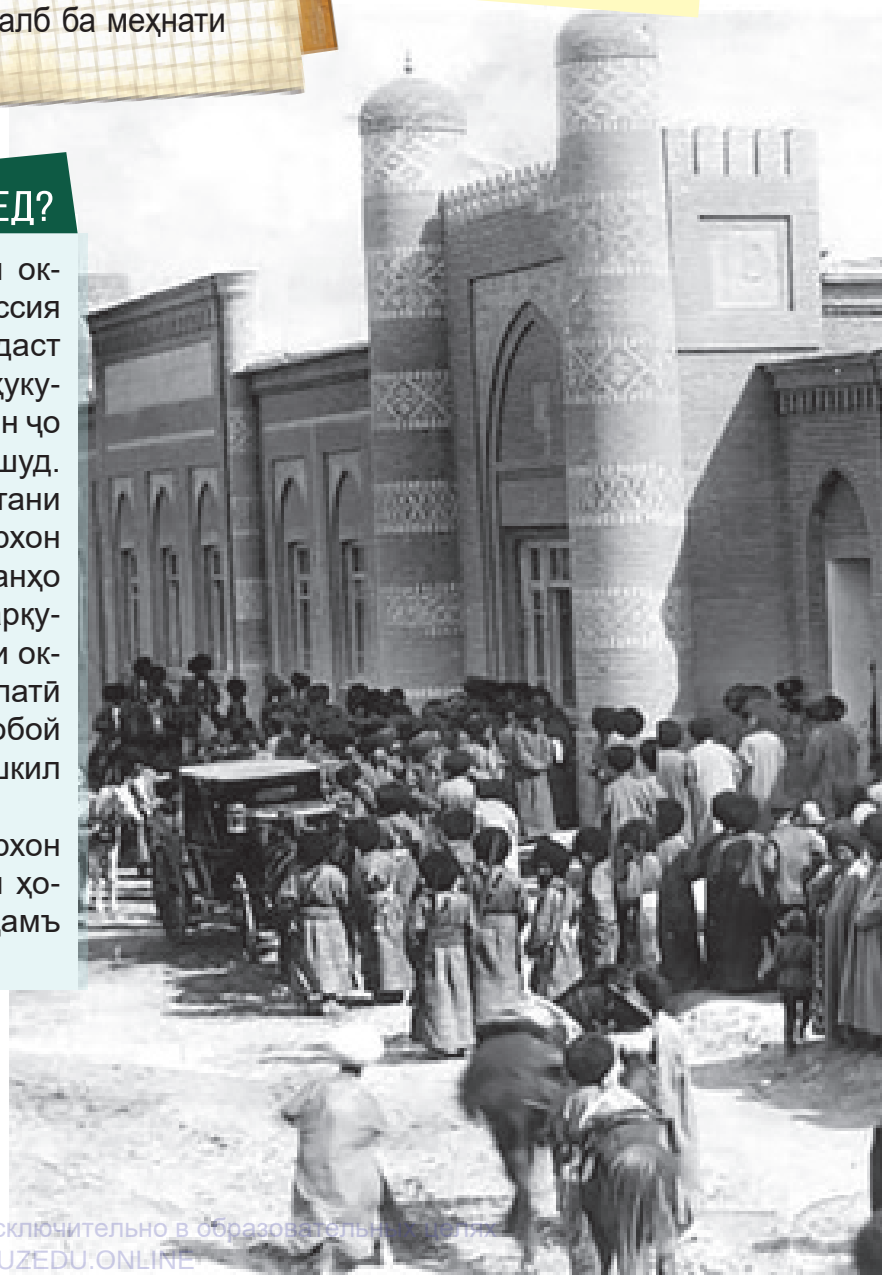
Ҳангоми юришҳои империяи Россия ба Хива ҷавони туркман Қурбон Мамед бо дигар ҷавонони ҷавми ёвмут дар ҷангҳои зидди истилогарон иштирок намуд. Асфандиёрхон Ҷунайдхонро сардори қабилаҳои туркман таъин карда буд (1915). Оқсақолҳои туркман ўро Ҷунайдхон гуфта эълон карданд.

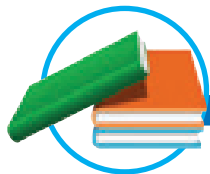

ОЁ МЕДОНЕД?

Баъд аз табaddулоти октябрии соли 1917 дар Россия болшевикҳо ҳукуматро ба даст гирифтанд. Дар Туркистон низ ҳукумат ба дасти онҳо гузашт ва дар ин ҷо низ республикаи советӣ ташкил шуд. Аз хавфи Шўроҳо ва аз даст рафтани ҳукуматаш тарсида, Асфандиёрхон сардори қабилаи ёвмути туркманҳо Муҳаммад Қурбон Сардорро сарқумондон карда таъин намуд. Моҳи октябрии соли 1918 табaddулоти давлатӣ ба амал омад. Дар қасри Нуруллобой ба Асфандиёрхон суйиқасд ташкил карда шуд.

Ба тахт бародари Асфандиёрхон Саид Абдулло нишаст. Дар амал ҳокимият дар дасти Ҷунайдхон ҷамъ шуда буд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Аз моҳи январӣ соли 1920 шӯроҳо бар зидди Хива ҳуҷумро сар карданд ва дар ибтидои моҳи феврал якҷанд шаҳрро ишғол намуданд. Дар натиҷаи он Саид Абдуллоҳон аз тахт даст кашид.

Дар қурултои умумихоразмии намоёндагони халқ, ки 27-30 апрели соли 1920 баргузор шуд, барҳам хӯрдани хонӣ ва ташкил шудани Республикаи Советии (шӯравии) халқии Хоразм эълон шуд. Қурултой Конституцияи муваққатии РСХХ-ро қабул намуд. Қурултой инчунин, ҳукумати аз 15 нафар иборат – Шӯрои Нозирони Халқро интихоб кард. Аз роҳбарони Ҷавонони хивагӣ Полвонниёз Юсупов раиси аввалини он шуд.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Барои амалӣ шудани талабҳои манифест аз хон офаридани кадом шароит тақоза карда шуд?
2. Дар Россия чӣ гуна вазъият ҳукм меронд?
3. Табаддулотҳои моҳи феврал ва октябрии соли 1917 дар Россия ба хонии Хива чӣ гуна таъсир расонд?

МУХТОРИЯТИ ТУРКИСТОН

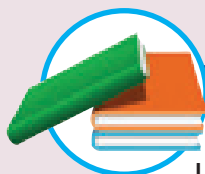
ДАР ДАРСИ ИМРЎЗА

- Мубориза барои мухторият.
- Барҳамхӯрии мухторият.
- Фоҷиаи Қўқанд

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Дар бораи мухторияти Туркистон чӣхоро медонед?
2. Дигаргуниҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки дар Россия ба вучуд омаданд, ба кишвари Туркистон чӣ гуна таъсир расонданд?

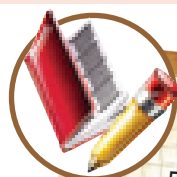

БАРОИ МАЪЛУМОТ

26-28 ноябри соли 1917 дар шаҳри Қўқанд Қурултои IV-уми ғавқуллодаи Умумитуркистони мусулмонони кишвар баргузор шуд. Масъалаи шакли идоракунии Туркистон дар маркази диққати қурултой буд.

Иштирокдорони қурултой (анҷуман) таклифи эълон намудани мухторият ва мустақилиро дастгирӣ карданд. Ҳукумати 27-уми ноябр ташкилшуда Мухторияти Туркистон номида шуд. То даъвати Маҷлиси муассисон ҳокимият дар дасти Шӯрои Муваққатӣ ва Маҷлиси миллии Туркистон қарор дошт. Ҳамин тариқ, дар кишвар духокимият ба вучуд омад.

Яке аз онҳо ҳукумати рӯшанфикрони тараққипарвар, тадбиркорон, ки тарафдори ҳуқуқи миллатҳоро оид ба тақдирашон дар даст доштанаширо дастгирӣ карда, барои барпо намудани давлати миллии мустақил миёнро баста буданд, ҳукумати дуюм, болшевикҳое, ки сиёсати ҳукмронии империяи Россияро дар шароити нав татбиқ намуданд.

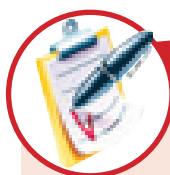
Бо талаби рӯшанфикрони мусулмони демократӣ намояндагони қисми европоии аҳолии Туркистон дар қурултой баробарҳуқуқона иштирок намуданд. Дар қарори анҷуман аз 27-уми ноябр чунин қайдшуда буд: «Аҳолии ба миллатҳои гуногуни сокини Туркистон хоҳиши халқҳоро оид ба худашон муқаррар намудани ҳуқуқашон, ки инқилоби Россия даъват мекард, намоён карда, Туркистонро дар таркиби Республикаи Федеративии Россия аз ҷиҳати ҳудудӣ мухтор гуфта эълон мекунад».

«27-уми ноябр дар Қўқанд мухторияти Туркистон дар съезди умумии мусулмонон эълон шуд. Муборак ва бахайр бошад! Камина ҳам ифтихор дорам, ки дар ин маҷлис иштирок кардам. Зинда бод мухторияти Туркистон!»

Беҳбудӣ. Газетаи «Хуррият», соли 1917.

Дар пеш бо мақсади маҳдуд кардани доираи таъсири ҳукумати Мухторияти Туркистон ва барҳам задани он болшевикҳои қувваи ҳарбии кофӣ надошта, фақат 19 январи соли 1918 Оренбургро зери даст карда, байни Москва ва Туркистон ҳаракати роҳи оҳанро барқарор намуданд ва ҳамин тариқ барои ба Тошканд кашонда овардани яроқу аслиҳа имконият пайдо карданд. Болшевикҳои Тошканд аз ин рӯҳбаланд гашта, 31-уми январи соли 1918 дар бораи пароканда намудани ҳукумати Мухторияти Туркистон дар Қўқанд қарор қабул карданд.

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Фитрат ба воситаи фикрҳояш кадом воқеаҳоро дар назар дошта буд?
2. Ба суҳанони матн «пинҳон доштем, ба имонам печонида ҳифз намудем: Мухторияти Туркистон!» эътибор диҳед. Ин суҳанон ба мустақилий, ҳуррият, озодӣ барин калимаҳо чӣ гуна вобастагӣ доранд?
3. Вақте «мухторият» мегӯем, чиро мефаҳмед?

Панҷоҳ сол дар азоб будем, таҳқир дидем, дастамон баста буд, забонамон бурида, даҳонамон пӯшида, заминам поймол, моламон тороч, шарафамон паст зада, номусамон ғасб гашта, ба ҳукукамон таҷовуз намуда, инсониямонро зери по кардем, бардошт, сабр намудем. Ба ҳар як амри ба қувва така карда итоат намудем, тамоми ҳастиямонро аз даст додем. Фақат як фикрро надодем, пинҳон доштем, ба имонам печонида ҳифз намудем: Мухторияти Туркистон!»

Фитрат. «Хуррият», соли 1917.

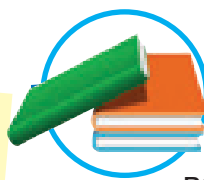

Гарчанде ҳукумати Мухторияти Туркистон ҳамагӣ 72 рӯз умр дид, вай халқи озодидӯстамонро ба мубориза баҳри мустақилии миллӣ ва истиқлол даъват кард.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

Ҳукумати Мухторияти Туркистон дар муддати кӯтоҳ дар байни мардум эътибори калон пайдо кард. Фитрат, Чўлпон, Ҳамза барин шоирони оташқалби ўзбек ҳукумати мухториятро васф карда, шеърҳои пуртаъсир навиштанд. Фитрат 27 ноябр- шаби эълон шудани мухториятро «Лайлатулқадри миллиамон» номид. Дар шаҳри деҳоти гуногуни Туркистон мухториятро табрик намуда, намоишҳои бисёр ҳазорнафара шуда гузаштанд. Бино ба навиштаҳои газетаҳои ондавра дар байрақҳои иштирокдорони намоиш «Зинда бод Мухторияти Туркистон ва ҳукумати он!» навишта шуда буд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Фаъолияти ҳукумати аввалини демократӣ ва халқпарвари кишвар – Мухторияти Туркистон, мутаассифона, дер давом накард. Болшевикҳо ва Совети Тошканд (раҳбараш Иван Тоболдин) ба он ҳамчун ба хавфи калон нигоҳ карданд ва барои дарҳол барҳам задани он кӯшиданд. Дар съезди IV-уми фавқулоддаи Советҳои депутатҳои коргарон, аскарон ва деҳқонони кишвари Туркистон, ки дар 19-26 январи соли 1918 баргузор шуд, оид ба барҳам задани ҳукумати Мухторияти Туркистон ба воситаи қувва қарор қабул шуд.

Совети Комиссарони халқии Республикаи Туркистон 30 январи соли 1918 ҳаракатҳои ҳарбиро сар кард. Дар ин роҳ болшевикҳои Туркистон ғайр аз гвардиячиёни сурх аз гурӯҳҳои мусаллаҳи кироя васеъ истифода карданд. Дар натиҷа дар шаҳри Қўқанд аҳолии зиёд ҳалок шуд. Мухторияти Туркистон бо истифодаи қувва барҳам зада шуд.

22 феввали соли 1918 дар бинои Банки Русу Осиё «шартномаи сулҳ», ки болшевикҳо таҳия карда буданд, ба имзо расид. Дар моддаи 2-юми ин шартнома чунин навишта шуда буд: «Аҳолии ҳокимияти Совети Комиссарони Халқи кишвар ва ҳамаи ташкилотҳои советии маҳаллиро эътироф мекунад».

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Мухторияти Туркистон дар кадом шароит ва аз тарафи кӣ ташкил карда шуд?
2. Шумо Мухторияти Туркистонро ҳамчун намунаи давлатдории демократӣ тавсиф дода метавонед?
3. Болшевикҳо чаро ба Мухторият ҳамчун хавфи калон нигоҳ карданд?
4. Сабабҳои асосии мағлубияти ҳукумати Мухториятро нишон диҳед.
5. Аз таҷрибаи Мухторияти Туркистон чӣ гуна сабақҳои зарурӣ баровардан мумкин?

БАРПО ШУДАНИ СОХТИ ИДОРАКУНИИ ҲОКИМИЯТИ СОВЕТӢ (ШӢРАВӢ) ДАР КИШВАРИ ТУРКИСТОН

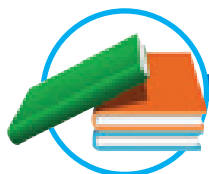
ДАР ДАРСИ ИМРӢЗА

- Эълон шудани Республикаи Советии Сотсиалистии Автономии Туркистон (РССА Туркистон).
- Ташкилѐбии Комиссияи Туркистон.
- Сиѐсати «коммунизми ҳарбӣ».
- Сиѐсати нави иқтисодӣ (НЭП) ва корҳои нобуд сохтани мулки хусусӣ аз тарафи Ҳокимияти Советӣ.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Ҳокимияти болшевикҳо аз барпо намудани «автономияи советӣ» дар Туркистон чӣ гуна манфиатро дар назар дошт?
2. Аз харита сарҳадоти давлатҳои Бухоро ва Хиваро дар ҳолати соли 1918 нишон диҳед.
3. Ғайр аз хонии Бухоро ва Хива дар ҳудудҳо чӣ гуна таркиби идоракунии мавҷуд буд? Ин ҳудудҳо аз ҷониби кӣ ва чӣ гуна идора мешуданд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ҳокимияти Советӣ дар ҳамаи кишварҳои канории Россия, аз ҷумла, дар Туркистон ҳам ба ташкили «автономияи советӣ» ҷиддӣ пардохт. Барои иҷрои он Россияи советӣ аз пойтахташ Москва ходимони хизбӣ (партиявӣ) ва советиро ба кишвари Туркистон мефиристод.

Торумор шудани Мухторияти Туркистон ва вазъияти сиёсӣ дар ин ҷо эътибори Москваро ба Туркистон равона кард.

Бо супориши Ҳукумати советӣ болшевик Пётр Кобозев комиссари фавқулоддаи Осиёи Миёна таъин шуд. 30 апрели соли 1918 «Низом дар бораи Республикаи Советии Туркистони Федератсияи Советии Россия (РСФСР)» қабул шуд.

Кумитаи Иҷроияи Марказии Туркистон ва Совети (Шӯрои) Комиссарони Халқи Туркистон таъсис ёфтанд. Дар низом асосҳои сохти давлатии Туркистон, ҳудуд, идораҳои олии қонунгузорӣ ва иҷроия, сохтори идораҳои маҳаллӣ, вазифаҳояшон ва муносибатҳои онҳо бо РСФСР муайян карда шуд.

Ин низом дар таркиби РСФСР ташкил шудани Республикаи Советии Сотсиалистии Автономии Туркистон (РССА Туркистон) – Республикаи автономии Туркистонро эълон кард. Ба он ғайр аз Бухоро ва Хива ҳамаи ҳудуди географии кишвари Туркистон дохил мешуд.

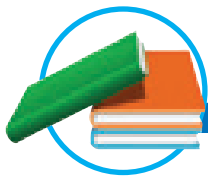

Дар Низом қайд шуда буд, ки «Республикаи Туркистон ба таври автономӣ идора шуда, тамоми ҳаракатҳояшро бо ҳукумати марказии Федератсияи Советии Россия мувофиқ месозад». Москва боз як идора – Комиссияи Туркистонро ташкил мекунад. Тамоми масъалаҳои иҷтимоию сиёсӣ, иқтисодӣ ва маданияи РССА Туркистонро фақат бо розигии он ҳал кардани шуданд.

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. РССА Туркистон чӣ гуна сохт буд? Вай ба кадом мақсад ташкил карда шуд?
2. Ба фикри шумо мақсади Москва аз ташкили Комиссияи Туркистон чӣ буд? Чаро?
3. Агар чараёнҳои иҷтимоию сиёсӣ, иқтисодӣ ва маданияи РССА Туркистон бо розигии Комиссияи Туркистон ҳал шавад, мамлакат оё мустақил мешавад?
4. Ин масъала ба даъвати инқилоби Россия дар бораи «ҳуқуқҳои аҳолии миллатҳои гуногуни сокини Туркистон оид ба худашон муқаррар намудани ҳуқуқашон» чӣ гуна мувофиқ аст?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

- солҳои 1918-1920 солҳои «коммунизми ҳарбӣ» номида шуд. Тамоми истеҳсолоти саноатӣ ба дасти давлат ҷамъ шуда, дар асоси марказонидани саҳт назорат карда мешуд, ки ин моҳияти он сиёсатро ташкил мекард;
- деҳқонон маҳсулоти иловагии парваришкардаашонро ба давлат месупориданд (развёрсткаи озуқаворӣ, яъне тақсимот);
- давлат тақсим кардани маҳсулоти озуқаворӣ ва саноатиро ба дасти худ гирифта буд; бозор нест карда, муомилаи пул бо муомила бо натура (маҳсулот) иваз карда шуд;
- тамоми аҳолии қобили меҳнат ба меҳнати маҷбурӣ ҷалб карда шуд (милитаризатсияи меҳнат) ва ғайраҳо.

Дар чунин шароит аз кишвари Туркистон ба Марказ кашонда бурдани маҳсулоти озуқаворӣ авҷ гирифт. Соли 1920 миқдори бурдани маҳсулоти нон ва дигар намуди озуқаворӣ чандин маротиба зиёд шудааст.

Дар он замон соҳаи кишоварзии Туркистон дар бобати ғалла ихтисосӣ набуд, албатта ин миқдор ғалла барои кишвар хеле вазнин буд. Дар ҳоле, ки халқ аз гуруснагӣ мемурд, захираҳои баъзе намудҳои озуқаворӣ аз тарафи болшевикҳо ба мақсадҳои ҳарбии фронт истифода бурда мешуд.

Сиёсати «коммунизми ҳарбӣ» аз рӯи моҳияташ бар зидди халқ нигаронида шуда буд ва ҳатто барои сохтмони сотсиализм ҳамчун усул мутлақо қобили қабул набуд. Дар натиҷаи сиёсати «коммунизми ҳарбӣ» ҷамъиятҳое, ки бо тадбиркорӣ машғул буданд, пароканда карда шуданд. Дар қатори корхонаҳои калон ва миёнаи саноатӣ банкҳо, нақлиёти роҳи оҳан, матбаа ба ҳисоби давлат гузаштанд.

Соҳибони мулкҳои хусусӣ муфтиҳӯр эълон шуда, онҳоро аз ҳуқуқҳои шахрвандӣ маҳрум карданд. Муносибатҳои бозорӣ рад шуданд. Баҳори соли 1921 дар муносибатҳои иқтисодӣ тағйироти ҷиддӣ ба амал омад.

НЭП (Сиёсати нави иқтисодӣ, ба русӣ новая экономическая политика) даст кашидан аз усулҳои ҳарбии коммунистии раҳбарӣ ба

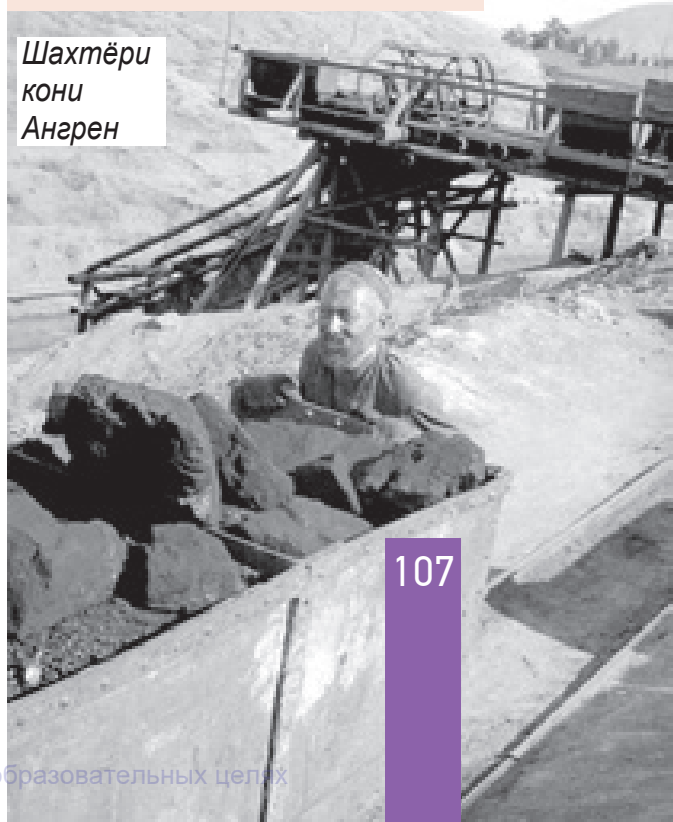

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Дар асоси донишҳои таърихи ҷаҳон ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед:

1. Моҳияти сиёсати «коммунизми ҳарбӣ» аз чӣ иборат буд?
2. Дар ҳуди Россия ин сиёсат чӣ гуна амалӣ мегардид?
3. Чаро солҳои аввали ҳукмронии ҳокимияти советии болшевикҳо (1918-1920) сиёсати «коммунизми ҳарбӣ» номида шуда буд?

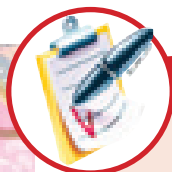
Шахтёри
кони
Ангрен

иқтисодиёт, хоҷагии қишлоқ, дар соҳаи истеҳсолот, пеш аз ҳама ба деҳқонон як қадар сабукиҳоро қорӣ намуд.

Бо мақсади хотима гузоштан ба мулки хусусӣ аз ҷониби ҳокимияти советӣ дар Осиёи Миёна ислоҳоти обу замин гузаронида шуд. Ислоҳоти обу замин аз нобуд сохтани хоҷагиҳои бою кулакҳо ва ба ҳолати муқими зист гузаронидан аҳолии кўчманчӣ, заминдорони калонро нест карда, заминҳоро дар байни деҳқонони безамин ва камзамин, батракҳо, чоряккорон аз рӯи нормаҳои меҳнат тақсим намудан иборат буд.

Бино ба натиҷаҳои аввалини ислоҳот ба ҳазинаи заминсозӣ 1.722.626 десятина замин дохил шуд. Аммо аз ҷониби ҳокимияти советӣ аз ин захира ба аҳолии маҳаллӣ фақат 600.000 десятина киштзорон ва чарогоҳҳо ҷудо карда шуд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Дар асоси донишҳоятон аз таърихи ҷаҳон ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед:

1. НЭП кай қабул шуд?
2. Мақсад аз барномаи НЭП чӣ буд?
3. НЭП ба кишвари Туркистон чӣ гуна таъсир кард?

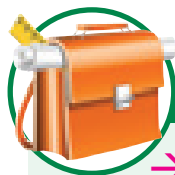
Дар Осиёи Миёна аз тарафи ҳокимияти советӣ нобуд кардани мулки хусусӣ аз солҳои 1921-1922 оғоз гардид. Аввал дар РССА Туркистон ва РССА Қазоқистон дар вилоятҳои Ёттисув (Ҳафтруд), Сирдарё, Фарғона, Самарқанд заминдори калон аз байн бурда шуд. Заминҳоро дар байни деҳқонони безамин ва камзамин, батракҳо, чоряккорон аз рӯи нормаҳои меҳнат тақсим намуданд. Дар қараёни ин ислоҳот заминҳои вақф ҳам нобуд мешуданд.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Мақсад аз ташкил кардани автономияи советӣ дар Туркистон чӣ буд?
2. Автономияи советии Туркистон мазмунан ва моҳиятан чаро ба манфиатҳои муҳими аҳолии маҳаллӣ ҷавоб намерод?
3. Зарурати ташкил кардани Ҳизби коммунистии Туркистон бо кадом сабабҳо вобаста буд?
4. Оид ба фаъолияти Турккомиссия чӣ гуфта метавонед?
5. Мақсади асосӣ аз қорӣ кардани сиёсати нави иқтисодӣ (НЭП) чӣ буданд?
6. Дар марҳилаи аввали ислоҳоти обу замин дар Туркистон ба чӣ гуна эътибори асосӣ дода шуд?

ҲАРАКАТҲОИ МУСАЛЛАҲОНАИ ЗИДДИ ҲОКИМИЯТИ СОВЕТӢ ДАР РССА ТУРКИСТОН, РСХБ ВА РСХХ

ДАР ДАРСИ ИМРӢЗА

- Оғоз ёфтани ҳаракатҳои истиқлолхоҳӣ.
- Мақсадҳои истиқлолхоҳон, нобуд сохтани ҳаракатҳо.

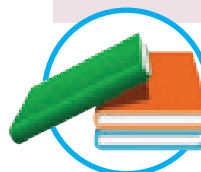

БАРОИ МУЛОҲИЗА

Дар натиҷаи барҳам хӯрдани мухторияти Туркистон дар кишвар муборизаи мусаллаҳонаи зидди ҳокимияти советӣ сар шуд. Ин ҳаракати миллию озодихоҳӣ қариб 20 сол, солҳои 1918-1935 давом кард.

Дар ин ҳаракат пешқадамони милли Эрғашӣ Калон, Эрғашӣ Хурд, Мадаминбек, Шермуҳаммадбек, Иброҳимбек, Фузайл Махсум баринҳо раҳбарӣ карданд.

Ҳаракати истиқлолхоҳон гоҳ авҷ гирифта, гоҳ суст мешуд. Мақсади асосии ҳаракат мубориза барои истиқлоли Туркистон шуда мوند.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар Туркистон муборизаи зидди ҳокимияти советӣ охири моҳи феввали соли 1918 сар шуд. Ҷояи асосии ҳаракат мустақилии Туркистон буд. Охири тобистон ва ҳуди тирамоҳи соли 1919 ҳаракати истиқлолхоҳӣ дар водии Фарғона ба авҷи баланди худ расид. Ҳучуми лашкари таҳти сарвари Мадаминбек бар зидди ҳокимияти советӣ водии Фарғонаро ба ларза овард. Дар анҷумани 12 октябри соли 1919 дар авули Эрғаштоми Помир бо роҳнамоии Мадаминбек ҳукумати мухторияти муваққатии Фарғона ташкил шуд.

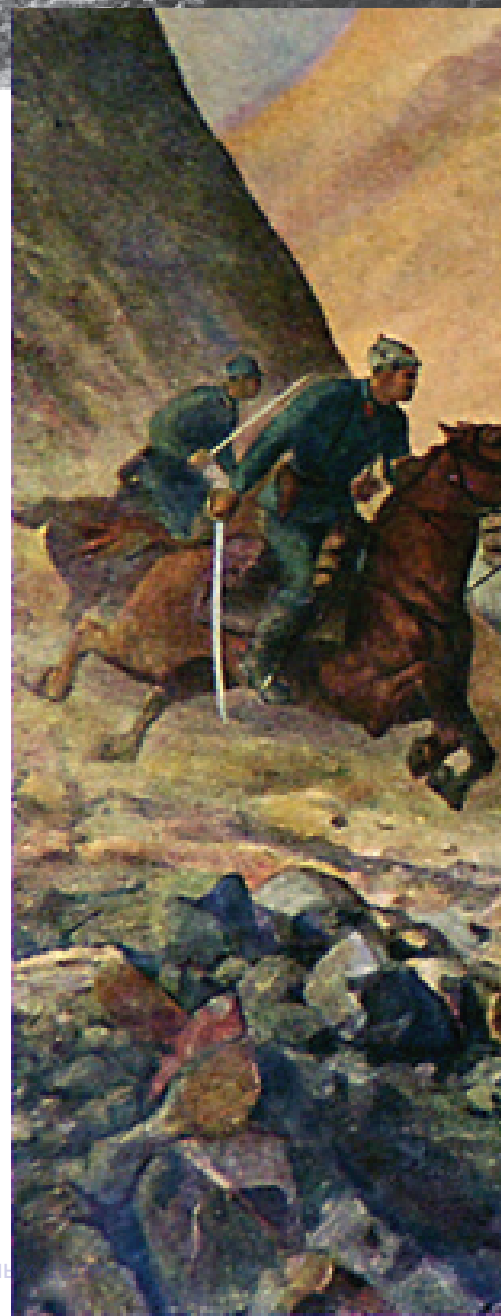

*Воҳӯрии аъзоёни ҳаракати истиқлолхоҳон.
Соли 1921. Фарғона.*

Ба таркиби ҳукумат 16 нафар намояндагони аҳолии таҳҷой дохил карда шуданд. Мадаминбек баробари сарвари ҳукумат гардидан Сарфармондеҳи олии лашкар ҳам таъин шуд.

Охири тирамоҳи соли 1919 таҳти фармондеҳии Мадаминбек қариб 30.000 нафар ҷавонмардон бар зидди лашкари сурх ҷангҳои истиқлолхоҳиро бурдаанд. Дар ин вақт зери дасти Шермуҳаммадбек 20.000, дар ихтиёри кӯрбошӣ Эргаши Калон 8.000 нафар аскар буд. Ин се нафар сарлашкар ҳаракатҳои ҷанговаронаи водиро раҳнамоӣ мекарданд. Пас аз он, ки болшевикҳо ба водии Фарғона лашкари иловагӣ сафарбар карданд, дар миёнаҳои моҳи январӣ соли 1920 бартарии ҷанг ба тарафи армияи сурх гузашт. Лашкари кӯрбошӣ Эргаши Калон мағлӯб шуд. Шермуҳаммадбек қувваи асосиро зери даст намуда, ба воҳаи Олой ақиб нишаст.

Мадаминбек барои аз вақт бурд кардан ба қумондонии лашкариёни fronti Фарғона барои сулҳ таклифи музокираро намуд. Дар натиҷа байни Мадаминбек ва сардори дивизияи 2-юми тирандозии Туркистон Н. Верёвкин-Рохалский 6 марти соли 1920 дар шаҳри Скобелев шартномаи ошті ба имзо расид.

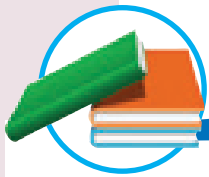
Аммо дере нагузашта, моҳи май соли 1920 Мадаминбеки ба қароргоҳи қўрбошиҳо аз тарафи қумондонии советӣ фиристодашуда дар вазъияти ноаниқ кушта шуд. Ҳаракат дар Туркистон тобистон ва тирамоҳи соли 1920 ба марҳилаи нав қадам гузошт. Дар қатори ватанпарварони водии Фарғона ва вилояти Самарқанд акнун дар Бухоро ва Хоразм ҳам муборизаи зидди армияи сурх сар шуд.

ОЁ МЕДОНЕД?

Аз лавозимашон даст кашидани Раиси Кумитаи Марказии иҷроияи РССА Бухоро Усмон Хўҷа, нозири корҳои ҳарбӣ Абдулҳамид Орипов ва Муҳиддин Махсум Хўҷаев, Алӣ Ризо Афандӣ, Сурайё Афандӣ, Қулмуҳамедов ва дигар ходимони раҳбарии миллӣ ва ба сафи ҳаракати мусаллаҳонаи муҳолифат гузаштани онҳо аз бисёр чиз далолат меод.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Баъди сарнагун шудани сохти аморат дар Бухоро собиқ амир Олимхон дар моҳи сентябри соли 1920 ба Бухорои Шарқӣ (вилоятҳои Кӯлоб, Калиф, Балҷувон) омада, қувваи зиёд ҷамъ карда, муборизаи зидди лашкари сурхро раҳбарӣ кард. Олимхон дар моҳи март соли 1921 дар якҷанд муҳорибаҳо шикаст хӯрда, ба давлати Афғонистон гузашта рафт.

Дар ҳудуди Бухорои Ғарбӣ қўрбошӣ Мулло Абдуқаҳҳор, дар ҳудуди Бухорои Шарқӣ Иброҳимбек ва Давлатмандбек ба ҳаракат раҳбарӣ мекарданд.

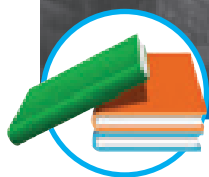
Дар муддати кӯтоҳ таҳти сарвари Мулло Абдуқаҳҳор дар ноҳияҳои пойтахт Бухоро лашкар ҷамъ оварда, зидди лашкари сурх ҳаракатҳои ҷангӣ бурда шуданд. Зери итоати ӯ дар қисми ғарбии Бухоро 20 нафар қўрбошӣ муттаҳид буданд. Дар байни онҳо Ҳамроҳ Полвон, Ҳайт Амин, Ёрмон Полвон, Остон Қаровулбеги барин қўрбошиҳои шофирконӣ ҳам буданд. Мулло Абдуқаҳҳор қўрбошӣ дар охири соли 1924 дар яке аз ҷангҳои зидди лашкари сурх дар Қизилқум ҳалок шуд.

Дар ҳудуди Бухорои Шарқӣ, ки зери итоати Иброҳимбек буд, ҳукумати нави Бухоро сарнагун карда, ба ҷои он усули идоракунии даври аморат ҷорӣ шуда буд. Аз ҷониби раёсати сиёсии fronti Туркистон барои низоъ ангеҳтан байни Иброҳимбек ва гурӯҳҳои қўрбошӣ тавсияҳо дода шуд. Иброҳимбек Қўрбошӣ дар тӯли чанд сол дар Бухорои Шарқӣ бар зидди лашкари сурх фидокорона ҷангид.

Дар байни раҳбарони ҳаракати истиқлолхоҳони Бухоро генералҳои аз Туркия омада – Анварпошшо ва Салимпашшо мавқеи алоҳида доштанд. Анварпошшо тирамоҳи соли 1921 бо Мулло Нафис қўрбошӣ вохӯрда, бо баёноти махсус мебарояд ва бар ҷанги зидди армияи сурх ва режими советӣ бо туркистонӣҳо ва бухорӣҳо буданаширо эълон менамояд. Бо кӯшиши Анварпошшо дар Бухорои Шарқӣ қисмҳои муттаҳида ташкил карда, онҳо бо афсарони туркӣ тақвият дода мешавад, услуби қумондонии ғарбӣ ҷорӣ мегардад. Анварпошшо моҳи августи соли 1922 дар деҳаи Обидараи атрофи Балҷувони Бухорои Шарқӣ дар ҷанги зидди аскарони сурх ҳалок мешавад.

Истиқлолхоҳон

БАРОИ МАЪЛУМОТ

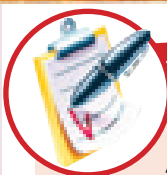
Дар сафи гурӯҳҳои мусаллаҳи таҳти раҳбарии Ҷунайдхон дар Хоразм ғайр аз туркману ўзбекҳо инчунин қазоқҳо ва қароқалпоқҳо низ ақсарият буданд. Гурӯҳҳои даҳҳо нафар сардорон, ки дар Урганчи Кӯҳна, Тошхавз, Манғит, Қўшкўпир, Чимбой, Қўнғирот ва Тўрткўл ҳаракат менамуданд, ба аскарони сурх зарбаи ҷиддӣ додаанд. Ҷунайдхон ҳамчун шахси мураккаб ва зиддиятнок ба саҳифаҳои таърих дохил шудааст. Ё аввал агар бар зидди империяи Россия ва хонии Хива ҷангида бошад, аз миёнаҳои соли 1918 бар зидди аскарони сурх барои мустақилии мубориза бурдааст.

Ҷунайдхон 17 июни соли 1924 бо 20 нафар ҳамроҳонаш ба шаҳри Ҳироти Афғонистон расида омад. Бино ба қайди манбаъҳо барои пур кардани сафи лашкараш тайёри дидааст. Аз байни дере нагузашта, Ҷунайдхон ба қаламрави РСХХ баргашта меояд ва ба ҳаракати истиқлолхоҳӣ сарвариро давом медиҳад.

Моҳияти ҳаракатро намоёндагони фармондеҳии советӣ низ маҷбур мешаванд эътироф намоянд. Фармондеҳи fronti Туркистон М.Фрунзе чунин навишта буд: «Муборизаи зидди босмачигарӣ ҷанги зидди душмани нав, ба кулӣ дигар, хусусияти ба ҳудуд хос аст». Бино ба суханони ӯ даъватҳои «Нест бод, ҳокимияти советӣ!» ва «Як давлати мустақилии мусулмон барпо мекунем!» ғояи асосии ин ҳаракатро ифода менамуд.

Дар моҳҳои июн-сентябри соли 1921 дар водӣ беш аз 200 гурӯҳҳои қӯрбошӣ ҳаракат кардаанд.

ҶАВОБИ ЭҶОДӢ

1. Чиҳати заифтарини ҳаракати истиқлолхоҳон, ба фикри шумо, аз чиҳо иборат буд?

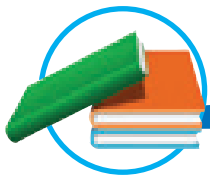
2. Матнро хонда, фикратонро баён кунед.

«... Фарғона, ки ҷавоҳири Туркистон мебошад, беш аз ду сол аст, ки ба ҳолати майдони ҷанги хунин табдил ёфтааст... Ҳокимияти советии ин ҷо дар даври аввали барпо шудан ба ҷои ба сӯи худ кашидани оммаи рус ва коргарони таҳҷой, деҳқонон халқи меҳнаткашро барои аз худ дур кардан то аз дасташ меояд, ҳаракат намуд...

Қисмҳои аскарӣ сурхӣ дар ин ҷо ҳаракат намуда, баъзе роҳбарони инқилобро ҳимоя карда, манфиатҳои муҳими халқи таҳҷойи меҳнаткашро ба инобат нагирифта, ба арзу доди онҳо гӯш надоданд. Ҳаракати босмачигарӣ дар ҳамин асос ба вуҷуд омад».

М. Фрунзе

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Тиранмоҳи соли 1924 дар натиҷаи гузаронидани марзгузори (тақсимои) миллию ҳудудии Осиёи Миёна даври якуми муборицаи мусаллаҳона ба охир расид.

Даври дууми он (1925-1935) боз 10 сол давом карда, аз нигоҳи ҳарактер ва нисбати қувваҳо нисбат ба даври аввал хеле фарқ мекард.

Дар ин давр ҷангҳо асосан дар Бухорои Шарқӣ, воҳаи Хоразм ва баъзе ҳудудҳои водии Фарғона давом мекард. Дар соли 1935 ҳаракати истиқлолхоҳони Туркистон ба мағлубият дучор шуд. Аксарияти муборизони зиндамонда маҷбур шуданд ба давлатҳои хориҷӣ муҳоҷират кунанд.

Ҷиҳати заифтарини ҳаракати истиқлолхоҳон аз ин иборат буд, ки онҳо дар минтақаи Туркистон зери

маркази ягона муттаҳид нашуда буданд, ғайр аз ин тайёрии ҳарбиашон ба дараҷаи зарурӣ набуд.

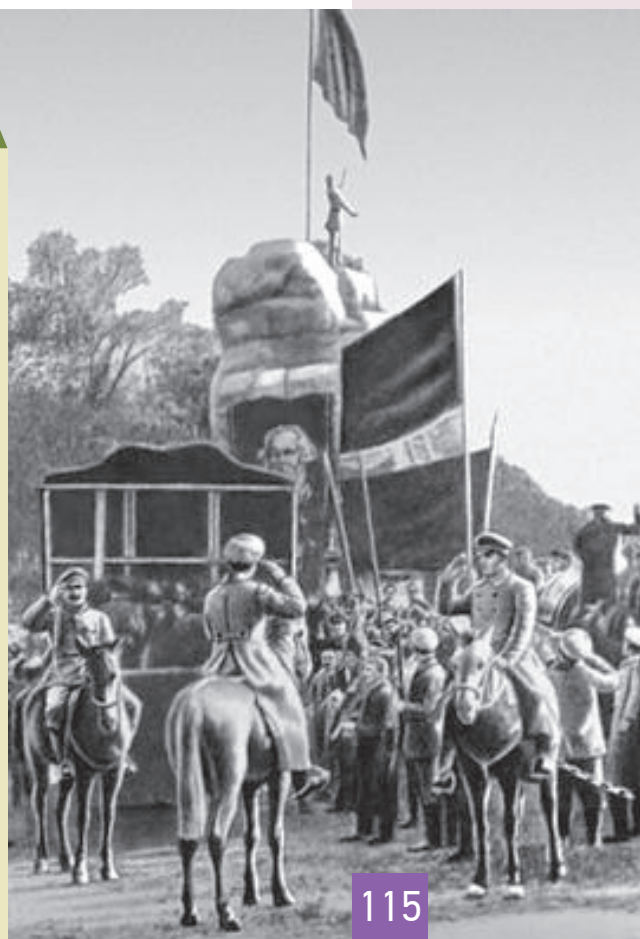
Ғайр аз ин, баъзе тӯдаҳои ҷиноятгари ба ҳаракати истиқлолхоҳон алоқаашон набуда бо торочгарӣ ва ҳамлаҳои машғул шуда, одамони зиёди бегуноҳро куштанд. Аз ин фармондеҳии армияи сурх ва болшевикҳо устогарона истифода бурданд. Онҳо бо ёрии ҷосусони махсус, чопусон ва хоинони гуногун барои вайрон кардани ягонагии ҳаракат, низоъи барангехтан байни баъзе раҳбарони гурӯҳҳо ва авҷ додани ихтилофи онҳо кӯшиши зиёд сарф намуданд.

Дар замони Иттифоқи шӯравӣ намояндагони ин ҳаракати истиқлолхоҳиро зери унвони «босмачиён» ном бурдаанд.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Кадом сабабҳо боиси сар задани ҳаракати мусаллаҳонаи зидди ҳокимияти советӣ дар Туркистон шуданд?
2. Аз байни роҳнамоёни ҳаракат дар Фарғона номи кӣро алоҳида қайд кардан мехостед?
3. Шахсияти Мадаминбекро чӣ гуна арзёбӣ менамояд?
4. Аз ҷумлаи раҳнамоёни ҳаракат дар Самарқанд номи кӣро алоҳида қайд карда метавонед?
5. Сабабҳои бо ҳам ба дараҷаи кофӣ як шуда натавонишани қўрбошиёни водиро чӣ гуна эзоҳ медиҳед?
6. Чаро баъзе аз аъзоёни ҳукумати РСХБ ба тарафи қўрбошиҳо гузашта рафтанд?
7. Барои сар задани ҳаракати истиқлолхоҳӣ бар зидди армияи сурх дар Бухоро ва Хоразм чӣ сабаб шуданд?
8. Омилҳои вобаста бо мағлуб шудани ҳаракати истиқлолхоҳонро номбар кунед.

МАРЗГУЗОРИИ МИЛЛИЮ ҲУДУДӢ ДАР ОСИЁИ МИЁНА

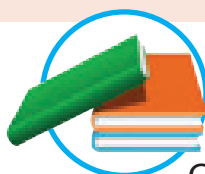
ДАР ДАРСИ ИМРӢЗА

- Марзгузори милли дар Осии Миёна.
- Барҳамхӯрии РССАТ, РСХБ, РСХ.
- Ташкилҳои РСС Ўзбекистон.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

Аз китоби дарси «Таърихи Ўзбекистон» барои синфи 7 аз кадом вақт сар карда кишварамон номи «Туркистон» гирифтагашро ба ёд оред! Барои чунин номгузори шудани кишварамон кадом омилҳо мавҷуданд?

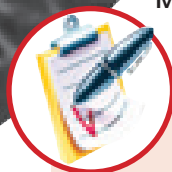
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Масъалаи марзгузори ҳудудии Осии Миёна аз аввали соли 1924 дар амал татбиқ карда мешуд. Дар моҳҳои феврал-июни соли 1924 мақомоти (органҳои) марказии СССР, Кумитаҳои Марказии партияҳои коммунистии Туркистон, Бухоро, Хоразм ва Партияи коммунистии (болшевикии) Россия (РКП (б)), Бюрои Сиёсии Осии Миёна оид ба масъалаи тақсироти милли қиддан машғул шуданд.

Дар ҳузури Кумитаҳои Марказии Ҳизбҳои коммунистии Туркистон ва Бухоро комиссияҳои махсус таъсис дода шуданд.

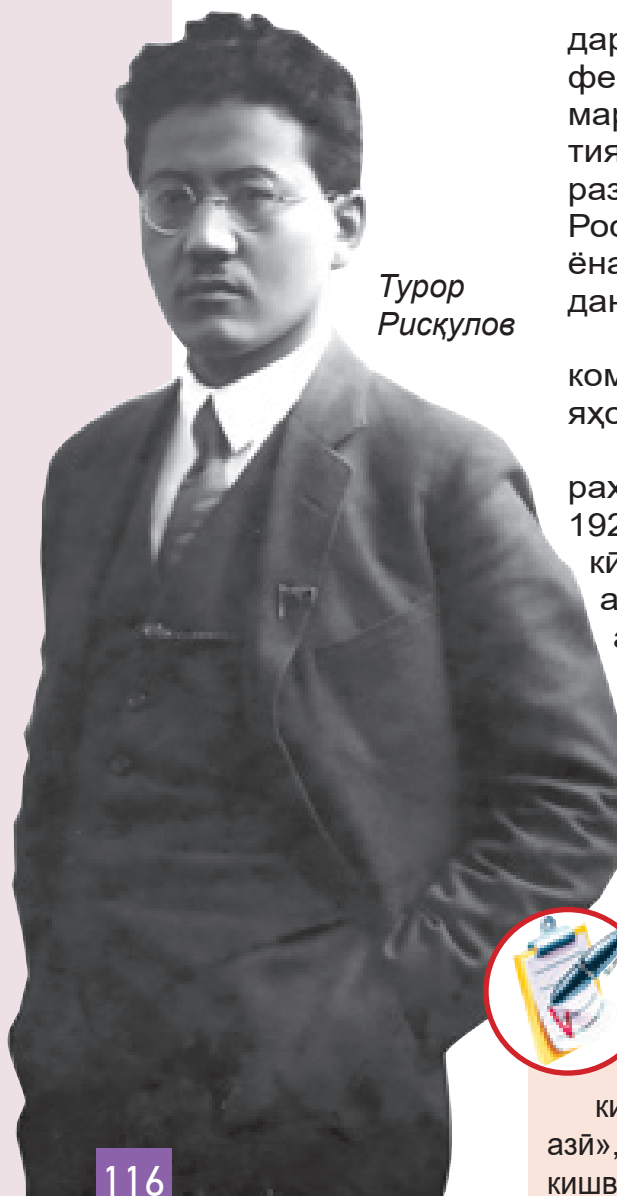
Як гурӯҳи коммунистони милли таҳти раҳбарии Турор Рисқулов ҳанӯз аз соли 1920 ғояро дар бораи ягонагии халқҳои туркӣ, муштаракоти решаҳои таърихӣ, динӣ, анъанаҳо ва маданияти онҳо, ба қисмҳои алоҳида ҷуда нашудани Туркистони ягона пеш мебарданд. Аммо коммунистони марказ ин фикрро инкор намуда, онро зӯҳуроти «пантуркизм», «панисломизм», «миллатгарии буржуазӣ» ва равији ростгарой гуфта баҳо доданд.

Аз аввалҳои соли 1924 масъалаи марзгузори милли боз ба миён гузошта шуд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Ба маълумоти китоби дарси «Таърихи ҷаҳон» асос намуда, истилоҳҳои «пантуркизм», «панисломизм», «миллатгарии буржуазӣ», «коммунист»ро эзоҳ диҳед. Онҳо ба таърихи кишварамон чӣ гуна дахл доранд?

Турор
Рисқулов

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ба сиёсати марзгузории ҳокимияти советӣ аввал раҳбарони РССА Туркистон, РСХБ ва РСХХ зид буданд. Феврали соли 1924 Ҳизби коммунистии Бухоро тезисҳои навиштаи Файзулло Хўчаевро оид ба масъалаи марзгузорӣ қабул кард.

Дар он муносибати Бюрои Осиёи Миёнаи КМ ҲКР (б) оид ба ин масъала хато гуфта, зери танқид гирифта шуда буд. 10 марти соли 1920 дар шўрои муттаҳидаи КИМ РССА Туркистон ва Ҳизби коммунистии Туркистон Султонбек Хўчанов, Санҷар Асфандиёров, Н. Паскутский барин ходимони намоёни ҳизбӣ ташкил намудани Федаратсияи Осиёи Миёнаи Республикаҳои Советии Сотсиалистиро таклиф намуданд.

Дар аини замон С.Хўчанов таъкид намуд, ки Туркистон ягона ва воҳид аст, томияти онро вайрон кардан ба мақсад мувофиқ нест.

Ғайр аз ин, намояндагони водии Фарғона моҳи декабри соли 1923 бо таклифи дар ҳайъати РСФСР ташкил кардани вилояти мухтори Фарғона баромада буданд. Хуллас, мунозираҳо авҷ гирифта буданд.

Дар раҳбарони РСХХ низ нуқтаи назари алоҳида мавҷуд буд. 8 майи соли 1924 як гурӯҳ раҳбарони Хоразм ба КМ ПКР (б) «Мактуб оид ба ҳал намудани масъалаи миллӣ дар Хоразм» фиристода, дар он Хоразм дар марзгузорӣ иштирок накарданаширо илтимос шуда буд. Онҳо ин нуқтаи назарашонро бо дур ҷой гирифтани республика ва аз ҷиҳати иқтисодӣ ҷудо будани онро асос намуданд. Котиби масъули Кумитаи Марказии Ҳизби коммунистии Хоразм Қаландар Одинаев, ки ин нуқтаи назарро ҷонибдорӣ менамуд, июли соли 1924 аз вазифааш озод карда шуд ва РСХХ ба ҷараёни марзгузории миллӣ кашида шуд.

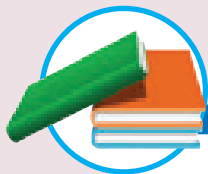
Хўчанов дар масъалаи миллӣ ба дурӯягӣ айбдор карда шуд ва 16 июни соли 1937 ба ҳабс гирифта, ҳукми парронидан гирифт (8 феввали соли 1938). Ӯ соли 1957 сарфед карда шуд.

Герб ва тангаи
Республикаи халқии
советии Хоразм

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Вақте, ки С. Хўчанов «Туркистон ягона ва воҳид аст, томияти онро вайрон кардан ба мақсад мувофиқ нест» гуфта буд, чиро дар назар дошта буд?
2. Фикр карда бинед, барои ҳукумати советӣ марзгузории миллӣ чаро зарур буд? Мақсади асосӣ аз он чӣ буд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

15 июли соли 1924 Бюрои Осиёи Миёнаи КМ ҲҚР (б) бюрои муваққати республикаҳо ва вилоятҳои миллии нав ташкилшавандаро таъсис дод. Ба таркиби бюрои ўзбекон Файзулло Хўҷаев, Рустам Исмолов, Акмал Икромов, Қорӣ Йўлдош Пўлодов, Мухторҷон Саидҷонов, Калугин ҳамчун аъзо, Иноятв ҳамчун номзад дохил шуданд.

12 июни соли 1924 бо пешниҳоди И.В.Сталин қарори махсуси «Дар бораи марзгузори миллию ҳудудии республикаҳои Осиёи Миёна»-и Бюрои сиёсии КМ ҲҚР (б) қабул шуд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. «Ташаббускорони ғояи зарурати ташкили республикаҳои миллии фикрҳои ҳудро бо мавҷуд будани нобаробарӣ дар ҳаёти халқҳои таҳҷоии Туркистон ва бо авҷи моҷароҳои миллии асоснок карданд». Фикри болоиро эзоҳ диҳед. Аслан чиҳо дар назар дошта шуда буд? Ҷавобатонро бо ҳаракатҳои истиқлолхоҳон вобаста карда фаҳмонед.
2. Ҳангоми марзгузори миллии ба инобат нагирифтани омилҳои иқтисодӣ оид ба хоҷагӣ, умумӣ будани ресурсҳои мавҷудаи об ва сохти обёрикунӣ ба чиҳо сабаб шуд?
3. Вақте ресурсҳои об меғўянд, чӣ дар назар дошта мешавад?
4. Ин марзгузорӣ ба иқтисоди Ўзбекистон то чӣ андоза таъсир мерасонад?

БАРОИ МУЛОҲИЗА

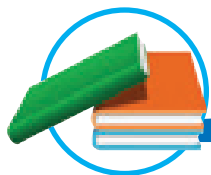
Дар солҳои 1918-1924 халқҳои таҳҷоии РССА Туркистон, РСХБ, РСХХ дар давоми асрҳо аз чиҳати тарзи зист ва анъанаҳо ба ҳамдигар хеле наздик буданд. Дар ҳар як давлати гуногуни Туркистон ўзбекон, қазоқҳо, қирғизҳо, туркманҳо, қароқалпоқҳо, тоҷикҳо аз азал паҳлӯи ҳам зиндагӣ карда омадаанд. Ин ҷараён ҳодисаи таърихан ташаккулёфтаи муштарак буд. Халқҳои минтақаи Туркистон ҳамин замин, яъне Тўронзаминро Ватани ягонаи худ мешуморанд.

Тарафдорони аз нав муайян ва марзгузорӣ кардани ҳудудҳо ба тафовути забонӣ, фарқияти миллии бештар эътибор дода, омилҳои умумияти иқтисодӣ-хоҷагӣ, ресурсҳои мавҷудаи об ва сохти обёриро ба назар нагирифта буданд.

Маҷлис дар ҳавлии мадрасаи Хива

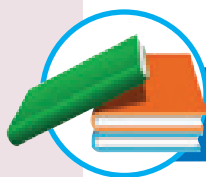
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ихтилофи байни намояндагони европой ва намояндагони халқҳои таҳҷой дар роҳбарияти сиёсии РССА Туркистон, зухуроти гурӯҳбозии баъзе коммунистони қазоқ ва тоҷик ва дигарон худ аз худ ба муносибатҳои байни халқҳои Туркистон мекӯчид.

Саркотиби КМ ҲКР (б) И.В.Сталин, раиси Бюрои Осиёи Миёнаи ҲКР (б) Е.Рудзутак ва дигарон аз таъкид карданҳо оид ба мавҷудияти мочароҳои миллӣ дар Осиёи Миёна хаста нашуданд. Хуллас, масъалаи миллӣ ба таври сунъӣ аз ҷониби Марказ таҳрифомез карда нишон дода шуд ва ин ҳолат барои аз нав ба кулӣ дида баромадани ҳудуди республикаҳо ва вилоятҳои миллии нав ташкилшаванда ҳамчун далели асосии ҳалқунанда ба миён гузошта шуд.

Дар сессияи III-юми Кумитаи Марказии Иҷроияи Умумиитифоқ (СССР), ки дар Москва 27 октябри соли 1924 баргузор шуд, дар бораи ташкил намудани республикаҳои миллӣ дар Осиёи Миёна қарори махсус қабул карда шуд.

Марзгузориҳои миллию ҳудудии дар моҳҳои сентябр-октябри соли 1924 дар Осиёи Миёна гузашта мувофиқи қарорҳои органҳои олии республикаҳои Осиёи Миёна, РФССР ва СССР эътибор пайдо кард.

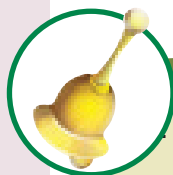
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ба ҷои РССА Туркистон, республикаҳои Бухоро ва Хоразм дар ҳудуди Осиёи Миёна шашто воҳиди давлатҳои милли ташкил ёфтанд:

- ✓ РСС Ўзбекистон;
- ✓ РСС Туркменистон;
- ✓ РССА Тоҷикистон дар таркиби РСС Ўзбекистон (то соли 1929);
- ✓ Вилояти мухтори Қароқирғиз (Қирғизистон) дар таркиби РФССР;
- ✓ РССА Қазоқистон дар таркиби РФСР;
- ✓ Вилояти мухтори Қароқалпоқ дар таркиби РССА Қазоқистон;
- ✓ Баъдтар, РССА Қароқалпоқистон, аз соли 1936 ба таркиби РСС Ўзбекистон дохил шуд.

РССА
Қароқалпоқистон
Аз соли
1936

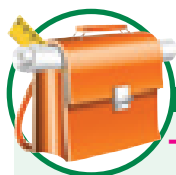

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

Намояндагони РСХХ ҳудудашон дар марзгузори иштирок накарданаширо чӣ гуна асоснок карда буданд?

2. Ташаббусгарони ғояи зарурати таъсиси республикаҳои милли фикрҳои худро чӣ гуна асоснок карданд?
3. Мақсади асосии Советҳо (Шӯроҳо) аз гузаронидани марзгузори миллию ҳудудӣ дар Осиёи Миёна чӣ буд?
4. Дар миёнаҳои солҳои 20-уми асри XX дар ҳаритаи сиёсии Осиёи Миёна чӣ гуна тағйирот ба амал омад?
5. Ба ҷои РССА Туркистон, республикаҳои Бухоро ва Хоразм кадом республикаҳо ва вилоятҳо ташкил шуданд?

ТАШКИЛЁБИИ РСС ЎЗБЕКИСТОН

ДАР ДАРСИ ИМРЎЗА

- Сохти РСС Ўзбекистон, ҳудуд ва аҳолии он.
- Тақсимои маъмурию ҳудудӣ дар РСС Ўзбекистон.
- Пойтахтҳои РСС Ўзбекистон.

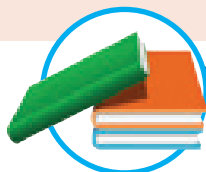
Комиссияи
марғузори миллии
Осиёи Миёна

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. СССР кай ташкил ёфта буд? Мақоми ҳуқуқии республикаҳои таркиби онро чӣ гуна баҳо додан мумкин?
2. Ба фикри шумо, дар асоси кадом меъёрҳо ҳудудҳои мазкур ба ҳудуди РСС Ўзбекистон дохил карда шуданд?

Дар РССА Туркистон 9 то уезд, 133 ноҳия ва 7 округи деҳот; дар республикаи Бухоро 9 то вилоят; дар республикаи Хоразм 23 ноҳия мавҷуд буд.

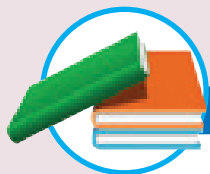
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар охири соли 1924 дар республикаҳои Осиёи Миёна чамъ 8.131.062 нафар зиндагӣ мекарданд, қариб нисфашон дар Ўзбекистон истиқомат доштанд. Дар қурултой органҳои олии республика: Кумитаи Иҷроияи Марказии Республикаи Советии Сотсиалистии Ўзбекистон (КИМ РСС Ўзбекистон) ва Совети Комиссарони Халқи Ўзбекистон ташкил шуданд.

13-17 феввали соли 1925 дар анҷумани (қурултой) якуми Советҳои умумии Ўзбекистон (РСС Ўзбекистон) дар Бухоро «Декларатсия оид ба ташкил намудани Республикаи Советии Сотсиалистии Ўзбекистон» қабул карда шуд.

Дар декларатсия ба таркиби РСС Ўзбекистони навташкил дохил будани вилоятҳои Тошканд, Самарқанд, Фарғона, Қашқадарё, Зарафшон (Бухоро), Сурхондарё, Хоразм ва РССА Тоҷикистон алоҳида таъкид карда шуд.

Дар қурултой Файзулло Ҳўчаев ба лавозими раиси Совети Комиссарони Халқи РСС Ўзбекистон, фаъоли Иттифоқи «Қўшчӣ» Йўлдош Охунбобоев раиси Комиссияи Марказии РСС Ўзбекистон интихоб шуданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Шаҳри Самарқанд дар маркази республика ҷой гирифта буд, ин ҳолат барои муттаҳид намудани ҳамаи қисмҳои ҳудуди РСС Ўзбекистонро ва барои фаъолтар сохтани кори ташкилотҳои советӣ ёрдам мерасонд.

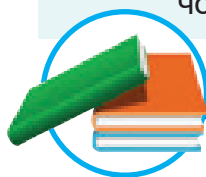
Баъди органҳои маҳаллии ҳокимият мустаҳкам шудан, муассисаҳои марказии онҳо пурзӯр гардиданд, пойтахти Ўзбекистон 20 сентябри соли 1930 ба шаҳри Тошканд- ба шаҳре, ки маркази муҳимтарини иқтисодӣ, сиёсӣ ва маданӣ буд, кӯчид.

Ҳангоми ташкилҳои РСС Ўзбекистон дар байни моҳҳои феврал-апрели соли 1925 шаҳри Бухоро, аз апрели соли 1925 то сентябри соли 1930 шаҳри Самарқанд пойтахти РСС Ўзбекистон ба шумор мерафт.

ОЁ МЕДОНЕД?

Раиси ҳукумати РСС Ўзбекистон Файзулло Хўҷаев дар як шаб пойтахтро аз Самарқанд ба Тошканд кўчонида оварда буд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

29 январи соли 1925 дар РСС Ўзбекистон бори аввал тақсими маъмурию ҳудудӣ гузаронида, 7 вилоят (Зарафшон, Самарқанд, Тошканд, Фарғона, Сурхондарё, Қашқадарё, Хоразм) ва ноҳияи алоҳидаи Конимех ташкил карда шуд. 29 сентябри соли 1926 10 округ (Хоразм, Бухоро, Ўрта Зарафшон, Самарқанд, Тошканд, Хучанд, Қўқанд, Андиҷон, Сурхондарё, Қашқадарё) ва ноҳияи алоҳидаи Конимех таъсис дода шуд.

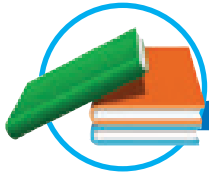
Бино ба «Низоми оид ба идоракунии кишвари Туркистон» вилоятҳои (област) генерал-губернатории Туркистон ба туман (уезд), ҷабҳаҳо (участка), бўлисҳо (волост) ва оқсақолиҳо тақсим мешуд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Мувофиқи «Низоми оид ба идоракунии кишвари Туркистон» дар генерал-губернатории Туркистон чӣ гуна воҳидҳои ҳудудӣ буданд ва онҳо чӣ ном доштанд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар арафаи ташкили РСС Ўзбекистон 6-12 феввали соли 1925 дар шаҳри кӯҳнаи Бухоро дар съезди (анҷумани) 1-уми муассисӣ Ҳизби (партияи) коммунистии (болшевикии) Бухоро аз ҷиҳати ташкилӣ расмӣ гардид. Котибони масъули Кумитаи Марказии Ҳизби коммунистии Ўзбекистон Владимир Иванов ва Акмал Икромов интихоб шуданд.

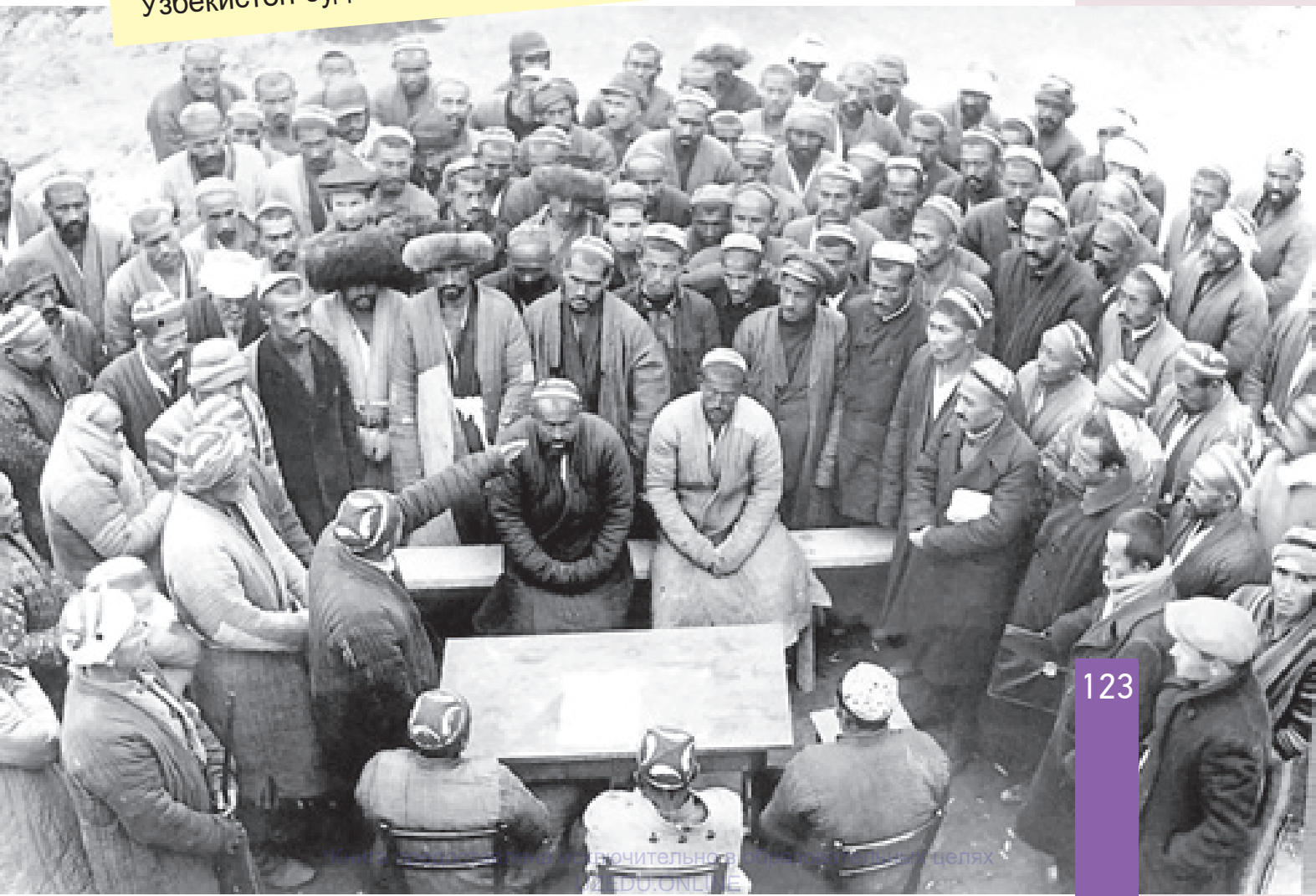
Дар солҳои ҳокимияти советӣ Ҳизби коммунистии Ўзбекистон нақши асосӣ бозид. Ташкилоти партиявии Ўзбекистон манфиатҳои республика ва халқи ўзбекро ба инobat нагирифта, қарорҳоеро, ки дар Москва таҳия мешуданд, иҷро менамуду халос.

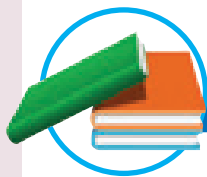
Ҳизби коммунистии Ўзбекистон аслан филиали (шуъбаи) Ҳизби коммунистии Иттифоқи Советӣ (КПСС) дар РСС Ўзбекистон буд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Ҳоло дар Ўзбекистон чанд вилоят ва ноҳия (туман) мавҷуд?
2. Ҳоло дар кишварамон чӣ гуна воҳидҳои ҳудудӣ мавҷуданд ва онҳо чӣ ном доранд?
3. Аз таъсиси Компартияи Ўзбекистон чӣ гуна манфиатҳо дар назар дошта шуда буд?
4. РСС Ўзбекистон ба кишварҳои Россия расонидани чӣ гуна маҳсулотро сар карда буд? Ин қараён то кай давом кард?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

30 марти соли 1927 Конституцияи нахустини РСС Ўзбекистон қабул карда шуд. Чун дар тамоми иттифок дар Ўзбекистон низ ташкилоти оммавитарини меҳнаткашон – иттифоқҳои касаба ҳам пурра ба кумитаҳои хизбӣ мутеъ буданд. 21 марти соли 1925 ба Иттифоқҳои касабаи Ўзбекистон асос гузошта шуд. Совети (Шӯрои) иттифоқҳои касабаи Ўзбекистон (Узсовпроф) таҳти раҳбарии Шӯрои Марказии Иттифоқҳои касабаи Умумииттифок (ВССПС) кор мекард.

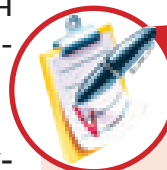
Соли 1925 Иттифоқи ҷавонони коммунистии ленинии Ўзбекистон (ЎзЛКСМ) ташкил шуд.

Яке аз ташкилотҳое, ки деҳқонони Ўзбекистонро аз ҷиҳати ғоявӣ муттаҳид мекард, Иттифоқи «Қўшчӣ» буд. Он дар байни солҳои 1920-1933 фаъолият нишон дода буд.

Ин иттифок, ки соли 1925 200 000 нафарро дар худ муттаҳид карда буд, оҳиста-оҳиста ба тақягоҳи асосии сиёсати зӯрварии болшевикҳо дар деҳа табдил ёфта буд.

Ҳамаи созмонҳо (ташкилотҳо, иттифоқҳо) ба мустақам кардан ва инкишоф додани мафкураи шӯравӣ (советӣ) хизмат мекарданд.

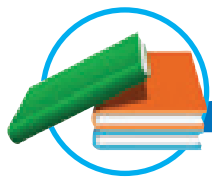

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Дар асоси донишҳоятон аз таърихи ҷаҳон ба саволи зерин ҷавоб диҳед:

Иттифоқи ҷавонони коммунистии ленинии Умумииттифок (ВЛКСМ) кай ташкил ёфт ва мақсади аслии он чӣ буд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

1–12 декабри соли 1926 дар бораи таъсиси Республикаи Советии Сотсиалистии Автономии Тоҷикистон (РССА Тоҷикистон) дар таркиби РСС Ўзбекистон декларатсия қабул шуд.

16 октябри соли 1929 ба ҷои РССА Тоҷикистон РСС Тоҷикистон ташкил шуд ва аз таркиби РСС Ўзбекистон баромад. Бо фармони Маркази округи Хуҷанди РСС Ўзбекистон ба РСС Тоҷикистон дода шуд.

5 декабри соли 1936 ҳудуди РССА Қароқалпокистон ба таркиби РСС Ўзбекистон дохил карда шуд. Ҳоло халқи қароқалпоқ дар Республикаи Қароқалпокистони мустақил дар таркиби Республикаи Ўзбекистон ҳаёт ба сарбурда, бо бунёдкориҳо машғул аст.

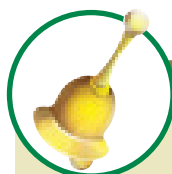

ОЁ МЕДОНЕД?

Дар соли 1926 қаламрави РССА Тоҷикистон 135620 км мураббаъро, аҳолиаш 739503 нафарро ташкил меод. Қароқалпокистон дар солҳои 1925–1932 дар таркиби Қазоқистон, солҳои 1932–1936 дар таркиби РСФСР буд.

ВКП (б) – Партияи умумииттифоқии коммунистҳо (болшевикҳо). Номи КПСС (Партияи коммунистии Иттифоқи Советӣ) дар солҳои 1925-1952.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. РСС Ўзбекистон, ки мувофиқи «Декларатсия дар бораи ташкил кардани Республикаи Советии Сотсиалистии Ўзбекистон» ташкил ёфт, аз кадом ҳудудҳо иборат буд?
2. Пойтахти РСС Ўзбекистон чаро аввал ба Самарқанд, баъд ба Тошканд кўчонида шуд?
3. Вазифаҳои асосии Ҳизби коммунистии Ўзбекистон аз чиҳо иборат буд?
4. Иттифоқи касабаи Умумииттифоқ ва ташкилоти ҷавонон-комсомол ба кадом мақсад ташкил дода шуданд?
5. Ҳудуди РСС Ўзбекистонро аз харитаи республикаҳои Осиёи Миёна баъд аз марзгузориҳои миллию ҳудудӣ бо харитаи ҳозираи Ўзбекистон муқоиса кунед? Якхелӣ ва тафовутро дар ду сутун қиёс намоед.

МОҲИЯТИ ИСЛОҲОТҲОЕ, КИ ҲОКИМИЯТИ ШҶРАВИ БА АМАЛ БАРОВАРД. СИЁСАТИ ИНДУСТРИКУНӢ ВА НАТИҶАҲОИ ОН

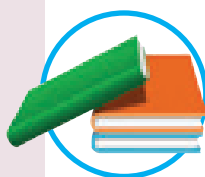
ДАР ДАРСИ ИМРӢЗА

- Сиёсати кулак-кунӣ.
- Коллективонӣ.
- Барҳамхӯрии хоҷагиҳои як-кадехқонӣ

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Оё истилоҳҳои «кулакҳо» – «муштзӯрон»-ро шунидаед?
2. Шӯроҳо ба халқ чӣҳоро ваъда дода буданд? Дар асл ҳаракати онҳо чӣ гуна буд?
3. То соли 1918 шакли заминдорӣ чӣ гуна буд?

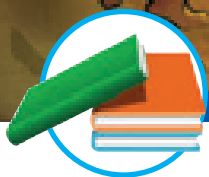
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Баъд аз гузаронидани марзгузори миллию ҳудудӣ дар Осиёи Миёна солҳои 1925–1929 марҳилаи дуҷуми ислоҳоти замину об ба амал бароварда шуд. Дар тафовут аз марҳилаи якум дар марҳилаи дуҷуми ислоҳот масъалаи аввал тамоман маҳдуд кардани заминдорони калон (дар санадҳои расмӣ «кулакҳо» – «муштзӯрон») ва ҳамчун синф маҳв намудани онҳо гузошта шуда буд.

«Стратегия ва тактикаи инқилоби аграрӣ» (ноябри соли 1925) тасдиқ шуда буд. Ин марҳила бо декретҳои «Оид ба об ва милликунони об» ва «Оид ба ислоҳот замину об» сар шуд.

Ин ислоҳот дар Ўзбекистон бо назардошти шароит ва дараҷаи тайёргарии ҷойҳо дар се марҳила татбиқ карда шуд.

Марҳилааш	Марҳилаи якум	Марҳилаи дуюм	Марҳилаи сеюм
Ҳудудаш	Вилоятҳои Фарғона, Тошканд, Самарқанд	Вилояти Зарафшон (Округҳои Бухоро ва Ўрта Зарафшон)	Округҳои Қашқадарё, Сурхондарё, Хоразм
Давр	Солҳои 1925-1926	Соли 1927	Солҳои 1928-1929

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Бино ба декрет оид ба гузаронидани ислоҳоти замину об дар вилоятҳои Тошканд ва Самарқанд заминҳои аз 40-50 десятина иборат ва обёришаванда ба фонди заминҳои давлатӣ гузаронида, ба деҳқонон бояд тақсим карда дода мешуданд. Баробари замин тамоми ҳайвонҳои корӣ (барзгов, асп ва д.), олоти кории деҳқонӣ ҳам мусодира карда шуданд.

Дар натиҷаи ислоҳоти солҳои 1925-1929 дар тамоми вилоятҳо қариб 5000 хоҷагиҳои бой барҳам зада, заминҳои «изофагии» беш аз 23000 хоҷагиҳои «сер» кашида гирифта шуд. Акнун фақат 7-10 десятина замин ба ихтиёри худӣ хоҷагиҳои бой ва сер мемонду халос. Аммо соҳибони хоҷагиҳои деҳқонии сер деҳқонони ҳақиқӣ буда, онҳо аз замин пурсамар истифода мебуданд ва барои вусъати истеҳсолот мекушиданд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

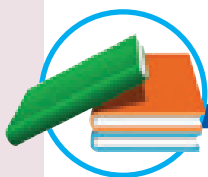
Ба фикри шумо, чаро ислоҳоти замину об ва сиёсати «кулаккунӣ» айнан дар солҳои 20-ум оғоз ёфт?

Дар Ўзбекистон хоҷагиҳои бой ба ду тоифа ҷудо мешуданд:

- 1) Хоҷагиҳои бои дорои заминҳои иборат 40-50 десятина ва аз он зиёди обёришаванда;
- 2) Хоҷагиҳои деҳқонии ба ҳудашон сери дорои 10-40 десятина замин. Баъдтар хоҷагиҳои деҳқонии ба ҳудашон сер «кулак» ном гирифтанд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ба тарзи маҷбурӣ гузаронидани коллективонӣ ва ташкил кардани колхозу совхозҳо. Ба тӯфайли сиёсати нави иқтисодӣ дар натиҷаи кулак кардани хоҷагиҳои ҳолати иқтисодиашонро беҳтаркарда соли 1930 қарор «Дар бораи коллективонӣ ва барҳам задани хоҷагиҳои кулакӣ» қабул шуд.

Мутасаддиён ҷиҳати коллективӣ намудан дар маҷлисҳои деҳқонон баромад карда, «Агар колхоз надароед, аз об маҳрум мешавед, бо молҳои саноатӣ таъмин нахоҳед шуд, ба онҳо андози калон бор мешавад, аз ҷои истиқомат бадарға мегарданд» гуфта дӯғу пӯпис менамуданд. Дар натиҷа дар аксари ноҳияҳо коллективонӣ дар зарфи якчанд ҳафта ба амал бароварда шуд. Дар Ўзбекистон аввалин колхоз (хоҷагиҳои ҷамовӣ) ва совхозҳо (хоҷагиҳои давлатӣ) ташкил шуданд.

75 Ҷоизаи хоҷагиҳои деҳқонии республика дар сектори умумишуда, яъне ба колхозу совхозҳо як шуданд. Коллективӣ кардани соҳаи кишоварзии Ўзбекистон расман соли 1932 анҷом ёфт.

Як қисми хоҷагиҳои яккадеҳқонӣ берун аз колхозҳо монданд, лекин гузаронидани тазйиқҳои иқтисодӣ ба онҳо пурзӯр шуд.

Нисбат ба онҳо ҳаҷми андоз зиёд гардид, ҳаҷми маҳсулоте, ки ба давлат маҷбуран месупурданд, нисбат ба колхозҳо 50 Ҷоизаи зиёд карда шуд. Соли 1939 дар Ўзбекистон ба хоҷагиҳои яккадеҳқонӣ пурра хотима гузошта шуд.

Соли 1929 дар ҷамъияти советӣ муҳити муносибатҳои бозор барҳам хӯрд.

ОЁ МЕДОНЕД?

Бар оқибати сиёсати кулаккунӣ дар солҳои 1934-1937 дар Ўзбекистон бисёр хоҷагӣҳои бадавлати деҳқонӣ кулак доништа шуданд. Дар солҳои ҳокимияти советӣ мақоми шаҳрванди озод гирифтани онҳое, ки кулак доништа, бадарға шудаанду зинда мондаанд, зиёда аз ин ҷараёни ба ватани худ баргаштани онҳо хеле вазнин гузашта, тахминан беш аз 20 солро, солҳои 1934-1956-ро дар бар гирифта буд.

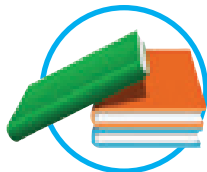

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Ҳукумати шӯравӣ фарқи хоҷагӣҳои бой ва хоҷагӣҳои ба худаш серро дар асоси кадом мизон ба вучуд оварда буд?
2. Кадом намуди сарватҳои моддии хоҷагӣҳои сер мусодира карда шуданд?
3. Ислоҳоти заминро об ба кадом оқибатҳо овард?
4. Вазифаи хонагӣ: ҷадвали оид ба ислоҳоти обу заминро пур кунед.

Марҳилааш	Марҳилаи якум	Марҳилаи дуюм	Марҳилаи сеюм
Худудаш			
Давраш			
Ҷараёнхояш			
Хусусияташ			
Оқибатхояш			

5. Дар бораи ҳаёти хешони наздикатон (бобоҳоятон), ки тақдирашон бо сиёсати кулаккунӣ алоқадор аст, эссе нависед.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар ҷараёни бо роҳи зӯрӣ коллективонидани соҳаи хоҷагии қишлоқ дар мамлакат соли 1928 индустрикунонии саноат ҳам амалӣ карда шуд. Дар шароити Ўзбекистон бо суръати баланд барпо кардани саноат хеле зарур буд. Соли 1927 дар хоҷагии халқи РСФСР Ўзбекистон саҳми кишоварзӣ 62,6%-ро, саҳми саноат 37,4 %-ро ташкил медод. Зиёда аз ин 90 фоизи истеҳсолоти саноатӣ ба коркарди ашёи хоми хоҷагии қишлоқ равона карда шуда буд.

Аз сабаби он, ки самти асосии иқтисодиётро ашёи хом ташкил мекард, саноати республика фақат яктарафа ихтисосӣ шуда буд. Зиёда аз он сиёсати индустрикунонӣ аз ҳисоби кишоварзӣ ба амал бароварда шуд. Нархи хариди маҳсулоти хоҷагии қишлоқ паст карда шуд. Дар натиҷа деҳқонон қашшоқ шуда, дар кишвар муаммои озуқаворӣ пуршиддат гардид.

Дар даври панҷ соли аввал (октябри соли 1928 – декабри соли 1932) дар Ўзбекистон 289 то корхонаи нави саноатӣ сохта, ба истифода супурда шуд. Суръати истеҳсолоти чармгарӣ, пойафзоли саноати сабук, соҳаҳои дӯзандагӣ ва ресмонресӣ афзуд.

То тирамоҳи соли 1928 нақшаҳои (плани) яксола, панҷсолаи хоҷагии халқи кишвар қорӣ шуд. Плани панҷсолаи якум октябри соли 1928 сар шуда, декабри соли 1932, 9 моҳ пеш аз мӯҳлат ба охир расид.

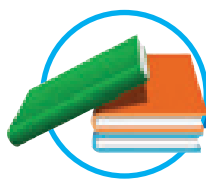

ФАЪОЛИЯТИ ЭҚОДӢ

Фикр карда, хулоса бароред.

Дар Ўзбекистон ба ҷои аз ҷумлаи миллатҳои маҳаллӣ мутахассисон тайёр намудан асосан аҳолии европоиро кӯчонида оварданд. Онҳоро дар пойтахт – Тошканд, инчунин дар шаҳрҳои навоҳи ва марказҳои вилоят ҷойгир намуда, бо кори маошаш нағз, хонаҳои бенавбат таъмин карда мешуданд. Ба донишгоҳҳою донишқадаҳо дар асоси имтиёзӣ ба таҳсил қабул карда мешуданд.

Ҷавонписарону ҷавондухтарони ўзбеки аз деҳот омада дар шаҳр муқим шуда натавониста, дар оқибати душвориҳои гуногун ва норасоии ҷиддӣ асосан ба «корҳои сиёҳ» ва ба хизмати соҳаи маишӣ маҷбур мешуданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Индустрикунонӣ дар Ўзбекистон аввал охишта дар амал татбиқ карда шуд. Дар ин давр заводи мошинсозии кишоварзии Тошканд, ки аввалин корхонаи пахтакорӣ ва мошинсозии республикаҳои Осиёи Миёна ба шумор мерафт, барпо карда шуд.

Соҳтмони комбинати бофандагӣ ва комбинати электрокимёии Чирчиқ зуд бунёд карда мешуданд. Қуввати неругоҳи барқӣ ба 482 млн киловатт расид. Дар солҳои 30-юми асри XX каскади ГЭСҳои Чирчиқ-Бўзсув барпо карда шуд.

Дараҷаи техникаи корхонаҳои саноатӣ дар Ўзбекистон аз ҳад зиёд паст буда, муҳандисон, техникҳо ва коргарони малаканоки техникаи замонавиро медониста намерасиданд. Аммо ба корхонаҳои саноатӣ ходимони малаканок ва коргарони таҷрибанок аз шаҳрҳои марказии РСФСР оварда мешуданд.

Каскади ГЭС-и Чирчиқ-Бўзсув

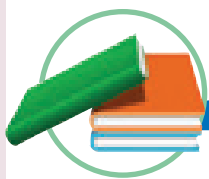

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар ин солҳо масъалаи кадрҳо яке аз муаммоҳои калонтарин буд. Чунки дар ҳокимияти давлатӣ ва органҳои идоракунии хоҷагӣ кадрҳои миллӣ хеле кам буда, кор ҳам ба забони русӣ бурда мешуд.

Раиси Совети Комиссарони Халқи РСС Ўзбекистон Файзулло Хўҷаев дар масъалаи тайёр намудани кадрҳои маҳаллӣ аз намоёндагони халқҳои таҳҷой ва ба лавозимҳои баланд мондани онҳо кӯшиши зиёд менамуд. Бо ташаббуси вай дар ҳузури КИМ РСС Ўзбекистон моҳи март соли 1925 таҳти раисии Бобон Мавлонбеков Комиссияи Марказии маҳаллӣ намудани девони давлатӣ ташкил карда шуд. Акмал Икромов, Раҳим Иноғомов ва дигарон ба он аъзо шуданд. Шуъбаҳои ин комиссия дар Самарқанд, Зарафшон, Фарғона ва дар дигар вилоятҳо ташкил ёфтанд.

Бар дӯши раҳбарияти комиссияи маҳаллинамоя кор карда баромадани нақшаи асосии маҳаллӣ намудани муассисаҳои таълим, ташкилотҳои илмию фарҳангӣ, корхонаҳои саноатӣ гузошта шуда буд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар съезди дуҷуми Ҳизби коммунистии Ўзбекистон, ки ноябри соли 1925 дар Самарқанд шуда гузашт, масъалаи «Ба ҳизб, ташкилотҳои советӣ, хоҷагӣ, касаба ва кооперативҳо ҷалб намудани аҳолии маҳаллӣ» муҳокима шуд. Дар съезд зарурати тайёркунии кадрҳои маҳаллӣ аз коргарон, деҳқонон ва рӯшанфикрон барои корҳои идоракунии ва раҳбарӣ таъкид шуд.

Соли 1927 номи «Комиссияи марказии маҳаллинамоии девони давлатӣ»-и назди КИМ РСС Ўзбекистон ба «Комиссияи марказии ўзбекӣ кардани девони давлатӣ ва саноат» иваз карда шуд.

Комиссия дар фаъолияти худ дар ноҳияҳои аҳолии бештар аз ўзбекон дар ҳамаи муассиса ва ташкилотҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ, кооперативӣ коргузори ба забони ўзбекӣ бурданашонро мақсад намуд.

Соли 1931 қарори КИМ СССР «Дар бораи ўзбекӣ кардани девони РСС Ўзбекистон» қабул гардид, мувофиқи он фаъолияти Комиссияи марказии ўзбекӣ кардани девони давлатии Ўзбекистон қатъ карда шуд. Аз ҷониби Марказ чун дар дигар республикаҳои иттифоқ дар РСС Ўзбекистон ҳам чараёни маҳаллинамой қатъ карда, он «миллатгарии буржуазӣ» эълон шуд.

Ба сиёсати ўзбекӣ кардан зарбаи ҷиддӣ расонда, чараёни русикунонӣ ба марҳилаи нави худ қадам гузошт.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Дар қароре, ки съезди 16-24 ноябри соли 1927 қабул кард, оид ба миллӣ ва ўзбекӣ намудани девони давлатӣ чунин гуфта шуда буд:

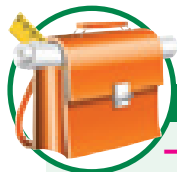
«Мафҳуми ўзбекӣ намудан аслан девони давлатии дар қаламрави Республикаи Ўзбекистон буда ва коргузори ба ўзбекӣ бурданро дар назар дорад, лекин ба забони модарашон хизматгузори ба миллатҳои камшуморро асло истисно намекунад, баръакс, тақозо менамояд. Дар ноҳияҳои миллатҳои камшумор аксариятро ташкилкарда мақомоти суд, мактабҳо бояд ба забони модарии онҳо кор баранд. Миллатҳои камшуморро ба идора намудани мамлакат, ҳаёти ҷамъият ҷалб бояд кард. Ба масъалаи тайёр кардани кадрҳо аз миллатҳои камшумор бояд эътибори ҷиддӣ дод».

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Сабабҳои дар хоҷагии халқи РСС Ўзбекистон баланд будани ҳиссаи соҳаи кишоварзӣ кадомҳоянд?
2. Дар чараёни татбиқи амалии индустрикунонӣ дар РСС Ўзбекистон асосан ба кадом соҳаҳо эътибор дода шуд?
3. Зери ибораи «маҳалликунии кадрҳо» чиро фаҳмидед?
4. Ташаббусгари сиёсати маҳаллинамоии кадрҳои Ўзбекистон кӣ буд? Маҳаллинамой чӣ тавр татбиқ карда шуд?
5. Натиҷа ва оқибатҳои маҳаллӣ кардани кадрҳо дар Ўзбекистон чӣ гуна шуданд?

СИЁСАТИ МАДАНИИ ҲОКИМИЯТИ СОВЕТӢ ДАР ЎЗБЕКИСТОН

ДАР ДАРСИ ИМРӢЗА

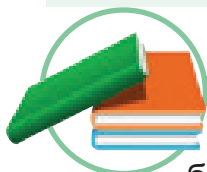
→ Корҳо дар соҳаҳои таълим ва илм.

- Муборизаи зидди бесаводӣ.
- Иваз шудани алифбо.
- Ба озодӣ баровардани занону духтарон.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Мақсаду вазифаҳои мактабҳои ҷадидон ба мафкураи советӣ мувофиқ меомаданд?
2. Зери мафҳуми «бесаводӣ» чиро мефаҳмед?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

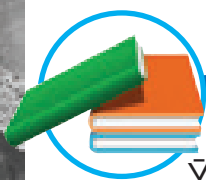
Болшевикҳо чун дар тамоми соҳаҳо ба ҳаёти маънавӣ низ таъсири хурро гузарониданд. Онҳо солҳои аввал ба ташкили мактабҳо ва техникумҳои советӣ эътибори алоҳида доданд. Мактабҳои ҷадидон пӯшида шуданд. Мактабҳои усули кӯҳна ва мактабҳои вақф ҳам баста гардиданд. Дар республика донишгоҳ ва донишқадаҳо ташкил ёфтанд. Аммо дар байни омӯзгороне, ба донишҷӯёни донишгоҳу донишқадаҳо дарс медоданд, намоёндагони миллатҳои маҳаллӣ камшумор буданд.

14 октябри соли 1932 Кумитаи Фанҳои РСС Ўзбекистон, ки бояд ба муассисаҳои илмӣ тадқиқоти Ўзбекистон раҳбарӣ мекард, таъсис дода шуд.

Донишгоҳҳои Тошканд
ва Самарқанд

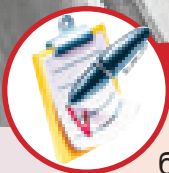

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар қурултои V-уми Советҳои РСС Ўзбекистон оид ба таҳсили маҷбурии ҳафтсола ҷалб намудани ҳамаи бачагони аз 8-сола то 15-сола ва таҳияи барномаи сохтани мактабҳои нав дар ҳамаи шаҳру деҳоти республика тақлиф ба миён гузошта шуд.

Дар даври панҷсолаи дуюм шумораи донишомӯзони мактабҳои таълими умумӣ бо-суръат афзуда, ба 931 800 нафар расид, қариб 725 ҳазор нафари онҳо дар мактабҳои деҳот таҳсил мекарданд. Дар мактабҳои республика таҳсил дар 18 забон бурда мешуд. Шумораи мактабҳои таҳсилашон ба забони ўзбекӣ дар байни даҳ сол 10 баробар афзуд.

Барои барҳам задани бесаводӣ дар байни занону духтарон дар бисёр ҷойҳо мактабҳои махсуси саводбарорӣ кушоданд. Соли 1937-ум 139000 занону духтарон хондану навистанро омӯхта буданд.

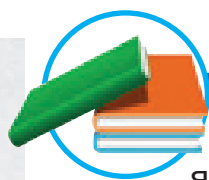
ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Сабабҳои асосии ба 18 забон ташкил шудани таълим чиҳро буданд?
2. Ҳоло дар кишварамон ба чанд забон таҳсил бурда мешавад?

ОӢ МЕДОНЕД?

Ғафвораи таҳсилоти олий дар Осиёи Миёна – Дорулфунуни халқии Туркистон (ҳоло Донишгоҳи миллии Ўзбекистон) ба якчанд муассисаҳои таҳсилоти олий асос гузошт. Соли 1940 дар республика 30 муассисаи таҳсилоти олий, қариб 100 муассисаи таҳсилоти махсуси миёна фаъолият доштанд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар даҳсолаи аввали Ҳокими-
яти советӣ дар Ўзбекистон имло 3
бор дигар шуд. Ин ҳолат ба бесавод карда-
ни аҳолии таҳҷой, аз арзишҳои бисёрасра
маҳрум намудани он, ба рӯҳи маданияти со-
ветӣ тарбия намудан ва ба татбиқи сиёсати
русикунонӣ равона карда шуда буд.

Дар конфронси адибон, имлошиносон ва
рӯшанфикрони пешқадами Ўзбекистон, ки
моҳи май соли 1929 баргузор шуд, дар бо-
раи гузаштан аз алифбои арабӣ ба алифбои
лотиниасос қарор қабул шуд ва аз 1 декабр
дар Ўзбекистон аз алифбои арабӣ ба алиф-
бои лотинӣ гузашта шуд.

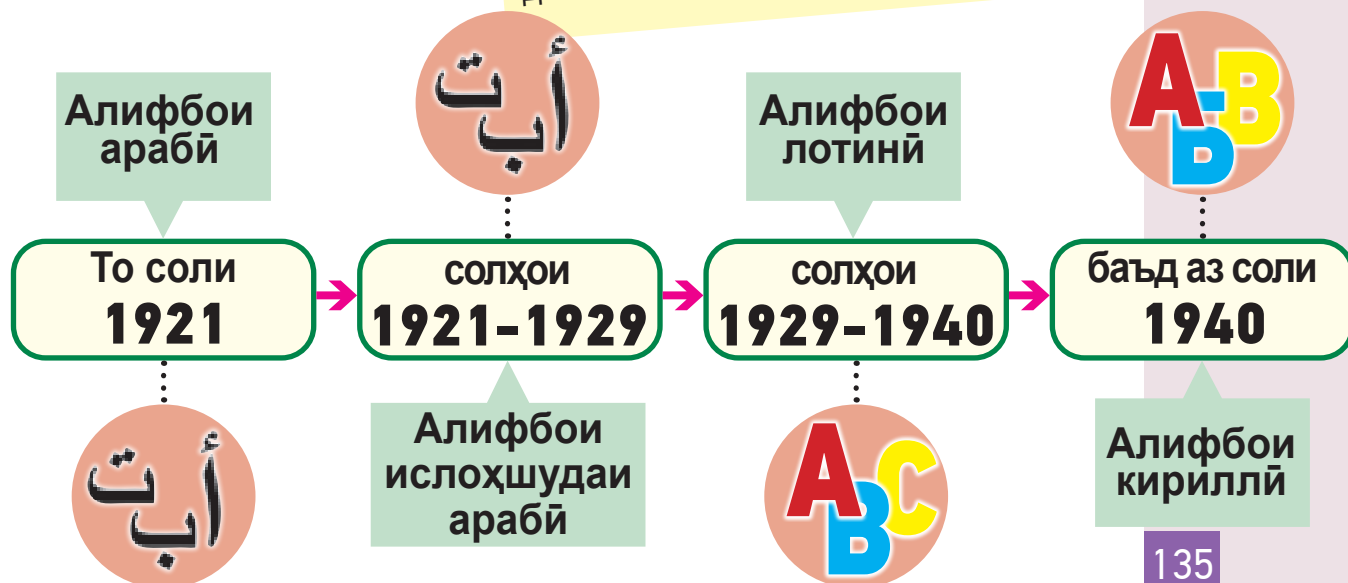
Аммо дере нагузашта, оид ба гузариш
ба алифбои кириллӣ қарори нав қабул шуд.
Дар сессияи III-юми Совети Олии Ўзбекистон
(8 май соли 1940) қарор дар бораи гузаштан
аз алифбои лотинӣ ба алифбои кириллӣ қа-
бул шуд. Баробари Ўзбекистон дигар респу-
бликаҳои Осиёи Миёна ва Озарбойҷон ҳам
ба алифбои русӣ гузаронида шуданд.

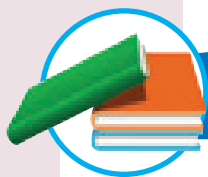

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Дар асоси донишҳоя-
тон аз дарсҳои таърихи
ҷаҳон кай ва аз тарафи кӣ ба
алифбои кириллӣ асос гузош-
та шуда буд, ба ёд оред. Ин
алифбо ба ҳудуди Россия чӣ
гуна дохил шуда буд?

Пас аз даромада омадани дини ислом
асарҳои дар диёрамон офаридашуда дар да-
воми асрҳо ба алифбои арабиасоси ўзбекии қа-
дим навишта шуда буданд. Болшевикҳо барои
даст кашидан аз ин адабиёти советӣ ва офари-
дани маданияти пролетарӣ даъват мекарданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

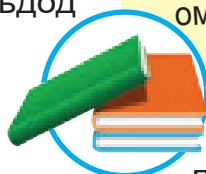
Дар ин давре, ки дар ҳаёти иҷтимоӣ зиддиятҳои саҳт ҳукм меронданд, адабиёт ва санъат садоқатро ба усулиятҳои миллият, инсонпарварӣ, халқпарварӣ нигоҳ дошт.

Аз нависанда ва шоирони ўзбек Фитрат, Чўлпон, Абдулло Қодирӣ, Садриддин Айний, Ҳамза ва дигарон бо асарҳояшон барои ҳифзи арзишҳои миллии кўшиданд. Ба майдони адабиёти ин давр Ғафур Ғулом, Ойбек, Ҳамид Олимҷон, Зулфия, Абдулло Қаҳҳор, Усмон Носир, Миртемир, Ойдин Собирова, Уйғун, Комил Яшин, Ғайратӣ, Султон Чўра, Амин Умарӣ барин як зумра адибон ва драматургҳои ҷавони боистеъдод даромада омаданд.

Аз чап ба рост: қатори 1: Ғафур Ғулом, Уйғун, Комил Яшин, Ойбек, Зулфия. Қатори 2: Асқад Мухтор, Мирмуҳсин, Ҳамид Ғулом, Мамарасул Бобоев.

Дар ин давр барои эҷодкорони республика даври ҷустуҷўйҳо, чандин равиҷҳои аз нигоҳи ҷаҳонбинӣ аз якдигар фарқкунанда бо задухўрдҳои саҳти зиёд фаро гирифта буд ва талафоти зиёд ҳам дода шуда, барои баъзеҳо фоҷиавӣ анҷомид ва дар айни замон давре буд, ки соҳибистеъдодҳои нав ба дунё омада, худро нишон медоданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Барои пеш бурдани мусиқии миллии ўзбек аз оҳангсозон Тўхтасин Чалилов, Юнус Раҷабӣ, Мухтор Ашрафӣ, Мутаваккил Бурҳоновҳо зиёд меҳнат карданд.

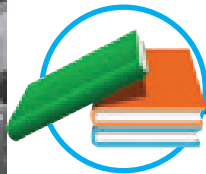
Ба шарофати режиссёрҳо ва актёрони номӣ Маннон Уйғур, Аброр Ҳидоятӣ, Соро Эшонтўраева, Раззоқ Ҳамроев, Олим Хўҷаев, Шукур Бурҳонов ва дигарон санъати театри ўзбек раванқ ёфт. Комил Ёрматов, Набӣ Ғаниев, Раҳим Пирмуҳаммедов барин арбоби кинематография ба камол расиданд.

Дар бобати санъати рақс ва сарояндагӣ Ҳалима Носирова, Тамарахонум, Мукаррама Турғунбоева, Лутфихонум Саримсоқова, Муҳиддин Қориёкубов, Комилҷон Отаниёзов, Карим Зокиров ва дигарон маҳорати баланд намоиш доданд.

Дар роҳи инкишофи санъати мусиқӣ ва вокали ўзбекӣ кушодашавии Консерваторияи давлатии Тошканд дар соли 1936 нақши калон бозид.

Аброр
Ҳидоятӣ
дар образи
Отелло

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ҳокимияти советӣ масъалаи ба «озодӣ баровардани» занони Шарқ, ҳучум ба тарзи зисти кӯҳна, фаранҷӣ ва рӯй-пӯш партофтани занонро ба миён гузошт.

Маъракаи «Ҳучум» сентябри соли 1926 дар Шӯрои занону духтарони Осиёи Миёна эълон шуд, ба оғози он аз 8-уми март соли 1927 қарор намуданд.

8-уми март соли 1927 митингҳои оммавӣ баргузор шуданд. Дар онҳо беш аз 100 000 нафар занону духтарон фаранҷиашонро ба гулхан партофтанд. Аммо сиёсати ҳизби болшевикӣ оид ба тезонидани ба озодӣ баровардани занону духтарони ўзбек ба оқибатҳои бад оварда расонд. Онҳое, ки зидди «Ҳучум» буданд, нисбат ба занон зулм карданро оғоз намуданд.

Мутассифона, дар оқибати ба инобат нагирифтани арзишҳои миллӣ ва ҷиҳатҳои хос аз фаъолони ҳаракати «Ҳучум» дар солҳои 1927-1928 дар Ўзбекистон беш аз 2500 нафар занону духтарон ба таври фоҷиавӣ ҳалок шуданд.

Воҳӯрии занону духтарони фаранҷипартофта

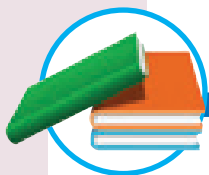

ОЁ МЕДОНЕД?

Ҳукумати советӣ аз гузаронидани компанияи (маъракаи) «Ҳучум» чунин мақсадҳо дошт:

аввалан, аз байн бурдани анъанаҳо ва арзишҳои шарқонаи миллии ахлоқии таърихан дар халқи ўзбек ташаккулёфта ва зарба задан ба маънавиятамон;

дуюмӣ, бо баҳонаи «озод кардани» занону духтарон онҳоро ҳамчун қувваи иловагии арзон истифода бурдан дар корхонаҳои саноатӣ, колхозу совхозҳо буд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Соли 1930 дар беш аз 50 артели кооператсияи ҳунармандии республика зиёд аз 5000 нафар занони маҳаллӣ кор мекарданд. Аксари онҳо дар корхонаҳои дӯзандагӣ меҳнат менамуданд.

Занону духтарон ба корхонаи калони саноатӣ ҳам ҷалб карда шуданд. Ин ҳолат ба саломатии онҳо зиёни саҳт мерасонд.

Дар замон занону духтарони ўзбек дар лавозимҳои роҳбарикунанда ҳам лаёқати худро нишон доданд. Дар соли 1927 20 ғоизи аъзоёни комитроияҳои ноҳияҳои республика, 17 ғоизи аъзоёни комитроияи округҳо занон ташкил мебуданд.

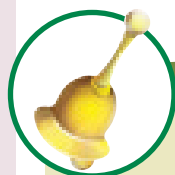
Ҷаҳон Обидова муовини раиси Президиуми Комитроияи Марказии РСС Ўзбекистон, Тоҷихон Шодиева аъзои Президиум (Раёсат) буд. Аммо баъдтар ин ду нафар аз занони машҳури ўзбекро ҳокимияти советӣ дучори ҷазои (таъдид) қатағон кард.

Дар солҳои 30-юми асри XX аз байни занон олимаҳо, шоираҳо, муҳандисон, шифокорон, санъаткорон, муаллимаҳои машҳур баромаданд. Он солҳо истеъдоди духтарони ўзбек, аз зумраи Ҳалима Носирова, Тамара-хонум, Соро Эшонтўраева, Мукаррама Турғунбоева дурахшида, ба назар расид.

Мукаррама Турғунбоева

Ҷаҳон Обидова
Бо Ёулдош Охунбоева

АЗ ДАРС САБАҚИ ЭҶОБӢ ГИРИФТА

1. Советҳо ба масъалаи ташкил ва инкишофдиҳии таълими халқи Туркистон чӣ гуна муносибат доштанд?
2. Оид ба хато ва камбудии, мураккабии ва муаммоҳои сохтори таълими халқи кишвар чӣ гуфта метавонед?
3. Ташаккул додани сохтори таҳсилоти олии республика барои кадом мақсадҳо амалӣ шуд?
4. Мақсад аз ҳаракати «Ҳучум» дар Ўзбекистон чӣ буд?
5. Ҳаракати «Ҳучум», ки солҳои 1920 дар республика татбиқ карда шуд, ба ҳаёти занону духтарон чӣ гуна дигаргуниҳо овард?
6. Занону духтарони аз фаранҷӣ «озод» шуда аввал ба кадом соҳаҳо ҷалб карда шуданд?

СИЁСАТИ ҚАТАҒОНИ ҲОКИМИЯТИ СОВЕТӢ ДАР ЎЗБЕКИСТОН

ДАР ДАРСИ ИМРӢЗА

→ Барқарор шудани сохти тоталитарӣ дар СССР ва моҳияти он.

→ Оғоз ёфтани қатағонҳои аввалин дар Ўзбекистон.

→ Авҷ гирифтани қатағон дар соҳаи ҳуқуқ ва маориф.

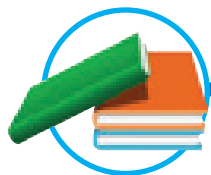
→ Дучори қатағон шудани арбобони давлатӣ, рӯшанфикрон, уламо ва ҳарбиён дар солҳои 1937-1938.

→ Маҷмӯаи ёдгории «Хотираи шаҳидон» ва музейи «Хотираи қурбониёни қатағон».

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Зери истилоҳи «қатағон» чиро мефаҳмед?
2. Оид ба қурбониёни қатағон чихоро медонед?
3. Маҷмӯаи ёдгории «Хотираи шаҳидон» дар кучо қой гирифтааст?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Режими советӣ ҳокимияти худро мустаҳкам намуда, бо мурури вақт хусусиятҳои он ошкоро намоён мешуд. Ин ҳолат хусусан дар муносибат ба ходимони раҳбарикунандаи республикаҳои миллӣ бараъло намоён гардид.

Дар нимаи дуюми солҳои 20 ва аввали солҳои 30-юми асри XX дар РСС Ўзбекистон *гурӯҳи ҳаждаҳнафарон* (Абдурахим Ҳочибоев, Иномҷон Хидиралиев, Мухторҷон Саидҷонов ва диг.), иноғомовчигӣ (комиссари халқии маорифи РСС Ўзбекистон Раҳим Иноғомов ва диг.), қосимовҳо (Раиси Суди олии РСС Ўзбекистон Саъдулло Қосимов ва диг.), бадриддиновчигӣ (прокурори Суди олии РСС Ўзб Шамсиддин Бадриддинов ва диг.), «*иттиҳодчиёни миллӣ*» ва «*истиқлолиёни миллӣ*» (бо роҳбарии Мунавварқорӣ Абдурашидхонов 87 нафар), кори «*наркомпрос*» (Комиссари халқи маорифи РССЎзб Маннон Рамзӣ, муовини ӯ Боту ва диг.), «*гапчиёни ботир*» (дар Қўқанд бо роҳбарии Ашӯралӣ Зоҳирӣ 19 нафар) ва дигар корҳои сиёсӣ бофта бароварда шуданд. Дар натиҷа аксар фарзандони намоёни халқи ўзбек қатағон карда шуданд.

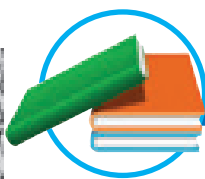
Дар он замон дар натиҷаи компанияи «тозакунӣ»-и сафҳои ҳизби коммунистӣ аз аъзоёни Ҳизби коммунистии Ўзбекистон 25,6 фоизашон аз фирқа бароварда шуданд.

Ашӯралӣ
Зоҳирӣ

Одамони дучори репрессия шуда бадарға мешаванд

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ходимони раҳбари миллӣ аз вазифа барканор карда шуданд. Советҳо дар охири солҳои 20-уми асри XX ба ҷисмонан нобуд сохтани онҳо пардохт.

Моҳи март соли 1929 раиси Суди олии РСС Ўзбекистон Саъдулло Қосимов аз лавозим озод карда, ба ҳабс гирифта шуд. С.Қосимов ва 6 нафар ҳамсафони ӯ дар пуштибонии «босмачиён», дар алоқа доштан бо аъзоёни ташкилотҳои «аксулинқилобиёни миллатчӣ», дар ғимояи дини ислом айбдор карда, ба онҳо тамғаи «қосимовчигӣ» часпонданд. Суд онҳоро ба муддати 10 сол ба ҳабс ҷазо дод. Тамоми мулки онҳо ба ҳисоби давлат мусодира карда шуд.

Аз байн дере нагузашта, кори навбатӣ — кори бадриддиновчигӣ фикр карда баромада шуд. 5 май–15 июни соли 1932 нисбат ба собиқ прокурори Суди олии Ўзбекистон Шамсиддин Бадриддинов ва 5 нафар ҳамсафи ӯ ҷараёни суд гузаронида шуд. Онҳо низ ба муддати тӯлонӣ ба ҳабс ҳукм гирифтанд.

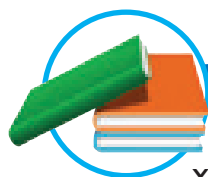

ОЁ МЕДОНЕД?

Режими советӣ баробари қатағон кардани ходимони раҳбарикунандаи миллӣ ҷазодиҳиро дар соҳаи маориф, нисбат ба рӯшанфикрон оғоз намуд.

5 ноябри соли 1929 дар Тошканд маърифатпарвар Мунавварқорӣ Абдурашидхонов ва 38 нафар ҳамсафонаш ба ҳабс гирифта шуданд. Дере нагузашта шумораи онҳо ба 87 нафар расид. Ба онҳо аъзоёни «Миллий иттиҳод» ва «Миллий истиқлол» гуфта айб гузошта шуд. Ҷараёни тафтиш баъдтар ба Москва кўчонида шуд. Ин ҳолат аз тазйику зулми советҳо ба ҳаёти миллии маънавӣ далолат медиҳад.

Дар натиҷаи мурофиаи суд 25 апрели соли 1931 дар Москва 15 нафар фидоӣёни аъзои «Миллий истиқлол» бо раҳбарии Мунавварқорӣ ҳукми паррондан гирифта, 72 нафари дигар ба ҷазои ҳабси дарозмуддат кашида шуданд. 15 нафар фарзанди асили ўзбек дар атрофи Москва парронда шуданд. Аз ҳабс касе ба Тошканд баргашта наомад.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Аксарияти ҳамватанони ба ҳабс гирифташуда ба таври оммавӣ 4 октябри соли 1938 қатл карда мешаванд.

Нозири қорҳои ҳарбии РСХХ, собиқ қумондони полки аскарони савогаи ўзбек, қумондони дивизияи 19-уми кўҳии савогаи ўзбек Миркомил Миршаропов аз тарафи режими советӣ дар Майкоп 28 октябри соли 1937 ба ҳабс гирифта шуд.

Вай барои миллӣ қардани дивизияи ўзбек ва бо ёрии ин дивизия Ўзбекистонро аз СССР бароварда, кўшиши ба давлати мустақил қардан айбдор қарда шуд. Аввалин дивизияи ўзбекӣ пароканда қарда, 18 нафар қумондонҳо ва аскарони ҳарбии ўзбек бо роҳбарии М. Миршаропов 10 октябри соли 1938 парронда шуданд.

Қумондони дивизияи ўзбекӣ Миркомил Миршаропов

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Мақсад аз нобуд қардани табақаи рӯшанфикрони халқ чӣ буд?
2. Болшевикон чаро ҳар гуна бўҳтонҳоро фикр қарда бароварданд?
3. Вақте, ки «Режими советӣ ходимони раҳбари миллиро аз вазифа барканор қарда, онҳоро аввал аз нигоҳи ғоявӣ торумор намуда, дар охири солҳои 20-уми асри XX ба ҷисмонан нобуд сохтани онҳо пардохт» меғуем чиро мефаҳмед?

4 октябри соли 1938 дар атрофи шаҳри Тошканд 3 нафар ситораҳои дурахшони маданияти ўзбеки асри XX — Фитрат, Чўлпон ва Абдулло Қодирӣ дар як рӯз парронда шуданд.

БАРОИ МУЛОҶИЗА

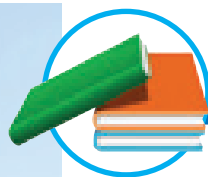

Дар солҳои 1937-1938 дар асоси айбҳои бофта ва сохта дар Ўзбекистон беш аз 41.000 нафар ба ҳабс гирифта, аз онҳо беш аз 37.000 нафар ҷазо дода шуданд. 6.920 нафарашон парронда шуданд.

Фақат аз арбобони давлатӣ ва ҷамъиятӣ, нависандагон, шоирон ва олимон 5.758 нафар ба ҳабс гирифта, аз онҳо 4.811 нафарашон парронда шуданд. Ин маълумот исботи равшани татбиқи террори сурҳи бешафқат, ки дар республика ба миқёси калон гузаронида шуда буд, ба ҳисоб меравад.

Маҷмӯаи ёдгории «Хотираи шаҳидон»

БАРОИ МАЪЛУМОТ

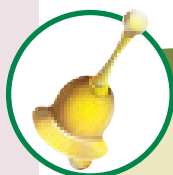
Баъд аз ба истиқлол расидани Республикаи Ўзбекистон аксари қурбониёни қатағон аз чиҳати ҳуқуқӣ сафед ва номи поки онҳо сафед карда шуданд. Дар ҳамон чо, яъне дар соҳили канали Бӯзсув дар замони режими мустабиди шӯравӣ аксарияти фидоиёни миллат парронда кушта шуданд, айнан дар он чо ба хотирашон ёдгорӣ гузошта шуд.

12 майи соли 2000 дар соҳили канали Бӯзсуви ноҳияи Юнусободи шаҳри Тошканд маҷмӯаи ёдгории «Шаҳидлар хотираси» («Хотираи шаҳидон») кушода шуд.

ОЁ МЕДОНЕД?

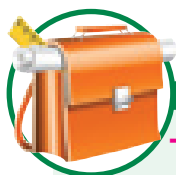
Дар РСС Ўзбекистон дар ин давр мадрасаҳо, масҷидҳо ва хонақоҳҳои зиёд вайрон карда шуданд. Мадрасаю масҷидҳои вайроннашуда ба анборҳои хоҷагӣ табдил дода, барои гарнизонҳои аскарони сурх манзилгоҳҳо карда, аз нав муҷаҳҳаз карда шуданд, ба одамони аз дигар ҷой омада ҳамчун ҷою манзил дода, барои мақсадҳои гуногун истифода шуданд. Қисми зиёди асарҳои дастнавис, ки мероси маданияту маърифӣ буданд ва дигар китобҳо нобуд гардиданд.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Мақсад аз бофта бароварда, бӯхтон задан ба «гурӯҳи ҳаждаҳнафарон» ва «қосимовчигӣ» барин корҳои сиёсӣ ва ба онҳо додани маъноӣ сиёсӣ чиҳо буданд?
2. Чаро дар нимаи дуҷуми солҳои 30-юми асри XX раҳбарияти республика қатағон гардиданд ва ба онҳо кадом «айбҳо» гузошта шуданд?
3. Қатағони рӯшанфикрони пешқадами ўзбек чаро зарур шуд?
4. Мунофиқӣ, риёкорӣ ва маъмурони сохти тоталитариро дар масъалаи ҳуқуқу озодиҳои инсон шумо чӣ гуна эзоҳ медиҳед?
5. Аз онҳое, ки дар шаҳру ноҳияи шумо дучори қатағон гаштаанд, кихоро медонед? Дар бораи онҳо нақл кунед.
6. Номи арбобони сиёсӣ ва адибони дучори қатағон шударо дар сутунҳои алоҳида таҳлил намоед.

ЎЗБЕКИСТОН ДАР СОЛҲОИ ҶАНГИ ДУЮМИ ҶАҲОНӢ

ДАР ДАРСИ ИМРӮЗА

- Иштироки Ўзбекистон дар Ҷанги II ҷаҳонӣ.
- Дигаргуниҳо дар сохтори саноати Ўзбекистон дар солҳои ҷанг.
- Таҳаммули халқи ўзбек.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ кай сар шуд?
2. Дар он кадом давлатҳо иштирок карданд?
3. «Шартномаи байни Германия ва Иттифоқи Советӣ дар бораи ба яқдигар ҳуҷум накардан» дар бораи чӣ буд?

ФАӮОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Дар асоси донишхоятон аз фанни таърихи ҷаҳон ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед:

1. Гитлер нақшаи «Барбаросса»-ро кай тасдиқ намуд ва дар байн чанд вақт гузашта ба ҳудуди СССР зада даромад?
2. «Иттифоқи сегона» кай ва байни кадом давлатҳо таъсис ёфта буд? Нисбат ба ҷанг ин иттифоқ чӣ гуна алоқа дошт?

ОӢ МЕДОНЕД?

Тирамоҳи соли 1939 дар асоси шартномаи ёрии байниҳамдигарӣ бо Эстония, Латвия ва Литва СССР ба кишварҳои мазкур базаҳои ҳарбиро ҷойгир кард. Тобистони соли 1940 СССР ба давлатҳои соҳили Балтика лашкарҳои иловагии Армияи Сурхро дароварда, республикаҳои советиро ташкил дод. Руминия маҷбур шуд, ки Бессарабия ва Буковинаи Шимолиро ба СССР диҳад.

Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ аз 1 сентябри соли 1939 то 2 сентябри соли 1945 давом кард. Дар он қариб 1,7 миллиард нафар одам иштирок кардааст.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

14 декабри соли 1939 СССР ҳамчун кишвари таҷовузгар (агрессор) аз Лигаи миллатҳо бароварда шуд, миқёси талафот дар ҷанги Советҳою Финляндия дар Германия тасаввуроти заиф будани Армияи Сурхро ҳосил карда буд.

ОЁ МЕДОНЕД?

Ўзбекистониён дар ҷангҳои зидди милитаристони япон, инчунин, дар ҷанги Советию Финляндия иштирок намуданд. Хусусан, баъдтар генерал-лейтенанти артиллерия Файзулло Норхўчаев дар муҳорибаҳои соҳили кўли Ҳасан, сонитар Қаҳрамони Иттифоқи Советӣ Амиралӣ Саидбеков дар ҷанги Советию Финляндия иштирок карда буд.

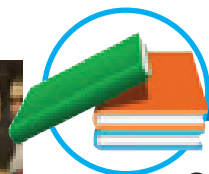

Файзулло
Норхўчаев

Дар солҳои Ҷанги дуоми ҷаҳонӣ аз Ўзбекистон қариб 1 миллиону 951 ҳазор нафар ба фронт сафарбар карда шуданд. Ин маънии аз ҳар сеюмин ўзбекистонӣ як нафар ба ҷанг иштирок кардан-ро дорад.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

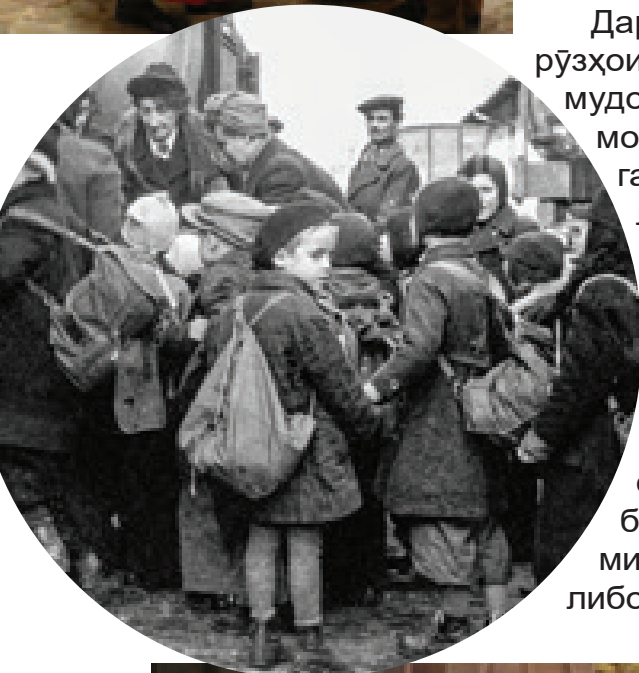
Ҳучуми Германияи гитлерӣ ба СССР 22 июни соли 1941 барои ҳамаи халқҳои ҳудуди Иттифоқи Советӣ, ки муттаҳид буданд, ҳамчун ҷанги иборат аз имтиҳоноти вазнин оғоз ёфт.

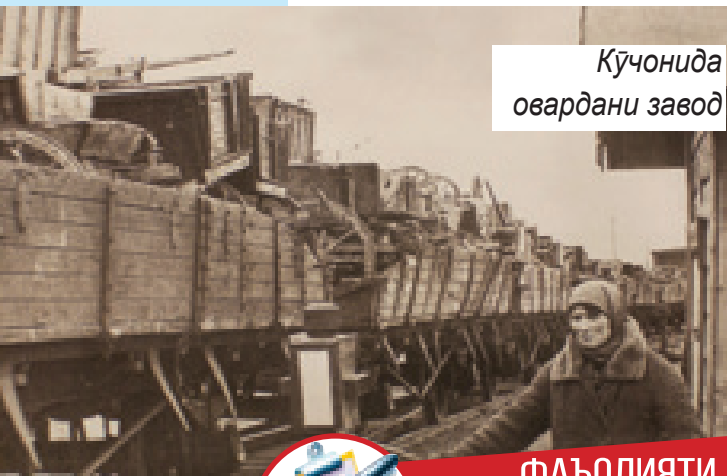
23 июн дар Тошканд митинги ҳазорон нафар иштирокчиён шуда гузашт. Коргарон ва хизматчиён, муаллимон ва донишҷӯён дар муборизаи зидди фашизм, барои таъмини ғалаба бар душман дар фронт ва ақибгоҳ тайёр будани худро баён карданд.

Ҷанг тамоми иқтисодиёт, ҳаёти мамлакатро тағйир дод. 30 июни соли 1941 Кумитаи давлатии мудофия таъсис дода, тамоми ҳокимият ба ихтиёри он гузашт. Қарорҳои Кумитаи давлатии мудофия эътибори қонунро дошт.

Дар фармоишу қарорҳои қабулшуда дар рӯзҳои аввали ҷанг зарурати ба манфиати мудофия гузаронидан ақибгоҳи фронт, тамоми корхоро ба маҷрои ҷарбӣ мувофиқ гардонидан, дар ҳудудҳои зери истилои душман гузашта ташкил кардани гурӯҳҳои партизанӣ қайд шуда буд.

Аз минтақаҳои фронт ва назди фронт ба Ўзбекистон 1 миллиону 500 ҳазор нафар, аз ҷумла, беш аз 200 ҳазор нафар бачаҳои یتим, заводу фабрика ва молу мулки онҳо эвакуатсия карда шуданд. Дар шароити ҳанӯз ба кор надаромадани корхонаҳо ба таъмин кардани эвакуатсияшудагон бо пул, либос ва озуқаворӣ эътибор дода шуд.

Кўчонида
овардани завод

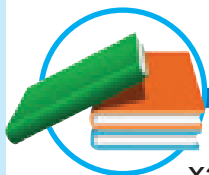

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Шўрои оид ба эвакуат-
сия чӣ гуна вазифаҳоро
муҳокима мекард?

Хотираи муқаддаси аҷдодо-
намонро, ки намунаи иродаи
шикастнопазир ва ҷасоратро
намоиш додаанд, ҳаёти худро ба-
рои равнақ ёфтани Ватани ази-
замон, ҷонашонро барои имрӯзи
сулҳу осоишта фидо кардаанд, ёд
намуда, корҳои некашонро давом
додан, эъзоз кардани кўҳансолони
дар сафамонбуда мизони олитари-
ни одамгарӣ ва арзиши азалии хоси
халқи ботаҳаммул ва олиҷанобамон
аст, ки бароямон сулҳу амонӣ зарур
гуфта зиндагӣ менамояд.

Шавкат МИРЗИЁЕВ

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ғамхорӣ дар ҳаққи бачаҳои یتим ба ҳаракати умуми-
халқӣ табдил ёфт. Ҳазорон ўзбекистониҳо бачаҳоро ба ои-
лаҳояшон қабул карданд. Оҳангари тошкандӣ Шоаҳмад Шомаҳму-
дов ва ҳамсари ӯ Баҳрӣ Акромова 14 нафар бачаҳои ба миллатҳои
гуногун мансубро ба тарбияи худ гирифтанд. Ҳамид Самадови кат-
тақўрғонии аз ҷанг ярадор шуда омада, 13 нафарро, ҳамсараш Фо-
тима Қосимоваи самарқандӣ баъди ба фронт гусел кардани шавҳа-
раш 10 нафар бачаро ба парасторӣ гирифт.

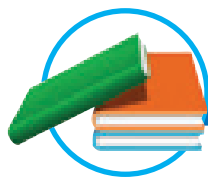

ОЁ МЕДОНЕД?

Дар Ўзбекистон барои табобати ҷанговарони дар фронт ярадоршуда шабакаи госпиталҳои ҷарбӣ кушода шуданд. Дар он солҳо беш аз 120 госпитали эвакуатсия фаъолият бурдааст. Қисми асосии давоёфтагон дар госпиталҳо баргашта ба сафи ҷанговарон ҳамроҳ шуданд.

Госпитали ҷарбӣ
дар Тошканд

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ўзбекистон аҳоли, эвакуатсияшудагонро бо озуқаворӣ таъмин кард, зиёда аз ин маҳсулоти озуқавориро ба фронт, ба шахру ноҳияҳои муҳосирамонда мефиристод. Инчунин, ба майдонҳои ҷанг яроқу аслиҳа, либос, доруворӣ ва дигар маҳсулоти зарурӣ фиристода мешуданд.

Ёриҳои умумихалқӣ ба фронт дар ташкили хазинаҳои мудофия низ намоён гардид. Дар солҳои ҷанг халқи Ўзбекистон ба фронт намоёндагони худро бо ҳадяҳо барои ҷанговарон равона кард. Декабри соли 1941 эшелони пур аз маҳсулоти озуқаворӣ аз Тошканд ба Москва раҳсипор шуд. Сарфи назар аз бомбаборон шудани эшелон дар роҳҳо вай ба Фронти ғарбӣ расонида шуд. Аз ин хусус филми машҳури «Себи соли чилу якум» ҳам ба навор гирифта шудааст.

Ба як гурӯҳи делегатсия раиси Президиуми Совети Олӣ Йўлдош Охунбобоев, ба гурӯҳи дуҷум ҳодими машҳури соҳаи маориф, падари се писари ҷанговар дар фронт Ҳасан Исломов сарварӣ кард.

ОЁ МЕДОНЕД?

Аҳолии Ўзбекистон дар солҳои ҷанг ба хазинаи мудофия чамъ 649, 9 млн рубл пул, 3 млрд 669 млн 817 ҳазор рубл облигатсия, баробари 22 млн 374 рубл ҷизҳои қимматбаҳо, беш аз 55 кг металлҳои гаронбаҳо супурдааст.

Занон ҷизҳои зарғариҳои аз насл ба насл мероси меғузаштаро ҳам супурданд. Бар ивази як қисми ин маблағҳо поездҳои зиреҳпӯш, самолётҳо, танкҳо сохта, ба фронт фиристода шуданд.

*Намоёндагони халқи
Ўзбекистон, соли 1941*

*Колхозчиён ба ҷанго-
варони армияи советӣ
танкҳои аз ҳисоби
маблағҳои шахсиашон
сохташударо месупо-
ранд, соли 1942.*

*Занони коргар барои
ҷанговарон бағочҳо
тайёр мекунанд. Тош-
канд, соли 1941*

БАРОИ МУЛОҲИЗА

Дар муборизаи зидди фашизм мардуми гуногунмиллати Ёзбекистон, ваҳдату якдилии инсонҳои оддӣ, дар айни вақт қалбашон дарё ва матин, ки дар ақибгоҳи фронт бо матонат заҳмат кашида, ба эвакуатсияшудагон меҳр додаанд, яке аз омилҳои муҳим буд.

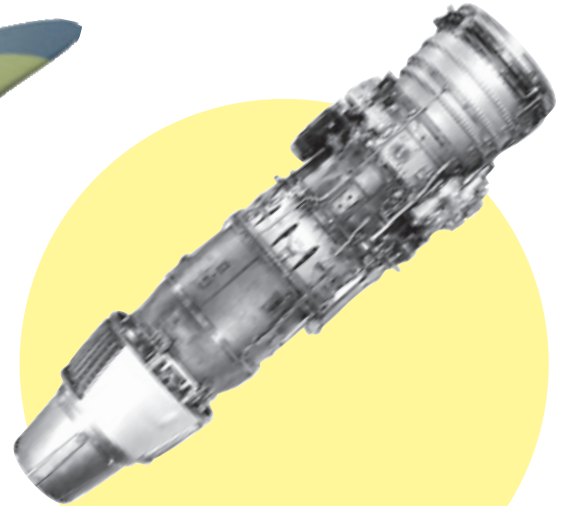
Дар роҳи муттаҳид намудани қудрат ва имкониятҳои халқ хизмати роҳбари онвақтаи республика Усмон Юсупов хеле калон буд. Усмон Юсуповро «маршали дохили мамлакат» мегуфтанд.

Дар марҳилаҳои аввалини ҷанг дар ҷамоаҳои меҳнати ҳаракатӣ зарбдорон авҷ гирифт. Коргароне, ки дар як рӯз ду нормаро иҷро мекарданд, акнун се ва аз он ҳам зиёд нормаро ба сомон мерасониданд. Нақшаҳои рӯзона 350–470 фоиз расонида шуд. Меҳнати миллионҳо ҳамватанонамон зери шиори «Коркунӣ мисли дар фронт» торумори душманро наздик менамуд, барои ғалаба таъмин кардан бо яроқ ва маҳсулоти зарурӣ аҳамияти ҳалқунанда дошт.

ЎЗБЕКИСТОН ДАР

Самолётҳо

Авиамоторҳо

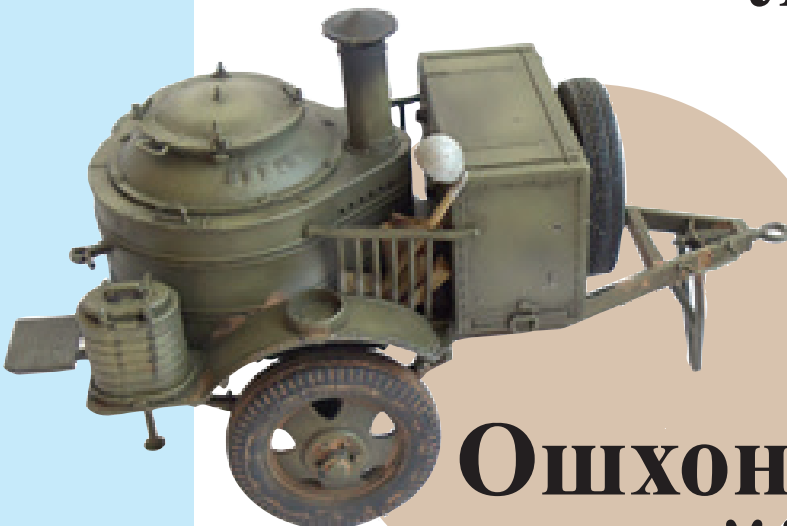
Мина ва снарядҳо

Радио- лампочкаҳо

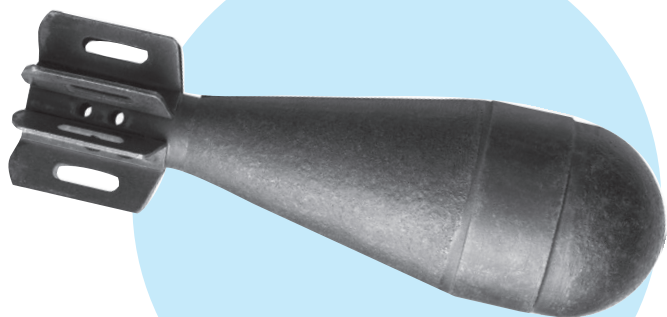
Халқи Ўзбекистон ба майдонҳои ҷанг ба миқдори зиёд яроқу аслиҳа, озуқаворӣ, либос, доруворӣ ва дигар маҳсулоти заруриро расонда дод.

Қариб 300 корхонаи республика маҳсулоти ҳарбӣ истеҳсол мекард. Дар ин замон аз минтақаҳои фронтӣ ба Ўзбекистон 151 то завод кӯчонида оварда шуд ва дар муддати хеле кӯтоҳ ба кор дароварда шуд.

Ошхона- ҳои сайёр

СОЛҲОИ 1941-1945

Авиабомбаҳо

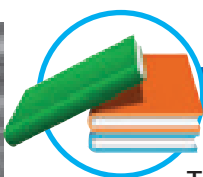
Гранатаҳо

Аҳолии Ўзбекистон ба давлат беш аз 4 миллион тонна пахта, 1 млн 283 ҳазор тонна ғалла, қариб 200 ҳазор тонна биринч, 108 ҳазор тонна картошка, 374 ҳазор тонна меваю сабзавот, 36 ҳазор тонна меваи хушк, беш аз 57 ҳазор тонна ангур, зиёда аз 1,5 млн тонна гӯшт, қариб 5 млн 300 ҳазор дона маҳсулоти чармӣ фиристода буд.

Поездҳои санитарӣ

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Аз аввали ҷанг бо назардошти талаб барои ба роҳи ҷарбӣ гузаронидани саноат чораҳо дида шуд. Дар натиҷа моҳи декабри соли 1941 230 то корхонаи республика маҳсулоти мудофиавӣ мебаровард.

Дар шароити сафарбарӣ ба фронт норасоии қувваи корӣ муаммои хеле ҷиддӣ гашта буд. Ҷои онҳоро, ки ба фронт рафтанд, кӯҳансолон, занону наврасон гирифтанд. Барои аз ҷавонон тайёр кардани коргарон таълими фабрикийю заводӣ ва мактабҳои касбӣ нақши калон бозиданд. Баъдтар ногиронҳои аз ҷанг баргашта низ бо онҳо дар як саф истода меҳнат мекарданд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Саҳми ба ҳазинаи мудофия гузоштаи халқи ўзбекро чӣ гуна эзоҳ медиҳед?
2. Баробари сар шудани ҷанг дар аҳволи дохилии мамлакат чӣ гуна дигаргуниҳо рӯй доданд?
3. Бо маълумоти дар QR кодҳо додашуда шинос шавед. Маълумотро дар шакли инфографика тайёр кунед.
4. Яке аз ин асарҳо — «Нидо»-и Эркин Воҳидов, «Қурбони охирини ҷанг»-и Ўткир Ҳошимов, «Қарзи қиёматӣ»-и Ўлмас Умарбеков, «Уфуқ»-и Саид Аҳмадро хонед. Дар бораи ҷанг чӣ гуна маълумот гирифтед? Фикратонро асоснок кунед.

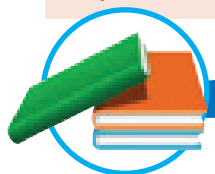
БАРОИ МУЛОҲИЗА

Талафоти соҳаи кишоварзӣ бар оқибати ҷанг аз ҳисоби Ўзбекистон барин ҳудудҳои ақби фронт пур карда мешуд. Солҳои аввали ҷанг майдони кишти пахта кам карда, ба ҷояш парвариши ғалла, зироати меваю сабзавот ба роҳ монда шуд. Як қисми мошину аспҳое, ки дар кишоварзӣ истифода мешуданд, ба армия сафарбар карда, миқдори сӯзишворӣ ва нуриҳои минералӣ кам шуда мерафт. Дар натиҷа ба меҳнати дастӣ эҳтиёҷ зиёд шуд.

Барои ҳал намудани муаммои ба миқдори зиёд парвариш кардани маҳсулоти кишоварзӣ 10 то иншооти азим ва 1 то иншооти хурди ирригатсионӣ барои истифода супурда, дар республика майдони замини обёришаванда ба 345,7 ҳазор гектар зиёд шуд.

Иншоотҳои нави ирригатсионӣ барои васеъ кардани майдони шолӣ ҳам имкон доданд.

Солҳои ҷанг вақти корӣ барои калонсолон то 11 соат, барои наврасони то 16-сола то 10 соат муқаррар шуда буд. Дар деҳаҳо аз 12-солагӣ минимуми меҳнатӣ ҷорӣ шуд.

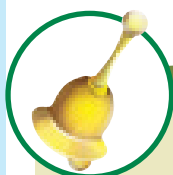
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар вилоятҳои Самарқанд, Фарғона, Тошканд, аз соли 1943 дар вилояти Қашқадарё замини ҳосилхез барои зироати нав дар Ўзбекистон – лаблабуи қанд ҷудо карда шуд. Барои коркарди лаблабуи қанд заводҳои қанди Зирабулоқ, Красногвардейск, Қўқанд ва Янгийўл сохта шуданд. Соли 1945 беш аз 1,6 млн сентнер лаблабу ба давлат супурда шуд ва ин чоряк қисми қанди истеҳсолнамудаи СССР-ро ташкил медод. Ғайр аз ин, парвариши офтобпараст, зағир, ҷуворимакка, кунҷит барин маҳсулоти озуқаворӣ, канаб низ ба роҳ монда шуд.

Заводҳои ба
Тошканд
кўчонидашуда

Занон асрори
меҳнатро
меомўзанд

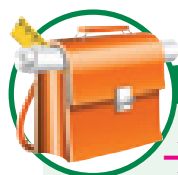

АЗ ДАРС САБАҚИ ЭҶОБӢ ГИРИФТА

1. Меҳрубониҳое, ки халқи ўзбек нисбат ба мардуми кўчидаома-да дар солҳои ҷанг дар чиҳо намоён мегардид?
2. Дар солҳои ҷанг дар соҳаи кишоварзии Ўзбекистон чӣ гуна тағйирот рӯй дод?
3. Вазифаи хонагӣ. Ҷадвали зеринро пур кунед.

Фонди мудофия	Саноат	Кишоварзӣ	Кўчонида овардан

ЧАСОРАТ ВА ҚАҲРАМОНИҲОИ ЎЗБЕКИСТОНИЁН ДАР ФРОНТ

ДАР ДАРСИ ИМРЎЗА

- Часорати ўзбекистониён.
- Генерали ўзбекистонӣ Собир Раҳимов .
- Бунёд шудани Майдони хотира, маҷмӯаи ёдгории «Боғи ғалаба», ки музейи давлатии «Шаъну шараф» шудааст.

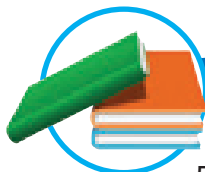
БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. 9-уми май дар Ўзбекистон ҳамчун кадом рӯз қайд карда мешавад?
2. Чаро ин рӯз «Рӯзи хотира ва қадр» номида шуд?
3. Дар бораи часорати халқамон дар ақибгоҳи фронт кадом асархоро хондаед ё дидаед?

ОЁ МЕДОНЕД?

Ихтиёриён ва ҷавонони солашон ба ҷалби даъват ба армия ба фронт сафарбар карда шуданд. Аслан ҳангоми сар шудани ҷанг, дар шароити афзоиши якбораи шумораи аскарон либос ва яроқ намерасид, онҳо тайёргарӣ надида, ба майдони ҷанг равона мешуданд. Ин боиси талафоти калони ҷониби инсонӣ шуд. Тадбирҳо дар ақибгоҳи фронт, машғулотҳои таҳсили ҷарбӣ, ба воситаи ленд-лиз дастрас шудани маҳсулотҳои мудофиявӣ имкон дод, ки шароит беҳтар шавад.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

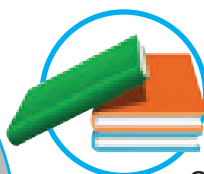
Ҳазорон ўзбекистониёни дар хизмати ҷарбӣ буда дар мудофияи ҳудудҳои гуногун иштирок мекарданд. Хусусан, дар мудофияи қалъаи Брест Авазमत Ниёзматов ҳалок шуд.

Дивизияи моторӣ кардашуда, ки тобистони соли 1941 дар Самарқанд ташкил шуда буд, дар назди Елния ба ҷанг даромад. Дивизияи тирандозии ташкилшуда дар ҷангҳои атрофи Москва иштирок намуд. Қисми асосии он моҳи октябр дар атрофи шаҳри Вязма ба муҳосира афтада, ҳалок шуд.

Дар Ўзбекистон 9 то бригадаи тирандозӣ, 5 то дивизияи кавалерия ташкил дода шуд. Таркиби ин бригадаҳо ва дивизияҳо аз намоёндагони миллатҳои маҳаллии аз 40-сола калон набуда, солим ва бақувват мукамал карда шуда буданд.

Дар соли 1942 ва ибтидои соли 1943 бригадаҳои тирандозии 90 ва 94-уми алоҳида дар мудофияи Москва ва ҷангҳои Сталинград иштирок карданд.

Собир
Юнусов

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар таркиби дивизияи 316-уми останаҳои Москва ҳимоянаму-да курсантҳои (муҳассилони) омӯзишгоҳи аскарони пиёдаи Тошканд ҳам буданд.

1753 нафар аз ўзбекистониён бо медали «Барои ҷудофияи Москва» мукофотони-да шуданд. Дар байни онҳо Собир Юнусов, Икром Ҷалилов ва дигарон буданд.

Ҷанговарони ўзбекистонӣ дар ҷудофияи Ленинград, Киев, Одесса, Севастопол ва дигар шаҳрҳо низ намунаи мардонагӣ нишон доданд. Дар ҷанги деҳаи Труболубов-каи вилояти Харьков 15-уми октябри соли 1941 тирандози дивизияи 47-ум Қўчқор Тур-диев дар ташкили ҳамла ба сари душман ҷасорат нишон дод. 27 марти соли 1942 бо фармони Президиуми Совети Олии СССР ӯ аз ўзбекон аввалин шуда, ба унвони Қаҳра-мони Иттифоқи Советӣ лоиқ шуд.

Икром
Ҷалилов

Қўчқор
Турдыев

ОЁ МЕДОНЕД?

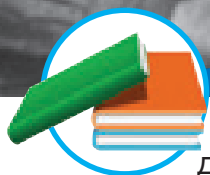
Зебо Ғаниева дар ҷангҳои назди Москва ҳамчун ҳамшира, миномёт-чӣ ва пулемётчӣ иштирок кард. Баъд дар муддати кӯтоҳ снайпериро омӯхт ва дар яке аз ҷангҳои самти Ленин-град саҳт ярадор шуд. То он дам З. Ғаниева 129 нафар фашистро нобуд карда буд.

Зебо Ғаниева

Генерал-майор Собир Раҳимов бо полковник Руденко ва адъютанти генерал Л. Юсупов нақшаи амалиёти ҳарбию тайёр мекунад.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Ҷанги Сталинград дар Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ гардиши кулӣ ба амал овард. Дар муҳорибаҳои Кавказ тахти қумондонии Собир Раҳимов дивизияи 395-ум худро нишон дод ва 19 март соли 1943 ба ӯ унвони генерал-майор дода шуд. Дар ҷангҳои Сталинград Собирҷон Охунҷонов, Абдулло Аюбов барин ҳазорон ўзбекистонӣён иштирок карданд. Дар байни онҳо ҳимоягари «Хонаи Павлов»-и Сталинград Камол Турғунов ҳам буд. Ҷамағӣ 2738 нафар ўзбекистонӣён бо медали «Барои мудофияи Сталинград» мукофотонида шуданд. Дар марҳилаи охири ҷангҳои барои Кавказ Самиғ Абдуллоев зери зарбаҳои душман қариб 3 ҳазорто минаро безарар намуд ва барои ин ҷасорат ба унвони Қаҳрамони Иттифоқи Советӣ сазовор шуд.

Абдулло
Аюбов

Камол
Турғунов

Собирҷон
Охунҷонов

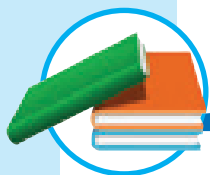

Самиғ
Абдуллоев

ОЁ МЕДОНЕД?

Дар ҷанги барои гирифтани баландии воқеъ дар назди деҳаи Клетскийи соҳили рости дарёи Дон тахти сарвари Михаил Кабиров 11 нафар 300 нафар душманро нобуд карданд. Ба он ҷой номи «Баландии ёздаҳ нафар қаҳрамони шарқӣ» дода шуд. 8 нафари онҳо ўзбекистонӣён буданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар ҷанги назди Курск Аҳмадҷон Шукуров, Валдемар Шаландин, Ҷаюмҷон Каримов барин ҳазорон ўзбекистонӣ иштирок кардаанд. Гардиши кулӣ коалитсияи зиддигитлериро мустаҳкам намуд ва Британияи Кабир, ИМА ниҳоят лашкари худро ба Франция дароварданд ва ҳамин тариқ барои кушодани fronti дуюм дар Европа қарор қабул гардид.

Ўзбекистонӣ дар ҷангҳои гузашта аз дарёи Днепр дар сафҳои пеш буданд. Боис Эргашев, Қудрат Суюнов барин бисёр ўзбекистонӣ Ҷаҳрамони Иттифоқи Советӣ шуданд. Дар бораи мавқеи ҷойгиршавии душман ба даст овардани маълумоти муҳим аз тарафи разведкачӣ Ҷаҳрамони Иттифоқи Советӣ Абдулло Қурбонов барои оғози оператсияи ҷанговарона хизмат кард.

Тобистони соли 1944 дар озод намудани Беларусия аз фашистҳо Шодӣ Шоимов (баъди вафоташ унвони Ҷаҳрамони Иттифоқи Советӣ доданд), Эсон Ҷовбӯриев барин ҳазорон ўзбекистонӣ ҷасорати бемисл нишон доданд. Дар байни партизанҳо ҳам ўзбекистонӣ аз зумраи Ғанитой Тошнӣёзов, Луқмон Ўроқов аксариятро ташкил медоданд. Партизан-разведкачӣ Мамадалӣ Топиволдиев ба унвони Ҷаҳрамони Иттифоқи Советӣ лоиқ доништа шуд.

Боис Эргашев

Қудрат Суюнов

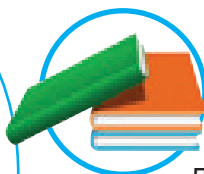
Абдулло Қурбонов

Мамадалӣ
Топиволдиев

Эсон Ҷовбӯриев

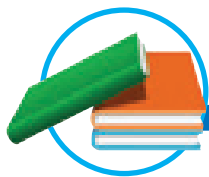
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Соли 1944 Иттифоқи Советӣ худдашро пурра озод намуд, лашкарҳои советӣ ба Европайи Шарқӣ даромаданд. 6 июн fronti дуюм кушода шуд. Ўзбекистонӣ дар озод намудани кишварҳои Полша, Руминия, Булғория, Югославия, Чехословакия, Венгрия, Австрия иштирок карданд. Ўзбекистонӣ асирафтада, аммо ба гурехтан муваффақшуда дар Ҳаракати муқовимати Европа иштироки фаъол доштанд.

ОЁ МЕДОНЕД?

Ба иштирокчиҳои Ҳаракати муқовимат дар Италия Аҳмадҷон Мамаҷонов гувоҳномаи «Ватанпарвар»-и дар мақоми ҷаҳрамон дода шуд. Иштирокчиёни ҳаракат дар Франция Ҳошим Исмоилов, Тоҷибой Зиёев бо орденҳои мукофотонида шудаанд.

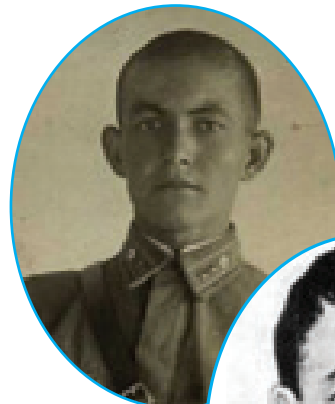

БАРОИ МАЪЛУМОТ

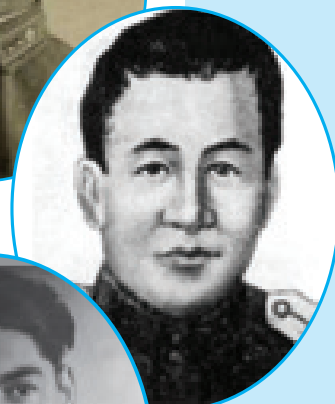
25 марти соли 1945 дар ҷанги озодкунии шаҳри Дансиги Полша (ҳоло Гданск) генерал-майор С.Раҳимов саҳт ярадор шуд ва рӯзи дигар вафот кард. Соли 1965 ба ӯ унвони Қаҳрамони Иттифоқи Советӣ дода шуд. Инчунин, барои озод намудани Полша Аҳмадҷон Қурбонов, Амиралӣ Саидбеков ҳам қаҳрамонона ҳалок шуданд.

Дар муҳорибаҳои (оператсияи) Берлин, ки 16 апрели соли 1945 оғоз ёфт, ўзбекистонҳо ҳам намунаҳои ҷасоратро нишон доданд. Дарёи Одерро Ботир Бобоев аз аввалинҳо шуда, бурида гузашт. 23 апрели соли 1945 дар осмони Берлин лётчики мушоҳидагар Плис Нурпейсов ҳалок шуд.

Оператсияи Берлин 8 май бо бечунучаро таслим шудани Германия анҷом ёфт. Ҳамон рӯз аз хусуси капитулятсияи Германияи фашистӣ Акт (санад) ба имзо расид. Дар сафи лётчикҳои ин ҳуҷҷат ва байрақи Ғалабаро аз Берлин то Москва оварда Абдусамат Тайметови ўзбек ҳам буд. 9-уми май дар СССР «Ҷашни Ғалаба» эълон шуд.

Аҳмадҷон
Қурбонов

Амиралӣ
Саидбеков

Ботир
Бобоев

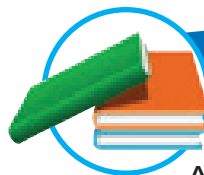
Плис
Нурпейсов

ОЁ МЕДОНЕД?

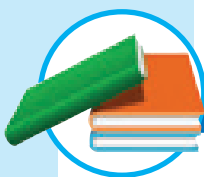
23 апрели соли 1945 Тоҷиалӣ Бобоев ба вокзали Силези Берлин аввалин шуда даромад ва дар он ҷо байрақро барафрохт.

Дар таркиби дивизияи 150-уми тирандозӣ, ки 30 апрел бар гумбази Рейхстаг-рамзи асосии Германияи гитлерӣ буд, аввалин шуда байрақи ғалабаро зад, аз ўзбекон Каримҷон Исоқов, Ғулом Султонов ҳам буданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

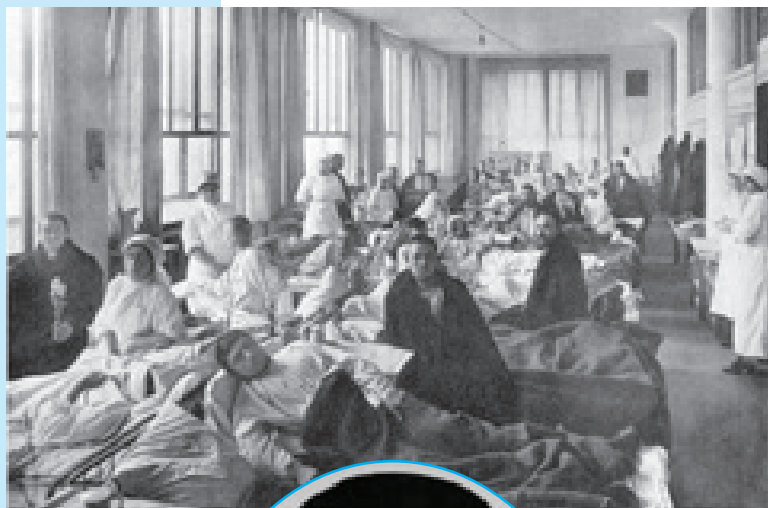
Аз лётчикҳои ўзбек Абдусаттор Эшонқулов ба унвони Қаҳрамони Иттифоқи Советӣ сазовор доништа шуд. Дар нуқтаҳои гуногуни фронт Муқаддам Ашрапова, бародарон Исҳоқ ва Ҳабибулло Комилов барин шифокорони ҳарбӣ ҳаёти ҳазорон ҷанговаронро ҳифз намуданд. Ҳамшира Рихсихон Мўминова ба медали Флоренс Найтингейли Кумитаи байналмилалӣ Салиби Сурх сазовор шуд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

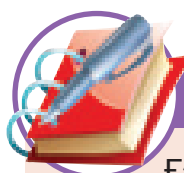
Ҷанги зидди Япония, ки иттифоқии Германия дар Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ буд, шабонгоҳи 9 августи соли 1945 бо ҳуҷуми лашкарони советӣ ба Шарқи Наздик сар шуд. Дар ин ҷанг армияи Муғулистон ҳам иштирок кард. Дар муддати кӯтоҳ ҳудудҳои шимолу шарқии Хитой ва Кореяи Шимолӣ озод карда шуд, лашкари советӣ Сахалини Ҷанубӣ ва ҷазираҳои Курилро забт кард.

Дар торумори армияи Квантун Одил Ёқубов, Пидамат Рустамов, Усмон Дониёров, Фатхулло Пӯлодов ва боз чандин нафар ҷанговарони ўзбекистонӣ иштирок намуданд.

Иноят Наврӯзбоев

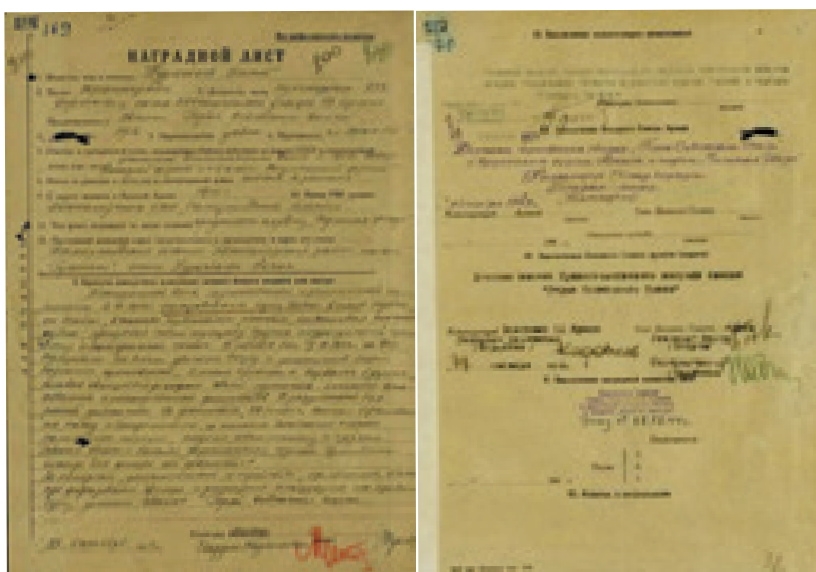
Дар солҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ беш аз **200 ҳазор нафар аскар ва афсарони ўзбекистонӣ** бо ордену медалҳои ҷанговарӣ мукофотонида шуданд. **Аз онҳо 301 нафар ба унвони Қаҳрамони Иттифоқи Советӣ, 70 нафарашон ба се дараҷаи ордени «Слава»** сазовор гаштанд.

БАРОИ МУЛОҶИЗА

Ғайр аз ин, дар солҳои 30-юми асри XX ўзбекони ба дигар ҳудудҳо бадарғашуда ҳам ба ҷанг сафарбар карда шуданд. Фарзандони қатағоншудагон, маҳбусон ҳам дар асоси аризаашон ба баталиёнҳои ҷаримаӣ фиристода шуданд. Аз ҷумлаи ҳамон ҷанговарони баталиёни ҷаримаӣ Иноят Наврӯзбоев баъдтар ба унвони Қаҳрамони Иттифоқи Советӣ сазовор гардид.

Аксари ўзбекистонӣён ярадор шуда, гарчанде ба сафи ҳарбӣ барнагаштанд, дар ҷабҳаи меҳнат муборизаро давом доданд.

«Дар замири ин қарор мақсади дар саҳифаҳои таърих сабт намудани ҷасорат ва матонати беназири халқи Ўзбекистон, ки дар майдонҳои ҷанг ва дар ақибгоҳи фронт нишон дода буд, насли ҷавонамонро дар рӯҳи муҳаббат ва садоқат ба Ватан тарбия намудани насли ҷавонамон муҷассам аст».

Аз нутқи Шавкат Мирзиёев дар маросими кушодани «Боғи ғалаба»

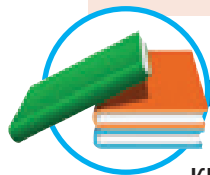
БАРОИ МУЛОҲИЗА

Дар ҷанг зиёда аз 538 ҳазор ўзбекистониҳо ҳалок шуданд. Беш аз 158 ҳазор нафар бедарак гум шуданд. Ин аз баргашта наомадани ҳар сеюмин ўзбекистоние, ки ба фронт сарфарбар шуда буд, дарак мебахсад.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матнро хонед, ба суҳанони «ҷасорат ва матонати беназир» мисолҳо оред.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Бахшида ба саҳми халқи Ўзбекистон ба ғалаба бар фашизм дар 75-умин солгарди Ғалабаи бузург бори аввал китоб-албом чоп шуд.

Соли 2020 маҷмӯаи ёдгории «Боғи ғалаба»-и бузурги музеи давлатии «Шаъну шараф» барпо карда шуд.

Дар маросими кушоиши ин боғ Президенти Республикаи Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев суҳан ронда, зимни он аз хусуси ҳиссаи халқамон дар таъмини ғалаба дар Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ маълумоти нави таърихиро эълон кард. Соли 1995 Китоби хотираи иборат аз 34 ҷилд (баъдтар илаватан ду ҷилд чоп шуд), ки дар бораи ҳамватанони аз

ҷанг барнагашта маълумотро дар бар гирифтааст ва ҷилди умумие, ки ба мавзӯи Ўзбекистон дар солҳои ҷанг бахшида шудааст, аз нашр баромад.

Соли 1999 ба шарафи онҳо дар шаҳри Тошканд Майдони хотира бунёд гардид, дар саҳифаҳои китобҳои оҳанине, ки дар айвонҳои Майдони хотира ҷой гирифтаанд, номи онҳо сабт карда шудааст. Дар маркази Республикаи Қароқалпоқистон, вилоят ва ноҳияҳо низ Майдонҳои хотира барпо карда шуданд.

Аз соли 1999 ҷашни Ғалаба ҳамчун «Рӯзи хотира ва қадр» қайд мекардагӣ шуд.

Дар Ўзбекистон бо назардошти ҷасорат ва матонати халқамон ҳар сол дар арафаи 9-уми май ба иштирокчиёни ҷанг мукофоти пулии якмаротибагӣ дода мешавад.

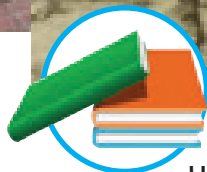

Ҳайкали бахшида ба модарон дар обидаи «Мадҳияи матонат»

БАРОИ МУЛОҲИЗА

Ин ғалаба бар ивази матонат ва сабру тоқати модарон, мисли Зулфия апа Зокирова, ки панҷ нафар писари ба фронт рафтаашро гашта бар оғушаш нагирифт, муяссар шуд. Президенти Республикаи Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев чуноне ки таъкид карда буд, «Дар маркази боғи Ғалаба пайкараи муаззами бо номи «Мадҳияи матонат» ҳаст, ки ҳайкалест ба тамоми модарони Ўзбекистон, рамзи Модар-Ватан қад афрохтааст».

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар худуди ин боғ бахшида ба чавонмардоне, ки сарфи назар аз азобҳои вазнини асирӣ дар бобати садоқат ба Ватан ва арзишҳо қатъият доштанд, инсталляцияси 101 нафар асири ўзбек дар конслагери Амерсфорт барпо карда шуд.

Дар асл ҳам дар замири корҳои амалӣ барои абадӣ гардонидани часорат ва матонати бобоён ва момоёнамон дар солҳои ҷанг нияти бузурги зухуроти ҳурмати муносиб ба халқи қаҳрамонамон ифодаи худро ёфтааст.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Дар бораи часорати ҷанговарони ўзбекистонӣ, ки дар ҷангҳои зидди истилогарони фашизм дар рӯзҳои аввалини ҷанг, дар муҳорибаҳо дар остонаи Москва нишон додаанд, ҳикоя кунед.
2. Дар бобати ба вучуд овардани гардиши куллии ҷанг ҷанговарони ўзбекистонӣ чӣ гуна ҳисса гузоштанд?
3. Часорати Собир Раҳимовро медонед?
4. «Рӯзи хотира ва қадр» пеш чӣ гуна ном дошт? Дар бораи ин рӯз чӣ ҳақиқат медонед?
5. Дар замири матонати 101 нафар асирони ўзбек дар конслагери Амерсфорт кадом арзиш ифода ёфтааст?

БАРОИ ХОНИШИ ИЛОВАГЇ ДАФН КАРДА ШУДАНИ ГЕНЕРАЛ-МАЙОРИ ГВАРДИЯЧЇ СОБИР РАҲИМОВ

Тошканд. 27-уми май. Меҳнаткашони пойтахт бо фарзанди содиқи халқи ўзбек, бо ҳамоне, ки дар муборизаи зидди душман барои озодӣ ва мустақилии ватанамон қаҳрамонона ҳалок шуд, генерал-майори гвардиячӣ Собир Раҳимов бори охирин видоъ карданд.

Зарфе, ки дар он хоки генерали аввалини ўзбек буд, дар зали Шӯрои Олии Ўзбекистон гузошта шуд. Дар байни ду рӯз даҳҳо ҳазор меҳнаткашон назди ҳамон зарфи дорои хоки генерал омада таъзим карданд.

Дар маросими митинг раиси Шӯрои Комиссарони Халқи Ўзбекистон Абдурахмонов, кумондони лашкарҳои Округи ҳарбии Осиёи Миёна генерал-майор Липатов ва омӯзгори хизматнишондодаи республика Ҳасан Исматов суҳан ронданд.

Баъди суҳанронии котиби Кумитаи Марказии ҲК (б) Ўзбекистон рафиқ У. Юсупов зарфе, ки дар он хоки генерал Раҳимов андохта шудааст, ба санги мармари яклухти чорқирра гузошта шуд.

Меҳнаткашони Ўзбекистон хотираи фарзанди содиқи худро абадӣ нигоҳ медорад. Ба аввалин генерали ўзбек Собир Раҳимов дар Тошканд ҳайкал гузошта мешавад. (Рӯзномаи «Қизил аскар ҳақиқати», соли 1945, 30 май, шумораи 35).

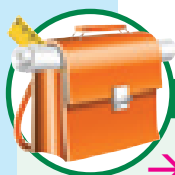
ОЁ МЕДОНЕД?

Дар «Боғи ғалаба» бахшида ба хотираи безаволи ҷанговарони ўзбекистонӣ ёдгории «Ҷасорати лозавол» («Мангу жасорат») барпо карда шуд. Қаҳрамони марказии ин ёдгорӣ генерал Собир Раҳимов аст, ки ӯ дар солҳои ҷанг на фақат аз Ўзбекистон, балки аз халқҳои Осиёи Миёна аввалин генерал шуда баромадааст.

Ёдгории
«Мангу ҷасорат» дар
«Боғи ғалаба»

ИЛМ ВА МАДАНИЯТИ ЎЗБЕКИСТОН ДАР ХИЗМАТ БАРОИ ҒАЛАБА

ДАР ДАРСИ ИМРЎЗА

→ Саҳми намояндагони илм, адабиёт ва санъати Ўзбекистон дар муборизаи зидди фашизм.

→ Муносибатҳои динӣ дар солҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ

БАРОИ МУЛОҲИЗА

1. Дар солҳои ҷанг эҷодиёти намояндагони адабиёти рус, белорус, украин ва дигар эвакуатсияшудагон чӣ гуна сурат гирифта буд?
2. Дар солҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ 500-умин солгарди кадом аллома ҷашн гирифта шуд?

Абдулло Қаҳҳор

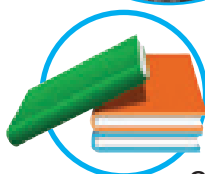
Ҳамид
Олимҷон

Ғафур
Ғулом

Миртемир

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Аз рӯзҳои аввалини ҷанг нави-сандагон, оҳангсозон, коргардонҳо ва рассомони Ўзбекистон дар асарҳои худ барои мустаҳкам намудани боварии мардум дар бобати муқаррари ғалаба хизмат карданд.

Шеърҳои «Ёвга ӯлим!» («Марг ба душман!»)-и Ойбек ва «Қўлингга қурол ол!» («Ба даст силоҳ бигир!»)-и Ҳамид Олимҷон барои ҳар як инсон ҳамчун даъват ба ғимояи Ватан садо доданд.

Асарҳои рӯҳияти ҷанговарона доштаи Ғафур Ғулом, Мақсуд Шайхзода, Абдулло Қаҳҳор, Миртемир, Амин Умарӣ, Ойдин, Зулфия, Мирмуҳсин, Ҳамид Ғулом, Туроб Тўла ҳам дар саҳифаҳои матбуот мунтазам чоп мешуданд.

Бо Алексей Толстой, Корней Чуковский, Анна Ахматова, Янка Купала, Якуб Колас, Светлана Сомова барин адибони рус, украин, белоруси аз худудҳои наздифронти эвакуатсияшуда ҳамкориҳои адаби ба роҳ монда шуданд.

Аз ҷумла, алманахи (баёзи) «Мо пирӯз мешавем!» ва антологияи «Шоирони Ўзбекистон-ба фронт» чоп шуд.

Соли 1944 романи «Навой»-и шоир ва академик Ойбек чоп шуд, ки яке аз намунаҳои барҷастаи романнависии ўзбек ба шумор меравад.

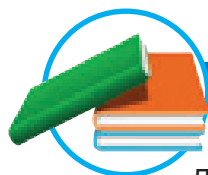
Ойбек ҷангномаи насрии «Дар роҳи фронт» («Фронт бӯйлаб»)-ро навист. Рассоми халқии Ўзбекистон Ёрол Тансиқбоев силсилаи асарҳояшро бо номи «Дар роҳҳои ҷанг» офарид.

Корней Чуковский

Янка Купала

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар рӯзномаҳои ўзбекиё, ки дар фронт ташкил шуда буданд, Ҷалолхон Азизхонов, Мирзокалон Исмоилӣ, Адҳам Раҳмат, Назармат, Мелӣ Ҷӯра, Иброҳим Раҳим барин нависанда ва шоирон фаъолият бурдаанд.

Намояндагони адабиёт аз зумраи Шўҳрат, Шароф Рашидов, Валӣ Ғофуров дар ҷабҳаҳо бар зидди душман ҷангиданд.

Чандин нафар адибон, аз ҷумла, Обидҷон Абдураҳмонов, Султон Ҷӯра, Бурҳон Турсунов ва дигарон аз майдонҳои ҷанг барнагаштанд.

Соли 1944 шоири машҳури ўзбек Усмон Носир, ки солҳои 30-юм ба лагери Кемерово қатағон шуда буд, вафот кард.

Усмон Носир

Ҷанг дар ҳамон соле, ки бояд 500-солагии таваллуди Алишери Навоӣ ҷашн гирифта мешуд, сар шуд. Сарфи назар аз он, декабри соли 1941 дар шаҳри муҳосирашудаи Ленинград, дар музеи Эрмитаж анҷумани илмӣ гузаронида шуд.

Шеъри Ғафур Ғулом «Ту ятим нестӣ»-ро аз QR код ёфта бодикқат шунавед. Дар асоси ғояҳои он маълумоти мавзӯҳои гузаштaro ҷамъбааст намуда, тақдирот тайёр кунед.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДИ

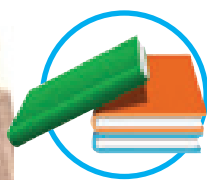

ОЁ МЕДОНЕД?

Мухтор Ашрафӣ барои «Симфонияи қаҳрамонӣ»-аш, ки ба мубори-
заи зидди фашизм бахшида, соли 1942
офарида шуд, ба мукофоти давлатӣ са-
зовор гардид. Оҳангсоз пули мукофотро
ба фонди сохтани колоннаҳои самолёт ва
танк супурд.

Моҳи сентябри соли 1945
«Симфонияи қаҳрамонӣ»
дар ИМА иҷро шуд ва шир-
кати радиошунавоии Америка
дар давоми як сол ин асарро ба
қарта (пластинка) сабт карда,
бо адади зиёд баровард.

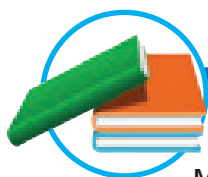
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар солҳои ҷанг устодони санъ-
ати Ёзбекистон дар таркиби беш аз
30 бригадаҳои концертӣ ба ҷанговарони
фронт зиёда аз 35 ҳазор ва барои госпи-
талҳо, қисмҳои ҳарбии Округи ҳарбии Оси-
ёи Миёна 20 ҳазор концерт доданд.

Дар таркиби бригадаҳои фронтӣ Тамара-
хонум, Ҳалима Носирова, Соро Эшонтӯрае-
ва, Мукаррама Турғунбоева, Муҳиддин Қо-
риёкубов, Аброр Ҳидоятлов, Олим Ҳўчаев,
Гавҳар Раҳимова, Карим Зокиров барин
санъаткорон буданд.

То ноябри соли 1941 ба Ўзбекистон аз Украина, Белорус ва Россия 22 то институти тадқиқотҳои илмӣ, 16 то муассисаи таҳсилоти олий, 2 то китобхона кўчонида (эвакуатсия) оварда шуд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

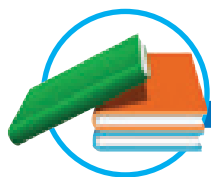
4 ноябри соли 1943 Академияи илмҳои РСС Ўзбекистон ташкил ёфт. Олими математики намоёни ўзбек Тошмуҳаммад Қориниёзӣ (1897-1970) президенти аввалини ин даргоҳи илмӣ интихоб шуд. Мутахассисони академия лоиҳаи ГЭС-и Фарғонаро таҳия карданд. Он соли 1945 ба маркази бузурги илмӣ табдил ёфт, дар таркиби он 20 то институти тадқиқотҳои илмӣ, 2 то лаборатория ва 1 то стансияи озмоишӣ мавҷуд буд.

*Тошмуҳаммад
Қориниёзӣ*

*Бинои
Академияи
илмҳои РСС
Ўзбекистон*

БАРОИ МАЪЛУМОТ

20 октябри соли 1943 дар Тошканд анҷумани намояндагони мусулмон баргузор шуд. Дар он ташкили раёсати динии мусулмонони Осиёи Миёна ва Ҷазоқистон масъалаи асосӣ гардид. Кумитаи таъсис ташкил дода, тахти раҳбарии Эшон Бобоҳон қарор дар бораи ташкил намудани Идораи динии мусулмонони Осиёи Миёна ва Ҷазоқистон қабул шуд. Эшон Бобоҳон соли 1943 муфтии Идораи динии мусулмонони Осиёи Миёна ва Ҷазоқистон интихоб шуд.

Шароити ҷанг тағйир ёфта, дар дасти советҳо (шӯроҳо) мондани ҳокимият аниқ гардиду ҳукумат боз сиёсаташро нисбат ба дин дигар кард. Сентябри соли 1944 кумитаи марказии партияи коммунистҳо боз бар зидди дин таъқибҳоро сар кард.

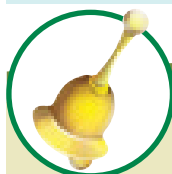

Эшон
Бобоҳон

ОЁ МЕДОНЕД?

Соли 1944 бо роҳбарии Эшон Бобоҳон ибни Абдулмаҷид-хон намояндагон бори аввал ба Арабистони Саъудӣ ба сафари ҳаҷ раҳсипор шуданд. Дар аснои сафар онҳо дар Эрон, Ироқ, Лубнон ва Миср ҳам шуда, бори аввал бо диндорони хориҷӣ дар мулоқот шуда, ба имконияти ба роҳ мондани робитаҳои шахсӣ ноил гаштанд. Дар солҳои 1945 ва 1946 ҳам дигар гурӯҳҳо сафари ҳаҷро баҷо оварданд. Аммо боз ба муддати номаълум ба сафари ҳаҷ баромадани мусулмонони советӣ қатъ ёфт.

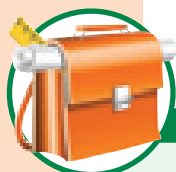

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Дар бораи ташкилҳои Академияи илмҳои Ўзбекистон нақл кунед.
2. Аз Ҷарб ба Ўзбекистон кадом муассисаҳои илмӣ кўчонида оварда шуданд?
3. Вазъи соҳаи таҳсилоти олӣ чӣ гуна буд?
4. Аз нависанда ва шоироне, ки солҳои ҷанг эҷод кардаанд, кихоро мешиносед? Дар он солҳо кадом асарҳо офарида шуданд?
5. Вазифаи хонагӣ. Ҷадвали зеринро пур кунед.

Нависандагони ӯзбек	Нависандагони кўчида омада	Олимони ўзбек	Олимони кўчида омада

ИНКИШОФИ ХОҶАГИИ ХАЛҚИ ЎЗБЕКИСТОН ДАР СОЛҲОИ БАЪДИҶАНГӢ

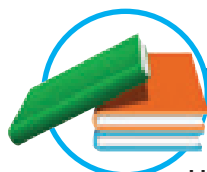
ДАР ДАРСИ ИМРӮЗА

- Ба роҳи осоиштаи тараққиёт гузаштани хоҷагии халқи Ўзбекистон.
- Сиёсати қатағони баъдиҷангӣ.

БАРОИ МУЛОҶИЗА

1. Мақсад аз сиёсати колхоз кардан чӣ буд?
2. Дар сиёсати қатағони солҳои 1933-1939 асосан киҳо таъқиб шуда буданд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар солҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ Республикаи Ўзбекистон, ки наздики 10 фоизи аҳолиро аз даст дода (ҳалокшудагон ё бедарак гумшудагон), 60 фоизи иқтисодиёташро ба хароҷоти ҷанг раवонакарда ҳоло ба худ наомада, акнун дар «фронти» пахта ҷонбозӣ мекард.

Дар натиҷаи дар назди Ўзбекистон гузошта шудани нақшаи хеле калони инкишоф додани пахтакорӣ аз тарафи Москва дар солҳои 1949 ва 1950 нақшаи пахта иҷро нашуд.

Дар панҷсолаи чорум (с.1948-1952) ма-соҳати киштзорони пахта ба 148 ҳазор гек-тар зиёд карда шуд, Аз ҳисоби истисмори бешафқати имкониятҳои ҷисмонии табиӣи республика ҳосили умумии пахта дар ин давр якбора афзуд. Майдонҳое, ки дар онҳо пахта мекоштанд, аз ҳисоби мулки шахсии замин ва хоҷагии наздихонагии колхозчиён якбора зиёд карда шуд.

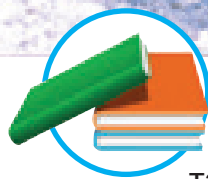
Соли 1950 аз тарафи роҳбарияти сиё-сии советӣ сиёсати калон кардани колхозҳо ва бо мутахассисон таъмин намудани онҳо сар шуд. Ин сиёсат на фақат мақсади иқти-

содӣ, балки мақсадҳои сиёсӣю мафкуравӣ ҳам дошт. Ба ҷои колхозҳои хурд колхозҳои калонтар ташкил шуданд. Ҳукумати советӣ ба воситаи органҳои маҳаллии партиявӣ (ҳизбӣ) фаъолияти колхозҳоро қатъӣ назорат мекард. Ин дар Ўзбекистон ҳам аз ҷараёни сиёсӣ намудани сохтмони колхозҳо далолат меод.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Дар солҳои 1949 ва 1950 нақшаи оид ба инкишоф додани пахтакорӣ, ки Москва дар назди Ўзбекистон монда буд, чаро иҷро нашуд? Сабабҳояшро нишон диҳед.
2. Мақсади ҳукумати советӣ ба воситаи идораҳои ҳизбии маҳаллӣ зери назорати қатъӣ гирифтани фаъолияти колхозҳо чӣ буд?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар солҳои баъди ҷанг соҳаҳои тайёркунии ашёи хом дар Ўзбекистон босуръат пеш рафтанд. Бо суръати баланд рафтани истеҳсоли нефт, ангиштсанг, энергияи барқ, нуриҳои маъданӣ, пӯлод ҷиҳати ашёи хомии иқтисодиётро боз ҳам мустаҳкам намуд.

Дар ин солҳо сиёсати қатағони сохти шӯро давом карда, ин ҷараён дар ташкили маъракаи зидди намояндагони илм ва маданият ифода меёфт. Бино ба нишондоди марказ ба роҳбарияти сиёсии республика барои гӯё «идеалӣ нишон додани гузаштаи феодалӣ» аз тарафи баъзе намояндагони илм, адабиёт ва санъат, муносибати «номарксистӣ» ҳангоми баҳо додан ба мавқеъ ва нақши баъзе арбобон дар таърихи халқи ўзбек айб гузоштан.

Дар қарорҳои пленуми X Кумитаи Марказии Ҳизби коммунистии РСС Ўзбекистон (феврари соли 1952) эҷодиёти чанде аз олимони арбобони маданият саҳт танқид карда, ба асарҳои эҷодиёти даҳонии халқ баҳои манфӣ дода шуд. Ба достони халқии «Алпомиш» «мутлақо ҷаҳолатпарастӣ» гуфта баҳо доданд. Каме баъдтар барои «идеалӣ нишон додани гузаштаи феодалӣ» Ойбек, Мақсуд Шайхзода, Шукрулло, Ҳамид Сулаймонов ва дигарон қатағон гардиданд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Дар асоси донишхоятон аз таърихи ҷаҳон ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед:

1. Чаро дар республикаҳо нархи нон ва озуқавориҳо баланд шуданд?
2. Дар ин солҳо дар соҳаи кишоварзӣ чӣ гуна сиёсат пеш бурда шуд?
3. Дар асари «Бекафан гӯршудагон»-и Шукрулло сиёсати қатағони советӣ дар солҳои 50-ум чӣ гуна акс ёфта буд?

Дар ибтидои солҳои 1960 дар шаҳрҳо ҳатто нон намерасид. Аз 1 июни соли 1962 ҳукумат барои муваққатан баланд кардани нархи гӯшт ва раған маҷбур шуд. Ин дар байни одамон, пеш аз ҳама, коргарон норозигиро ба вуҷуд овард. Аз соли 1963 ҳукумат аз хориҷа ғалла харида меовардагӣ шуд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар ин давр дар Ўзбекистон корхонаҳои мухталифи саноатӣ сохта шуданд. Дар натиҷаи азхудкунии даштҳои Мирзочўл, Сурхону Шеробод ва Қаршӣ маҳсулоти киштзорон зиёд гардиданд.

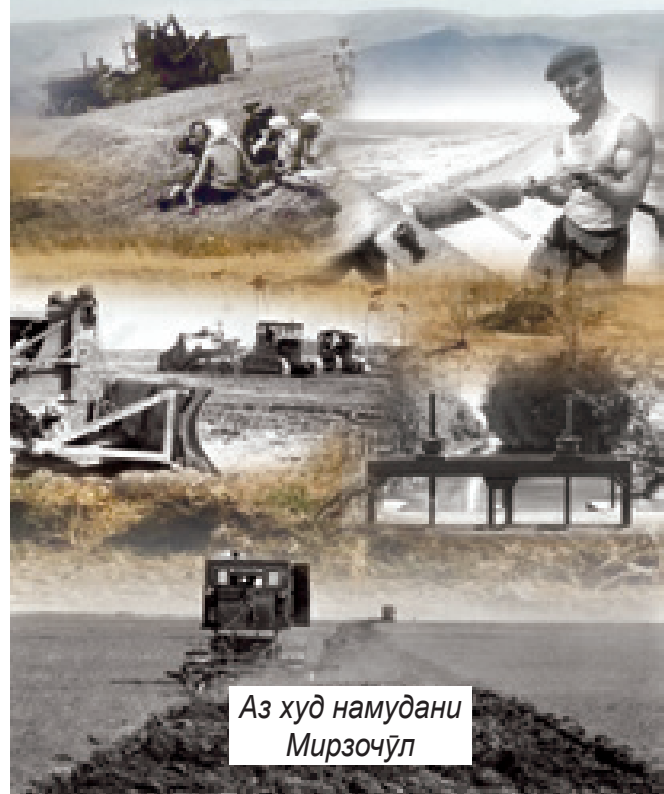
Сарфи назар аз он, ки ба сари Иттифоқи Советӣ кӣ раҳбар шуда меомад, асосҳои ҳаёти иҷтимоӣ сиёсӣ, иқтисодӣ дар солҳои минбаъда тағйир намеёфт. Гарчанде дар солҳои 1970 «дар СССР сохта шудани сотсиализми мутараққӣ» эълон шуда буд, дар амал сатҳи зиндагии халқҳои зери дасти

ҳокимияти советӣ аз кишварҳои пешрафтаи дунё хеле паст монда буд.

Солҳои байни 1970-1980 барои соҳаи кишоварзии Ўзбекистон хеле вазнин омад. Васеъ шудани майдони пахта боиси вайронгардидани экологияи Ўзбекистон шуд.

Дар солҳои 60-уми асри XX дар оқибати васеъ шудани майдони кишти обёришаванда миқдори оби аз Амударё ва Сирдарё, ки ба баҳри Арал қорӣ мешуд, сол аз сол кам шуда рафт. Дар натиҷаи он сатҳи оби баҳри Арал бо суръати баланд паст ва худӣ баҳр хушк мешуд. Шӯршавии оби баҳр авҷ гирифта, моҳӣ ва дигар қонворҳои обӣ кам шуда мерафтанд. Хушк шуда рафтани баҳри Арал ба экологияи минтақаи Осиёи Марказӣ ва давлатҳои ҳамсоя ба дараҷаи ғушношунидтаъсири манфӣ расонид.

Аз худ намудани
Мирзочўл

ФАЪОЛИЯТИ ЭҚОДӢ

1. Вақте «инкишофи якҷонибаи иқтисодиёти Ўзбекистон» мегӯянд, чиро мефаҳмед?
2. Корхонаҳои саноатӣ бо кадом мақсадҳо аз нав ҷиҳозонида шуданд?
3. Ба инкишофи ҳунармандӣ ҷиҳо монета мешуданд? Ба фикри шумо, ба манъ кардани ҳунармандии якқатартиб ҷиҳо сабаб шуданд?

ОЁ МЕДОНЕД?

15 март соли 1959 ба лавозими котиби якуми Кумитаи марказии Ҳизби коммунистии Ўзбекистон Шароф Рашидов (1917-1983) интихоб шуд. Ӯ дар ин мансаб то охири умраш пурсамар фаъолият нишон дод.

Шароф Рашидов арбоби барҷастаи давлатӣ, сиёсӣ ва ҷамъиятӣ, инчунин нависандаи машҳур ҳам буд. 6 ноябри соли 1917 дар Ҷиззах таваллуд шудааст. Вай дар солҳои 1950-1959 дар лавозими раиси Президиуми Шӯрои Олии РСС Ўзбекистон ҳамчун раҳбари ташкилотчӣ ва моҳир таассурот гузошт. Таҳти раҳбарии Ш.Рашидов дар бобати тараққӣ додани иқтисодиёт ва маданият Ўзбекистон муваффақиятҳои муайян ба даст овард. Дар масъалаи инкишофи пахтакорӣ, заминҳои навро аз худ намудан, барқарор кардани Тошканд баъди zilзилаи соли 1966 ӯ тамоми қувва ва ғайрати худро сарф намуд. Сохтмони метрополитени Тошканд ҳам бо ташаббуси ӯ оғоз ёфт. Навбати якуми метрополитен (9 истгоҳ) ноябри соли 1977 барои истифода супурда шуд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДИ

Оид ба пайдоиши муаммоҳои экологӣ тақдимот тайёр кунед. Зимни тақдимот ба масъалаҳои зерин эътибор диҳед:

- васеъ шудани киштзорони пахта ва оқибати он.
- омилҳое, ки ба вайроншавии экология таъсир расонданд.
- муносибати раҳбарияти Ўзбекистон нисбат ба пайдоиши муаммои Арал.
- ба миён гузоштани муаммоҳои вобаста ба Арал дар сессияи 72-юми СММ ва муносибати ташкилотҳои байналмилалӣ.

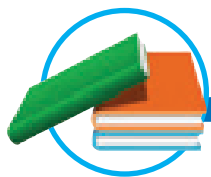
Конститутсияи нави СССР, ки 7 октябри соли 1977 қабул шуд, ҳуқуқи республикаҳои миллиро расман маҳдуд карда, ба Марказ ваколати зиёд дод. Соли 1978 РСС Ўзбекистон ҳам конститутсияи худро қабул кард. Қоидаҳои дар конститутсия зикршуда фақат дар қоғаз мемонд, дар амал ғояҳои ҳизби дар дар ҳамон замон ҳукмронро дастгирӣ менамуд, дар тамоми ташкилотҳо лавозимҳои асосии раҳбарӣ дар дасти коммунистҳо буд.

Дар Ўзбекистон ҳам мисли тамоми Иттифоқ Шӯрои Олии республика бе рухсати кумитаҳои ҳизбӣ ягон масъаларо ҳал карда наметавонист.

Комсомол ва дигар ташкилотҳо маҷбур буданд нишондодҳои идораҳои ҳизбиरो иҷро намоянд. Раҳбарони фармоишхоро иҷронакарда аз лавозим озод карда мешуданд. Дар замони ҳокимияти советӣ тартибу қоидаи номенклатураи ҳизбӣ (бо розигии органҳои ҳизбӣ таъин кардан ба лавозимҳо) мавҷуд буд.

Бино ба ин қоида ба лавозимҳои масъул фақат аъзоёни ҳизб, яъне коммунистҳо таъин мешуданд. Дар айни вақт раҳбарони Шӯроҳои дараҷаҳои гуногун, комсомол ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ ба таркиби раҳбарияти ҳизб (Кумитаи марказӣ, кумитаҳои вилоятӣ, шаҳрӣ, ноҳиявӣ ҳизб) дохил мешуданд. Ҳамин тариқ, мақомоти (органҳои) ҳизб бо ин ташкилотҳо як шуда, онҳоро ба худ тобеъ менамуд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар солҳои 60-80-уми асри XX дар Ўзбекистон ғайр аз аҳолии маҳаллӣ русҳо, тоторҳо, украинҳо, корейсҳо ва дигар халқҳое, ки аз минтақаҳои гуногун кўчонида оварда шуда буданд, ба ҳисоби умумӣ 127 миллату халқият зиндагӣ мекарданд. Солҳои 1970-1980 дар республика сиёсати русинамой боз ҳам авҷ гирифт. Ин сиёсат ба чараёни инкишофи забони адабии ўзбекӣ таъсири манфӣ расонд. Аммо дар он давр ин ҳамчун «чараёни қонунии ташаккулёбии халқи советӣ» қабул мешуд.

Дар Ўзбекистон асос гузоштан ба саноати металлургия қиёфаи индустрии онро дигар карда фиристонд. Шаҳрҳо ва посёлкаҳои (шаҳракҳои) нав барпо гардиданд. Хусусан ба шаҳрҳои тобеи иттифоқ ва номашон «шаҳрҳои пўшида», мисли Навой, Зарафшон ва Учқудуқ аз дигар минтақаҳо қувваи корӣ босуръат оварда мешуданд. Шаҳрҳои пўшида ба ҳокимияти маҳаллӣ тобеъ набуданд. Дар ин қойҳо корхонаҳои махфӣ қойгир намуда, онҳо фақат ба Марказ ҳисобот медоданд.

Соли 1956 дар вилояти Бухоро кони нефту гази Газли ёфта шуд. Захираи умумии ин коне, ки дар ҳаҷм яке аз конҳои бузурги газ ба ҳисоб меравад, 500 млрд мукааб газро ташкил медод.

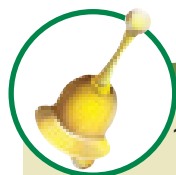
Дар солҳои 50 – 60-уми асри XX дар саҳрои Қизилқум аз ҷиҳати саноатӣ аз худ намудани ноҳияҳои марказии саноатӣ ба пайдоиши саноати истихроҷи тилло ва уран оварда расонд.

3 сентябри соли 1958 баробари гузоштани пойдевори комбинати металлургии Навой ба шаҳри Навой асос гузошта шуд.

Дар солҳои 70 – 80 уми асри XX дар республика ҳар сол тахминан 50 тонна резаи тиллоӣ соф тайёр карда мешуд. Он вақт диёрамон оид ба захираи тилло дар дунё ҷои ҳафтумро ишғол мекард.

Кони дар дунё калонтарини тилло – Мурунтови соли 1961 ба кор даромад, резаҳои аввалини софи аввалин (пробааш 999,9) соли 1963 тайёр карда шуд.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

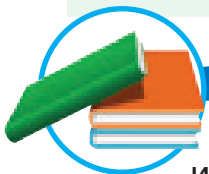
1. Мақсад аз овардани кадрҳо ва коргарони берун аз республика ба саноати металлургия чӣ буд?
2. Чаро шаҳрҳо, аз қабили Навой, Зарафшон ва Учқудуқ «шаҳрҳои пӯшида» ном гирифта буданд?
3. Ба сохтори сиёсии ҷамъияти советӣ кадом ташкилотҳо дохил мешуданд? Дар кадом масъалаҳои фаъолияти онҳо монеаҳо буданд?
4. Конституцияи соли 1978 ба ҳаёти иҷтимоӣ сиёсии Ўзбекистон чӣ гуна таъсир намуд?
5. Маҳдуд кардани ҳуқуқҳои ташкилотҳои ҷамъиятӣ ба кадом оқибатҳо оварда расонд?
6. Фикр карда бинед, хулоса бароред ва муносибататонро баён кунед: Фоидаи корхонаҳое, ки захираҳои қимматбаҳои зеризаминии Ўзбекистонро истихроҷ мекарданд, фақат 1 фоизаш ба буҷети маҳаллӣ мегузашт.

ЎЗБЕКИСТОН ДАР СОЛҲОИ 1980-1990

ДАР ДАРСИ ИМРӮЗА

- Яккаҳуқмронии пахта ва пурзӯршавии муаммоҳои иҷтимоӣ.
- «Кори пахта» ва таъсири он ба аҳволи иҷтимоии республика.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

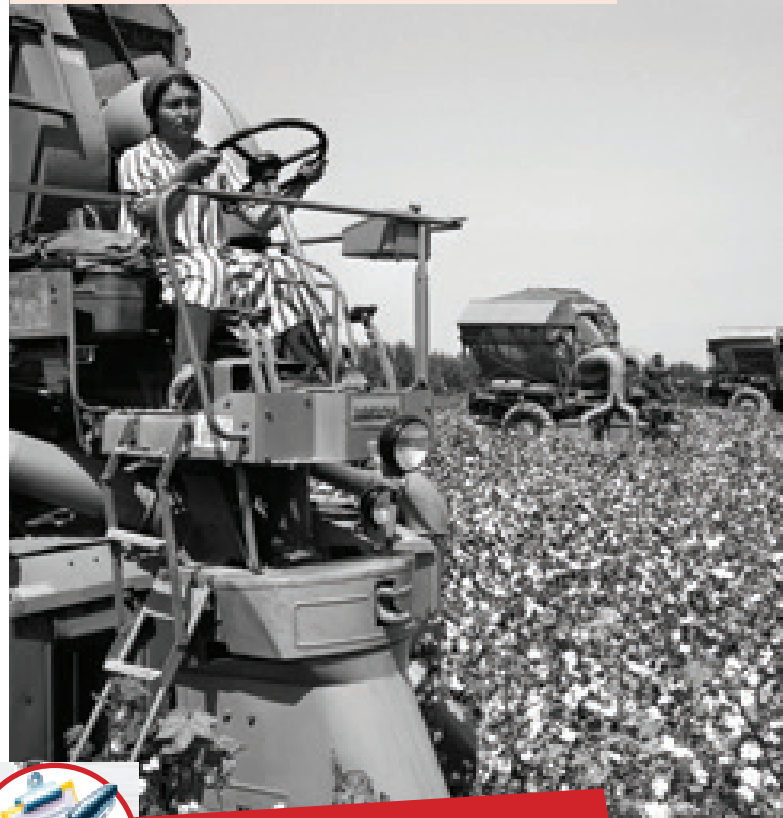
Ба солҳои 1980 омада империяи шӯравӣ (советӣ), ки сохти сотсиалистиро бунёд карда буд, ҳолати ночораш намоён гардид. Аммо ҳукмрони сиёсии ягона ва ҷавобгари аҳволи вазниншуда – коммунистҳо ин ҳақиқатро тан гирифта наметавонистанд. Аз ин боис собиқ раҳбари Иттифоқи советӣ Юрий Андропов барои ёфтани «айбдорон» ва ба «халқи советӣ» нишон додани онҳо барои муаммоҳо ва талафотҳо миёнро маҳкам баст. Ин айбдорон дарҳол аз Москва, вилояти Краснодар ва РСФСР Ӯзбекистон «ёфта шуданд». Яъне ба чандин нафар айбҳои сӯйиистеъмоли мансаб, аз худ кардани мулкҳои давлатӣ, ба миқдори зиёд пора гирифтани гузошта шуданд.

БАРОИ МУЛОҲИЗА

Дар асоси донишҳоятон аз таърихи ҷаҳон ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Ба солҳои 1980 омада, дар инкишофи иқтисодии давлати СССР чӣ гуна муаммоҳо ба вуҷуд омаданд? Таъсири ин муаммоҳо ба Ёзбекистон чӣ гуна буд? Чаро?
2. Мушкилиҳои иқтисодӣ сабабгори кадом муаммоҳои сиёсӣ шуданд?

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Ба асоси, аввало, иҷтимоию иқтисодӣ ва баъдтар сиёсии ҳокимияти советӣ оё таъсири «ҷанги афғон» буд? Чаро? Фикратонро асоснок кунед.

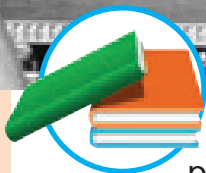

ОЁ МЕДОНЕД?

Бо баҳонаи расонидан «ёрдами байналмилалӣ» зада даромадан ба Афғонистони осуда барои СССР хеле гарон афтод: барои доиман нигоҳ доштани сад ҳазор ҳарбиён, бо озуқаворӣ, либос, яроқу аслиҳа ва дигар зарурат дар тӯли даҳ сол беш аз 100.000.000.000 рубл маблағ сарф гардид. Фоҷиаи вазинтарин, албатта, дар ин ҷанги ғайринсонӣ беш аз 14.500 нафар ҳарбиёни шӯравӣ, аз ҷумла, 1515 нафар ўзбекистонӣ ҳалок шуданд. Зиёда аз 100.000 нафар саҳт ярадор шуданд ё ба хонашон ногирон шуда омаданд.

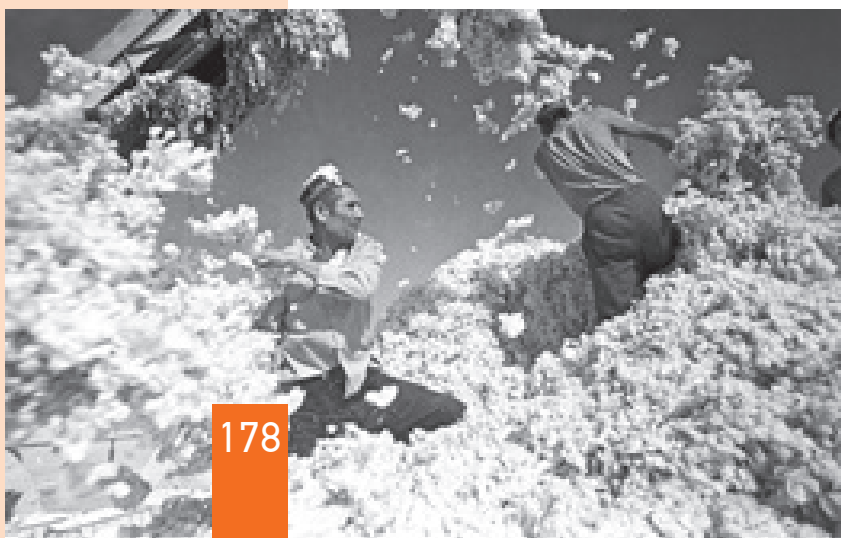
БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар асоси қарорҳои пленуми XVI Кумитаи Марказии Ҳизби коммунистии Ўзбекистон 23-юми июни соли 1984 дар Ўзбекистон қатағонҳои сиёсии (репрессияи) бо номи «кори пахта» сар шуд.

Дар ҳузури Прокурори генералии СССР гурӯҳи муфаттишони махсуси оид ба корҳои алоҳидаи муҳим ташкил карда, кормандони аввалини он аввали соли 1983 фиристода шуданд.

Яке аз ин гуна гурӯҳи асосии муфаттишӣ бо роҳбарии Т.Х. Гдлян ва Н.В. Иванов моҳи апрели соли 1983 ташкил карда шуда буд. Онҳо баъдтар ба «десантчиёни» ба республика омада така карда, дар Ўзбекистон қатағони навбатиро амалӣ намуданд.

Дар байни солҳои 1985-1990 аз рӯи ин «кори пахта»-и бофташуда ҳамагӣ 40. 000 нафар ба тергав кашида шуданд, аксари яти онҳо бе ягон санксияи прокурор дар изоляторҳо нишаста, 5000 нафарашон бо айбҳои сохта ба ҷавобгариҳои ҷиноӣ ҷалб карда шуданд. Дар ҷараёни тергав ҳуқуқҳои инсон поймол карда, дар ҳабсхонаҳо тазйиқи ҷисмонӣ рӯҳӣ нишон медоданд. Аъзоёни оила ва хешу табори онҳо ҳам ба ҳабсхона партофта мешуданд. Сиёсати иваз кардани кадрҳо хеле мудҳишона ҷараён гирифта буд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

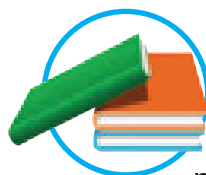

1. Сиёсати қатағони солҳои 1980 аз сиёсати қатағони солҳои пеш чӣ гуна фарқ дошт?
2. Матне, ки дар QR код дода шудааст, аз саҳифаи 145 то 165 хонед ва ба ҷараёнҳои он давр муносибататонро баён кунед.

ОЁ МЕДОНЕД?

Ш.Рашидов муддаои аслии Москва ро дарк намуда, то қадри имкон барои суғуст кардани теги «тозакунии сиёсӣ»-и навбатӣ кӯшид, аммо барои пурра бартараф намудан қуввааш табиист, ки намерасид. Зиёда аз ин тазйиқи ҳамаҷониба ва доимӣ на фақат бар ӯ, балки ба миллати ўзбек қорашро кард. Ӯ 31 октябри соли 1983 аз хурӯчи қалб вафот кард.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Бар оқибати «кори пахта»-и режими шўравӣ дар Ўзбекистон ҳазорон нафар ноҳақ ҷазо диданд. Гарчанде қариб дар тамоми ҳудудҳои СССР ҷиноятҳои вобаста бо изофанависӣ дар соҳаҳои иқтисодиёт, порахӯрӣ ва коррупсия рӯй дода бошад ҳам, ҳамчун «майдони таҷриба» Ўзбекистон интиҳоб шуд ва ғайр аз одамони ба кори ҷиной алоқадор шахсони зиёди бегуноҳ ба ҷазо кашида шуданд. Сиёсати репрессиявии (қатағонии) мафкураи коммунистӣ бо ин қаноат накарда, «кори пахта»-ро кӯшиданд то ки ба «кори ўзбекҳо» табдил диҳанд.

ОЁ МЕДОНЕД?

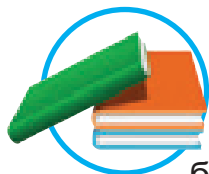
Дар байни солҳои 1970-1980 аз буҷети давлат ҷудо кардани маблағ аз 11 фоиз то 8 фоиз кам карда, нарасидани биноҳои таълимӣ бараъло маълум шуд.

Агар соли 1987 таҳсил дар 5596 тои (72,1%) мактабҳои таълими умумӣ дар ду баст (смена) ташкил шуда бошад, соли 1989 дар 30 мактаби шаҳри Тошканд, дар 25 мактаби Республикаи Қароқалпоқистон таҳсил ҳатто дар се смена ба роҳ монда шуда бошад, дар миқёси республика ҳамагӣ 150 ҳазор нафар донишомӯз маҷбуран дар се смена меҳонданд.

Давлати советӣ ва ҳизби ҳукмрон сиёсати русинамоиро ба воситаи мактабҳои таълими умумӣ ҳам давом дода, ба чуқуртар омӯзонидани маданият, таърих ва адабиёти рус дар мактабҳо эътибор дод. Масалан, барои омӯзонидани забон ва адабиёти рус дар ҳар як синфи мактабҳои таълимашон ба забони ўзбекӣ 3.390 соат ҷудо шуда бошад, барои мактабҳои таълимашон ба забони русӣ барои омӯхтани забон ва адабиёти ўзбек 560 соат, яъне 6 баробар кам соат ҷудо шуда буд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

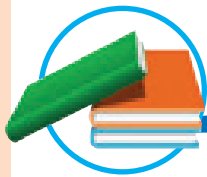
Дар баробари сиёсати русинамой тарбияи атеистӣ дар байни ҷавонон пурзӯр карда шуд. Дини исломро «вай аз ғояҳои вайронкунанда иборат аст» гуфта, мекӯшиданд онро исбот кунанд. Дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти олий ва омӯзишгоҳҳо ҳар гуна маҳфилҳо, клубҳои атеистӣ ташкил гардиданд.

Дар солҳои 1980 афтидани империяи бузургро, ки номаш «Иттифоқи советӣ» буд, аниқ шуда, ҳукумат ҳучумро боз бар зидди диндорон сар кард. Ин дафъа теги мубориза асосан ба аъзоёни ҳизб, ки дар идораҳо ва муассисаҳои давлатӣ дар вазифаҳои масъул буданд, равона карда шуданд. Онҳо барои иштирок дар ҷанозаи падару модар ё хешу табор таъқиб карда шуданд. Аз рӯи иҷрои қарори съезди XXVII КПСС (с.1986) «Дар бораи тарбияи атеистӣ ва тадбирҳои такмил додани он» дар мавзӯҳои «Ҷавонон ва тарбияи атеистӣ», «Принсипҳои ленинӣ дар тарбияи атеистӣ», «Дин афъюн аст», «Коммунизми илмӣ қисми ҷудонопазири тарбияи коммунистӣ» барин маърӯзаҳо ва сӯҳбатҳои мудаввар ташкил карда шуд.

Ғояи «Дин афъюн аст» аз сари нав зинда шуд. Китобҳои динӣ, аз ҷумла, китобҳои ба имлои арабӣ иншошуда «реаксионӣ» (иртиҷой) эълон шуданд. Онҳое, ки аз хонаашон китобҳои бо ҳуруфи арабӣ ёфтанд ё намоз хонда, рӯза доштанд, зери таъқиб гирифта шуданд.

Зери ниқоби муборизаи зиддидинӣ расму оинҳо, арзишҳои бостонии халқамон зери по гардиданд. Ҷашни Наврӯз, ки дар давоми ҳазорсолаҳо қайд мешуд, ҳамчун иди динӣ манъ карда шуд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар ҳаёти сиёсии кишвар тағйироти солҳои 1982–1985 ба Ўзбекистон низ таъсири худро расонданд.

Пленуми апрелии (с.1985) КМ КПСС роҳҳои чуқур ислоҳ намудани тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъияти советиро эълон кард. Демократӣ кардани ҳаёти иҷтимоӣ ва ислоҳоти куллии иқтисодӣ қисми таркибии асосии бозсозӣ (азнавсозӣ) муқаррар карда шуд.

Марҳилаи якуми бозсозӣ (солҳои 1985-1986) бо тадбирҳои маъмурию ташкилӣ дар асоси усулҳои анъанавӣ эзоҳ карда мешавад. Дар ин марҳила дар асоси ҷалби комёбиҳои илму техника ба истеҳсолот дар ҷамъият тараққиёти босуръати иқтисодии ҷамъият ва дар асоси он фаъл кардани омили инсонӣ дар назар дошта шуда буд.

Марҳилаи дуюми бозсозӣ (солҳои 1987–1989) вазифаи ба таври маҷмӯи ислоҳ кардани ҳамаи ҷабаҳои ҷамъиятро гузошта буд. Хусусан, январи соли 1987 ва июни соли 1988 ин вазифаҳо боз ҳам дақиқтар гардиданд ва мақсади асосии он аз пурра демократӣ намудани ҷамъияти советӣ иборат буданаш таъкид шуд.

Бозсозӣ барои пурзӯр намудани ошкорбаёнӣ, демократия ва гумунии афкор (плюрализм) имконият фароҳам овард. Аммо дар кишвар барои татбиқи амалии тағйироти куллии демократӣ, ба охир расонидани ислоҳоти оғозшуда имкон нашуд.

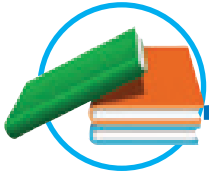
182

ОЁ МЕДОНЕД?

Бозсозии дар кишвар татбиқшуда дар сохтори иҷтимоӣ сиёсии ҷамъият баъзе дигаргунсозихоро ба вуҷуд овард. Ба мавқеи раҳбарикунанда ва пешбарандаи КПСС дар ҷамъияти советӣ футур расид, оид ба дигар кардани тартиби интихобот қонун қабул гардид.

Дар охир бозсозӣ аз нигоҳи сиёсӣ ба сафсатабозӣ табдил ёфта, амалӣ намудани дигаргунсозихои куллии демократӣ ва то ба охир расонидани ислоҳот имконнопазир шуданд ва бозсозӣ мағлуб гардид. Дар асоси ғояи М.С. Горбачёв амалӣ кардани бозсозӣ илоҷ надошт. Зеро муносибатҳои мулкии замони сотсиализм, сиёсати соҳаи иҷтимоӣ, сиёсати миллӣ ва динӣ, раҳбарии яккаҳизбӣ ва усули идоракунии мустабид ҳеҷ гоҳ бо демократия ва ошкорбаёнӣ муросо карда наметавонист.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар чунин шароите, ки барои аз даст надодани ҷилав Марказ тамоми имконияташро ба кор меандоخت, моҳҳои май-июни соли 1989 дар Қувасой авбошӣ байни ҷавонон низои байнимиллиро (байни туркҳои месҳетӣ ва ҷавонони маҳаллӣ) ба вучуд овард. Ин воқеа ба водии Фарғона ва вилояти Тошканд паҳн шуда, маҷрои хавфнок гирифт.

7-8 июни соли 1989 аҳолии маҳаллии шаҳри Қўқанд ба намоиши осуда баромада буданд, онҳоро аскарони қисми ҳарбӣ парронданд, беш аз 50 нафар намоишгарон ҳалок шуданд. Бино ба маълумоти расмӣ дар натиҷаи аз тарафи ҳарбиён парронда шудани иштирокчиёни низои байнимиллӣ ва намоишчиён дар 3-12-уми июни соли 1989 дар вилояти Фарғона 103 нафар ҳалок шуда, 1011 нафар ҷароҳат бардоштанд, 757 хона сўзонда, вайрон карда шуд.

Баъд аз фоҷиаҳои Фарғона раҳбарияти нави сиёсии Ўзбекистон ба ин масъала мавқеи ҷиддиро ишғол намуд.

АЗ ДАРС САБАҚ ГИРИФТА

1. Матнро хонед. Дар асоси матн ба муносибат ба дин дар замонҳои мустамлика баҳо диҳед.
«Дар пленуми XVI кумитаи марказии Ҳизби коммунистии Ўзбекистон (соли 1984) иштироки аъзоёни ҳизб дар маросими дафн, ҷанозаи наздиконашон «аз ҷиҳати сиёсӣ ва иҷтимоӣ зарарнок» гуфта баҳо доданд».
2. Муаммоҳои мавҷуда ба соҳаи таълим чӣ гуна таъсир расонд?
3. Мақсади гурӯҳи махсуси муфаттишон, ки моҳи апрели соли 1983 бо роҳбарии Т. Гдлян ва Н. Иванов ташкил шуд, чӣ буд?
4. Зери мафҳуми «бозсозӣ» чиро мефаҳмед?
5. Ба дигар ҳудудҳо паҳн шудани фоҷиаҳои Фарғона чӣ сабаб шуданд?
6. Фоҷиаи Фарғона аз чӣ сабаб содир шуд, оё оқибатҳои онро медонед?

БАРОИ ХОНИШИ ИЛОВАГӢ ШАРОФ РАШИДОВ

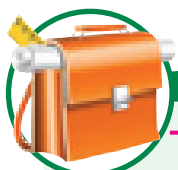
Чанге, ки соли 1941 сар шуд, нақшаҳои ҳаётии Ш.Рашидовро ҳам мисли аксар одамон тағйир дод. Моҳи ноябри ҳамон сол пас аз хатми курси кӯтоҳмуддати омӯзишгоҳи ҳарбии пиёдаҳои Фрунзе (ҳоло Бишкек) политруки хурд (қумондони Армияи Советӣ, ки бо тайёрии сиёсии таркиби шахсӣ машғул мешавад) ба фронти Калинин фиристода мешавад. Бино ба нақли шахсони ба Ш.Рашидов наздик, ҳуди ӯ оид ба ҳаёти даври ҷанг гап заданро хуш намедид.

... Субҳидами 26 апрели соли 1966. Аз соати 5 бисту се дақиқа гузашта буд, ки дар Тошканд аз рӯи шкалаи Рихтер зилзилаи 8-9 баллӣ рӯй дод. Ин зилзила биноҳои 10 километри мураббаъро вайрон намуд. Аз сабаби он, ки Замин на уфқӣ (горизонталӣ), балки амидӣ (вертикалӣ) ҷунбид, вайронгарӣ ва қурбонҳо кам шуд. 8 нафар ҳалок шуд, садҳо нафар ҷароҳат диданд. Беш аз 2 миллион метри мураббаъ истиқоматгоҳҳо, 236 бинои маъмурӣ, қариб 700 муассисаи савдо ва ҳуруки умумӣ, 26 то корхонаи коммуналӣ, 181 то муассисаи таълим, 36 то идораи фарҳанг, 185 то муассисаи тиббиёт ва 245 то бинои корхонаҳои саноатӣ ба хароба табдил шуданд. 78 ҳазор оила ё ин ки 300 ҳазор нафар бесарпаноҳ монданд. Тамоми сол зилзила то 7 балл такрор шуд, одамон ҳамеша безобита мешуданд. Фардои дигар зилзила котиби якуми Кумитаи марказии КПСС Л. Брежнёв ва раиси Шӯрои Вазирон А.Косигин ба Тошканд омаданд. Баъд аз он, ки Ш.Рашидов оид ба аҳволи пойтахт хабар дод, бо иштироки мутахассисон оид ба барқарор кардани Тошканд қарор қабул карда шуд.

Аз китоби «Эрк истар кўнгил» («Дил озодӣ меҳақад»)-и Ш. Эргашев.

ФАЪОЛИИ ИҶТИМОИЮ СИЁСӢ ВА ПУРЗӢРШАВИИ ҲАРАКАТ БА СӢИ ИСТИҚЛОЛ ДАР ӢЗБЕКИСТОН

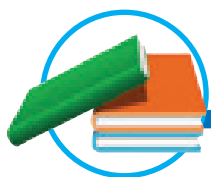
ДАР ДАРСИ ИМРӢЗА

- Ба забони Ӣзбекӣ дода шудани мақоми давлатӣ.
- Дигаргунӣ дар раҳбарияти сиёсии РСС Ӣзбекистон.
- Декларатсияи (Баёнияи) мустақилӣ ва аҳамияти он.
- Эълон шудани истиқлоли Республикаи Ӣзбекистон.

БАРОИ МУЛОҶИЗА

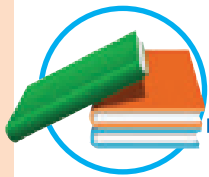
- Бо таърихи ҷаҳон вобаста кунед.
- Дар солҳои 1990 дар хари-таи сиёсии ҷаҳон чӣ гуна дигаргунӣҳо рӯй доданд. Сабаби он чист?

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Раҳбарияти Иттифоқи Советӣ, хусусан, хизматҳои махсус барои зерӣ даст нигоҳ доштани республикаҳои миллӣ, аз ҷумла, Ӣзбекистон тамоми қувваашонро ба кор андохтанд. Масалан, ба воситаи ба вучуд овардани низоъҳои байнимиллӣ дар Фарғона, Қўқанд, Қувасой, Гулистон, Паркент, Бӯка одамонро раҳгум занонда ва онҳоро пахш кардан барои маҳв намудани ҳаракати миллию озодихоҳӣ миёно маҳкам баста буданд.

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Дар чунин шароити хеле мураккабу вазнин 23 июни соли 1989 ба раҳбарии РСС Ўзбекистон Ислон Каримов омад. Омадани ӯ ба ҷараёни барпо намудани мустақилии давлатӣ ҷалб ва муттаҳид намудани идорақунандагони пешқадам, озодфикр имконият фароҳам овард. Зеро дар идораҳои ҳизбӣ, иҷроия ва намояндагӣ, сохтори ҳарбишуда шахсоне, ки Ўзбекистонро озод, мустақил ва тараққикарда дидан мехостанд, кам набуданд.

Ҳаракат ба сӯи истиқлол самарайи худро дод. 24 март соли 1990 Шӯрои Олии РСС Ўзбекистон Ислон Каримовро президенти РСС Ўзбекистон интихоб кард.

20 июни ҳамон сол Декларатсияи (Баёнияи) Истиқлол қабул шуд. Қабул шудани ин санади таърихӣ дар роҳи барпо кардани истиқлоли давлатамон қадами бузург гардид.

21 октябри соли 1989 дар сессияи XI Шӯрои Олии республика Қонун «Дар бораи забони давлатии РСС Ўзбекистон» қабул карда, ба забони ўзбекӣ мақоми давлатӣ дода шуд.

Дар шароити рӯй додани ин гуна тағйироти пуршиддат ва пешқадам дар дигар республикаҳо қувваҳои империяпарастии Москва ба воситаи ташкили табодули давлатии 19 августи соли 1991 барои нигоҳ доштани СССР кӯшиданд. Аммо ин ҳаракат се рӯз нагузашта, бо мағлубият ва ноқомӣ анҷомид. Дар Ўзбекистон кӯшишҳо ба сӯи истиқлол боз ҳам пурзӯр шуд.

Бо фармони Президенти РСС Ўзбекистон аз 25 август вазорати корҳои дохилӣ ва кумитаи амнияти давлатии республика ба тасарруфи қонунии РСС Ўзбекистон гузашт, лашкарҳои дохилии Вазорати корҳои дохилии СССР бевосита ба иттиҳоди Президенти РСС Ўзбекистон гузаронда шуд.

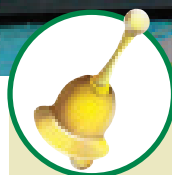

Ниҳоят, рӯзе, ки чандин насли халқи ўзбек орзуманду умедвор буд, расид. 31 августи соли 1991 дар сессияи 6-уми ғайринавбатии Шӯрои Олии РСС Ўзбекистон даъвати дувоздахум оид ба Истиқлолии давлатии Республикаи Ўзбекистон баёноти Шӯрои Олӣ ва қонун «Дар бораи асосҳои мустақилии давлатии Республикаи Ўзбекистон» қабул шуд.

Ҳамин тариқ, 31 августи соли 1991 халқи ўзбек баъд аз қариб якуним асри мутеъӣ ба бахти ноил шудан ба давлатдорӣ милли муяссар шуд. Дар харитаи сиёсии дунё Республикаи Ўзбекистон пайдо шуд, ки анъанаҳои хеле қадимаи давлатдорӣ дошт.

Ин воқеаи нодир дар таърихи халқ ва давлатдорӣ ўзбек, ки гузаштаи камаш 3.500 сола дорад, бо саҳифаҳои заррин навишта шуд.

Истиқлол комёбии бузургтарини халқамон дар асри XX, маҳсули хуни муқаддас ва табарруки аҷдодон ба ҳисоб меравад.

АЗ ДАРС САБАҚИ ЭҶОБӢ ГИРИФТА

1. 23 июни соли 1989 дар мавқеи Ўзбекистон дар иттифоқ чӣ гуна дигаргунӣ рӯй дод?
2. Декларатсияи Мустақилӣ ҳамчун ҳуҷҷат чӣ гуна аҳамияти ҳуқуқӣ дошт?
3. Қонун «Дар бораи асосҳои мустақилии давлатии Республикаи Ўзбекистон» кадом мақсадҳоро дар бар гирифта буд?
4. Декларатсияро аз QR код гирифта хонед. Мазмуни онро нақл кунед. Дар бораи то қабул шудани Конституцияи Республикаи Ўзбекистони мустақил ин ҳуҷҷат чӣ гуна мақом дошт, мулоҳиза ронед. Фикратонро бо қонуне, ки дар саволи 3 оварда шуд, асоснок кунед.

ЭЗОҲИ ИСТИЛОҲҲО

Автономия (юнонӣ – қонун) – ҳуқуқи мустақилона амалӣ намудани ҳокимияти давлатии ягон ҳудуд, ки бо қонун маҳдуд карда шудааст.

Болшевик (русӣ - большой, больше-калон, зиёд) – гурӯҳе, ки дар асоси аксариятро ташкил додани аъзоёни ҳизб дар съезди 2-юми ҳизби сотсиал-демократии Россия соли 1903 ба вуҷуд омад, болшевикҳо ном гирифт, аққалият бошад, ба меншевикҳо ҷудо шуд.

«Босмачигӣ» – номе, ки солҳои 1918-1925 ба ҳаракати мусаллаҳонаи намояндагони оммаи халқи Туркистон бар зидди армияи сурх меҷангиданд, аз тарафи ҳукумати шӯро дода шуда буд.

Бюро (фр. девон, идора) – органи коллегиялӣ, ки бо мақсади ташкили кори раҳбарии баъзе муассиса ё ташкилот интихоб ё таъсис карда мешавад.

Вассал – тартиби итлоати як давлат ба давлати дигар.

Волост – шўъбаи ҳудудии иборат аз якчанд деҳа ё авул, ки ба таркиби уезд мебаромад.

Гимназия – муассисаи таълимии ба баъзе фанҳо тахассусӣ буда ё оид ба онҳо таълими амиқ диҳанда.

Декларатсия — Баёния, баёноте, ки ҳуҷҷати муҳими ҳукумат ё ягон ташкилот, воқеаро ба эътибори аксарият мерасонад.

Делегат (лотинӣ – фиристода) – вакили интихобан ё таъиншудаи аз тарафи ташкилот ё ҷамоа фирис-тодашуда.

Десятина (русӣ десят – даҳа) – то қабул шудани системаи метр дар Россия истифода шудааст, ченаки баробари 1,09 гектар замин.

Дума (русӣ – фикр кардан) – ҳокимияти қонунгузори империяи Россия, думаи шаҳр – органи худидоракунии шаҳр.

Исправник – сардори полицияи уезд.

Кадетҳо – аз ҳарфи аввали ка-лимаҳои ибораи Демократҳои конституционӣ гирифта шудааст. Аъзоёни ҳизби конституционӣ демократӣ, ки соли 1905 ташкил ёфтааст.

Касаначигӣ – ҳунармандии хонакори киро.

Коллективонӣ – ба таври оммавӣ ташкил кардани хоҷагиҳои коллективии калон (ҷамоавӣ) аз ҳисоби хоҷагиҳои хурди деҳқонӣ (колхозҳо).

Консерватив (лотинӣ) – тарафдори сохти кўҳна, муқобилони ислоҳот ва дигаргунсозӣҳо.

«Кулакҳо» (рус. кулачество — мушт-зўр) — сиёсати режими мустабиди шӯро барои ҳамчун буржуазияи деҳот маҳв кардани деҳқонони бадавлат ва миёнаҳол.

Лагери концентратсионӣ (лот. — ҷамъ намудани ягон чиз) – дар як ҷо ҷамъ кардан. Лагери махсусе, ки маҳбусони сиёсӣ дар як ҷо ҳабс карда мешаванд.

Манифест (лотинӣ) – муроҷиати хаттӣ ба халқ ба муносибати ягон воқеаи муҳим, ҳуҷҷати эътибораш ба қонун баробар.

Маориф (арабӣ) – таълиму тарбия, ки ба боло бурдани дониш ва тафаккури инсонҳо сафарбар шудааст.

Матбуот (арабӣ – асарҳои чопӣ, нашрҳо) – маҷмӯи рӯзнома, маҷалла ва китобҳо.

Монокултура – ба киштгардон амал накарда, фақат як навъи зироатро дар киштзорон муттасил парвариш намудан.

Мутассиб (арабӣ – хеле фидой) – шахсе, ки ба дин саҳт дода шуда, ба ақидаҳои он кўр-кўрона амал мекунад.

Муваққат – ҳукумати муваққатан, ба муддати муайян ташкилшуда.

Муҳолифат (арабӣ – баръакс, зидд) – дар фикри муқобил будан, зидбаромада.

Мухторият – ҳуқуқи мустақил ба амал баровардани ҳокимияти давлатии ягон ҳудуд.

Натсионализатсия (англ. – миллӣ кардан) – ба ихтиёри давлат гирифтани мулки хусусии баъзе шахсон, ё иттиҳодияҳо, аз ҷумла, замин, корхонаҳои истеҳсоли, нақлиёт ва монанди инҳо.

Политсия (немисӣ – маъмурият) – ташкилоте, ки барои нигоҳ доштани бехатарии ҷамъияти масъул аст.

Протекторат (лот – ҳомӣ) – як шакли мутеъгии кишварҳои мустамлика. Ин гуна кишвар дар сиёсати дохилӣ андаке мустақил аст, аммо сиёсати хориҷиаш ба давлати мустамликавӣ мегузарад. Аз тарафи дигар, аксар давлатҳои мустамликадор ба давлатҳои аз нигоҳи иқтисодӣ ноҷормонда гӯё «ҳомигӣ» намудаанд.

Пристави участка – нозирӣ ҷои зис-ти аҳолий.

Пуд – воҳиди ченаки вазн баробари 16,38 кг.

Радикал (лотинӣ –ба кулӣ) – та-рафдори ҷораҳои қатъӣ.

Референдум (лот. – чизе, ки ха-бар доданах зарур) – пурсиш ё райъпурсии умумихалқӣ, ки оид ба масъалаҳои муҳим гузарони-да, баъзан барои қабули қонунҳо асос шуда метавонад, аниққунии фикри халқ бо роҳи овоз додан.

Судҳои бий – суде, ки тибқи урфу одатҳои қабила корбарӣ мекунад.

Судҳои қозӣ – суде, ки дар асоси шариат корро дида мебарояд.

Тӯра – шахси мансуб ба табақаи боло. Унвоне, ки дар хонии Хива хон ба хешон ва наздиконах меод.

Тузем – халқи таҳҷой, аҳолии маҳал-лӣ, ки мустамликачиён чунин но-мида буданд.

Уезд – воҳиди маъмурию ҳудудии баробар ба ноҳия.

Фаранҷӣ – рӯпӯши сабуки бараш васеъ ва дарози шаклаш ба чома монанд, ки аксари занони мусул-мон барои ба мардони бегона нанамудан бо он пешрӯяшонро пӯшида мегарданд (рӯй бо чавчон пӯшида мешавад).

Федератсия (лотинӣ – иттифоқ шуда, мустаҳкам гардидан) – бо роҳи маҳдуд кардани мустақилии сиёсии давлатҳо дар доираи му-айян ба иттифоқи ягона муттаҳид намудан.

Фирқа (арабӣ – гурӯҳ, тӯда: ҳизб) – гурӯҳи одамони муттаҳидшуда аз нигоҳи муштаракоти мақсад, ғоя, ҷаҳонбинӣ.

Фронт – бо сар шудани ҷанг иттиҳо-ди оперативию стратегӣ, ки ода-мони мусаллаҳ ташкил мекунад, инчунин, қисми пеши қўшунҳо дар майдони ҳаракатҳои ҷангӣ ва хат-ти бархӯрд бо душман.

Чавчон – пардаи тўрине, ки аз думи асп бофта шуда, зери фаранҷӣ бар рӯй дошта мешавад.

Эсерҳо – С (эс) – сотсиал, Р (эр) – революционӣ, яъне аз номи сотсиал-революционерҳо ги-рифта шуда, онҳо ҳамчун гурӯҳ дар шўроҳо (советҳо) манфиати деҳқонро ҳимоя мекарданд.

Эвакуатсия (лот. – ҳолӣ кардан) – бо мақсади ҳимояи одамон, ташки-лот, корхонаҳо, арзишҳои бадеӣ ва амсоли инҳо аз як ҷой ба ҷои дигар кўчонидан ҳангоми ҷанг, хавфи офатҳои табиӣ.

Қўрбошӣ – мутасаддии анбори (қўр) яроқу аслиҳаи хониҳои Осиёи Ми-ёна дар асрҳои миёна ва сардори корхонаҳои (қўрхонаҳои) истеҳ-соли яроқу аслиҳа, тўпҳо. Дар кишвари Туркистон то табадду-лоти октябрӣ сарвари политсиаи маҳаллӣ, ки баъдтар ба унвони раҳбарони ҳаракати истиқлол-хоҳони зидди режими шўравӣ дар Туркистон табдил ёфт.

«Қўшчӣ» – шахси ҷуфтгар, деҳқон. Иттифоқи «Қўшчӣ» иттифоқи деҳқонони аз ҷиҳати ғоявӣ мут-таҳидшуда.

Ҷадид (арабӣ) – маънои «нав»-ро дорад.

Чевачӣ (чева, чиба – яроқу аслиҳа) – ҳунарманде, ки яроқу аслиҳа месозад ё сардори аслиҳахона.

МУНДАРИҶА

Муқаддима	3
Аҳволи иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодии аморати Бухоро, хонигариҳои Қўқанд ва Хива дар арафаи истилои империяи Россия	6
Юриши империяи Россия ба Осиёи Миёна ва ташкилҳои генерал-губернатории Туркистон	19
Ба вассали империяи Россия табдил ёфтани аморати Бухоро ва хонии Хива	26
Соҳти идоракунии сиёсӣ маъмурӣ дар кишвари Туркистон	33
Ҳаракати миллию озодихоии зидди империяи Россия дар Туркистон	39
Сар шудани Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ва таъсири он ба Туркистон	46
Сар шудани шӯриши соли 1916 дар Туркистон	49
Аморати Бухоро дар нимаи дууми асри XIX – ибтидои асри XX	53
Хонии Хива дар нимаи дууми асри XIX – ибтидои асри XX	58
Қароқалпоқҳо дар нимаи дууми асри XIX – ибтидои асри XX ва маданияти онҳо	62
Ҳаракати ҷадидӣ дар Туркистон	66
Намояндагони ҳаракати ҷадидӣ ва фаъолияти онҳо	71
Илму фан ва маданият дар Туркистон	80
Кишвари Туркистон дар байни моҳҳои феврал ва октябри соли 1917	90
Фаъолияти ҷавонбухориён ва вожгун шудани аморати Бухоро	93
Барҳам хӯрдани хонии Хива	99
Мухторияти Туркистон	102
Барпо шудани соҳти идоракунии Ҳокимияти советӣ (шӯравӣ) дар кишвари Туркистон	105
Ҳаракатҳои мусаллаҳонаи зидди Ҳокимияти советӣ дар РСФСР Туркистон, РСХБ ва РСХХ	109
Марзгузори миллию ҳудудӣ дар Осиёи Миёна	116
Ташкилҳои РСФСР Ўзбекистон	121
Моҳияти ислохотхое, ки Ҳокимияти советӣ ба амал баровард. Сиёсати индустрикунонӣ ва натиҷаҳои он	126
Сиёсати маданияти Ҳокимияти советӣ дар Ўзбекистон	133
Сиёсати қатағони Ҳокимияти советӣ дар Ўзбекистон	139
Ўзбекистон дар солҳои Ҷанги дууми ҷаҳонӣ	143
Ўзбекистон дар давоми солҳои 1941-1945	151
Ҷасорат ва қаҳрамононҳои ўзбекистонӣ дар фронт	155
Дафн карда шудани гвардиячӣ генерал-майор Собир Раҳимов	163
Илм ва маданияти Ўзбекистон дар хизмат барои ғалаба	164
Инкишофи хоҷагии халқи Ўзбекистон дар солҳои баъдиҷангӣ	170
Ўзбекистон дар солҳои 1980-1990	177
Шароф Рашидов	184
Фаъолиятҳои иҷтимоию сиёсӣ ва пурзӯршавии ҳаракат ба сӯи истиқлол дар Ўзбекистон	185
Эзоҳи истилоҳҳо	187

O'quv nashri

Tillaboyev Soyibjon Bakijonovich, Kenjayev Dilshod Mutalibovich,
Mustafayeva Nodira Abdullayevna, Akbar Zamonov Turg'inovich,
Sagdullayev Kozimxon, Po'latova Sevara Akmalovna,
Nargiza Ismatova Kamaritdinovna, Rahimdjonov Durbek Abidjanovich,
Irziyev Bahrom Shaymamatovich, Abdullayev Jamshid Djamilovich,
Qudratova Nilufar Shuhrat qizi

O'ZBEKISTON TARIXI

(XIX ASRDAN – XX ASR OXRIGACHA)

(Tojik tilida)

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
10-sinf darsligi

Тарчимон	Ш. Салимов
Муҳаррир	Ҷ. Эшонқулов
Муҳаррири техникӣ	М. Олимбекова
Мусахҳаҳ	И. Эшонқулов

Ба чопаш 04.10.2022 имзо шуд. Андозаи 60x84 $\frac{1}{8}$.
Гарнитураи Ариал. Кегели 12 шпондор.
Бо усули офсет чоп шудааст.
Ќузьи чопии шартӣ 22,32. Ќузьи нашрию ҳисобӣ 24.
Теъдоди нашрнусха. Фармоиши №.....

Чадвали нишондиҳандаи ҳолати китоби ба иҷора додашуда

Р/т	Ному насаби хонанда	Соли хониш	Ҳолати китоб ҳангоми гирифтан	Имзои роҳбари синф	Ҳолати китоб ҳангоми супоридан	Имзои роҳбари синф
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Китоби дарсии ба иҷора додашуда, дар охири соли хониш чадвали боло аз тарафи роҳбари синф дар асоси меъёрҳои зерин пур карда мешавад:

Нав	Ҳолати китоби дарсӣ ҳангоми бори аввал супоридан.
Хуб	Муқовааш бутун, аз қисми асосии китоби дарсӣ ҷудо нашудааст. Ҳамаи варақҳояш ҳаст, нодарида, ҷудо нашуда, дар саҳифаҳо навишт ва хатҳо нест.
Қаноатбахш	Муқова қач шудааст, канорҳояш коҳида, якчанд хатҳо кашида шудаанд, ҳолати аз қисми асосӣ ҷудошавӣ дорад. Аз тарафи истифодабаранда қаноатбахш таъмир шудааст. Варақҳои ҷудошудааш аз нав таъмир шудааст. Дар баъзе саҳифаҳо хат кашида шудаанд.
Ғайриқаноатбахш	Муқова хат кашида шудааст, даридааст, аз қисми асосӣ ҷудо шудааст ё ки умуман нест, ғайриқаноатбахш таъмир шудааст. Саҳифаҳо дарида, варақҳо намерасанд, хат кашида, ранг карда партофта шудааст, китобро барқарор карда намешавад.